

**Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta**

Katedra školní a sociální pedagogiky

**Studijní texty a pracovní listy k pedagogice volného času
pro studenty středních pedagogických škol**

Autor: Pavlína Letá

Vedoucí práce: PhDr. Jarmila Mojžíšová, PhD.

Praha 2007

Abstrakt

V této diplomové práci je řešen problém pedagogiky volného času zejména z pohledu didaktického. Sestavené studijní texty, určené pro vyučující pedagogiky a studenty středních pedagogických škol, mají posloužit jako didaktické materiály k výuce pedagogiky. Kromě vlastní koncepce studijních textů, práce rovněž poukazuje na některé z možností, jak s texty konkrétně pracovat. Ke každému studijnímu textu je přiřazen též pracovní list, který je tvořen souborem řady úkolů, které mají ověřovat získané vědomosti a rozvíjet zejména aktivitu a tvořivost studentů.

Koncepce textů i pracovních listů je směřován k získávání znalostí na vyšší než kognitivní úrovni.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci napsala samostatně, s asistencí vedoucí práce PhDr. Jarmilou Mojžíšovou a výhradně s použitím citovaných pramenů.

V Praze dne 20. března 2007

Pavčina Letá

1	Úvod	8
Teoretická část práce.....		10
2	Teorie k problematice učení z textů	11
2.1	Vymezení učebních textů školským zákonem č. 561/2004	11
2.2	Učebnice, učebnicový text.....	11
2.3	Vlastnosti učebnicového textu	12
2.4	Zásady tvorby učebních textů.....	13
3	Koncepce pracovních listů	16
3.1	Předpokládaný přínos pracovních listů pro studenty středních pedagogických škol.....	16
4	Koncepce studijních textů	19
4.1	Postup tvorby studijních textů	19
4.2	Další možnosti, jak koncipovat studijní texty a pracovní listy k PVC	21
4.3	Vyvození závěrů ke koncepci studijních textů	21
Studijní texty k PVC & Pracovní listy k PVC		23
Z historie pedagogiky volného času / školních družin.....		24
1	Předchozí znalosti	24
2	Střípky z dějin pedagogiky volného času	24
2.1	Vznik a vývoj školních družin	26
Pracovní listy – z historie pedagogiky volného času / školních družin		30
Volný čas - pedagogika volného času – výchova mimo vyučování.....		33
1.	Předchozí znalosti	33
2.	Obecná charakteristika pojmu „volný čas“	33
2.1	Volný čas v životě dítěte.....	34
2.2	Možná rizika spojená s trávením volného času dětí mladšího školního věku.....	35
2.3	Vztah pojmů pedagogika volného času a výchova mimo vyučování.....	36
2.4	Nové trendy v pedagogice volného času	37
2.4.1	Animace	38
2.4.2	Výchova zážitkem.....	39
2.5	Školní družiny u nás a v zahraničí	39
Pracovní listy – volný čas – pedagogika volného času – výchova mimo vyučování.....		42
Osobnost vychovatele v zařízeních pro výchovu mimo vyučování.....		51
1.	Předchozí znalosti	51
2.	Charakteristika pojmu „osobnost“	51
2.1	Obecné předpoklady pro úspěšný výkon funkce vychovatele.....	52
2.2	Požadavky na osobnost vychovatele ve školní družině	54
2.3	Nové trendy v otázce osobnosti vychovatele.....	54
2.4	Syndrom vyhoření vychovatele jako důsledek podcenění zásad psychohygieny vlastní práce	56
2.4.1	Charakteristika pojmu „syndrom vyhoření“	56
2.4.2	Prevence vzniku syndromu vyhoření (rady a doporučení pro praxi).....	56
Pracovní listy - osobnost vychovatele v zařízeních pro výchovu mimo vyučování.....		60
Legislativa k pedagogice volného času.....		65
1.	Předchozí znalosti	65
2.	Legislativa k pedagogice volného času na obecné rovině	65
2.1	Legislativa týkající se zařízení pro výchovu mimo vyučování.....	65
2.2	Vnitřní řád školních družin	68

2.3	Školní řád školy	69
2.3	Bezpečnost ve školní družině	70
2.4	Pedagogická dokumentace ve školní družině	70
Pracovní listy – legislativa k pedagogice volného času		73
Nadané dítě ve školní družině.....		80
1.	Předchozí znalosti	80
2.	Nadané dítě	80
2.1	Práce s nadanými dětmi ve školní družině.....	81
2.1.1	Formy práce s nadanými dětmi.....	82
2.2	Rozvíjení vloh dětí ve školní družině	82
2.3	Oblasti nadání dětí	83
Pracovní listy – nadané dítě ve školní družině		88
Problémové dítě ve školní družině		91
1.	Předchozí znalosti	91
2.	Charakteristika problémového dítěte	91
2.1	Problémové dítě v kolektivu školní družiny	92
2.1.1	Práce s problémovým dítětem ve školní družině	92
Pracovní listy – problémové dítě ve školní družině		96
Plánování činností ve školní družině / motivace dětí.....		100
1.	Předchozí znalosti	100
2.	Tematické plány školní družiny.....	100
2.1	Formální stránka tvorby tematických plánů školních družin.....	100
2.2	Náplň plánů školních družin	101
2.3	Přípravy na činnosti ve školní družině (rady a doporučení pro praxi)...	101
2.4	Motivace dětí ve školní družině.....	102
Pracovní listy – Plánování činností ve školní družině / motivace žáků.....		104
Výchovně – vzdělávací činnosti ve školní družině		107
1.	Předchozí znalosti	107
2.	Činnosti ve školní družině	107
2.2	Výchovné činnosti ve školní družině (rady a doporučení pro praxi)....	112
2.2.1	Učení sociálním dovednostem	112
2.2.2	Učení hodnotám ve školní družině	112
Pracovní listy - výchovně – vzdělávací činnosti ve ŠD.....		115
Hodnocení (evaluace) ve školní družině / odměny a tresty		125
1.	Předchozí znalosti:.....	125
2.	Hodnocení dětí ve školní družině	125
2.1	Výchovné odměny a tresty ve školní družině	126
2.1.1	Zásady užívání výchovných metod (odměn a trestů)	126
2.1.2	Význam autority v otázce hodnocení.....	127
2.2	Hodnocení vychovatele ve školní družině	128
Pracovní listy - Hodnocení (evaluace) ve školní družině / odměny a tresty		131
Mediální výchova ve školní družině.....		135
1.	Předchozí znalosti	135
2.	Média a volný čas dětí mladšího školního věku	135
2.1	Charakteristika mediální výchovy	136
2.2	Mediální výchova ve škole	136
2.3	Mediální výchova ve školní družině (možnosti realizace)	137
Pracovní listy – mediální výchova ve školní družině.....		141
5 Konkrétní možnosti, jak se studijními texty pracovat		144
6 Využití organizačních forem při práci s pracovními listy.....		154

Závěr	157
Použité prameny	158

1 Úvod

Téma, které se před námi otevírá, chce nabídnout příležitost, nevnímat výuku pedagogiky na středních pedagogických školách jen jako strohý výklad učitele, doplněný ukázkou, popř. příležitostným příkladem ze života. Tato diplomová práce, konkrétněji studijní texty a pracovní listy k předmětu pedagogika volného času (PVČ), si kladou za cíl, připravit takové didaktické materiály, které nebudou pouhým doplňkem a zpestřením výuky, ale poslouží učiteli i žákovi k tomu, aby si žák probírané učivo lépe zapamatoval, osvojil a dokázal v potřebnou dobu vybavit a využít v konkrétní situaci na půdě volnočasových zařízení, zvláště při aktivní výchovné činnosti ve školní družině. V těchto studijních textech a pracovních listech rovněž nebude opomenut praktický zřetel vychovatelské činnosti s důrazem na poskytnutí rad a praktických doporučení budoucím vychovatelům ve školní družině.

Před vlastní tvorbou návrhu na studijní texty k pedagogice volného času považuji za nutné, vymezit vlastní motivy tvorby studijních textů a hlavní problém diplomové práce. Položme si otázku: „*Proč vytvářet studijní texty a pracovní listy k pedagogice volného času pro střední pedagogické školy?*“ Úvaha nad touto otázkou byla prvním motivem mojí vlastní iniciativy pro vytvoření tohoto návrhu. Na základě zkušeností ze souvislé pedagogické praxe I. v rámci studia oborové pedagogiky ve 4. ročníku Pedagogické fakulty UK, kterou jsem vykonávala na Střední pedagogické škole v Litomyšli, jsem dospěla k závěru, že je třeba studijní texty a pracovní listy vytvořit, jelikož texty tohoto typu na trhu s odbornou literaturou chybí, čímž je činnost učitelů pedagogiky na středních pedagogických školách ztížena. Rovněž studenti vzhledem k absenci vhodných učebních textů nemají k dispozici konkrétní materiál, který by byl didakticky zpracován přímo pro ně, který by respektoval jejich dosavadní znalosti a věkové zvláštnosti. Žáci jsou tak nuceni vyhledávat informace v oblasti pedagogiky z dostupných publikací, které jsou víceméně určeny pro vysokoškolské studenty. Z vlastní zkušenosti ze studia na střední pedagogické škole mohu potvrdit, že jen velmi malá část studentů pracuje s publikacemi, spíše jen přijímá poznatky, které jim učitelé předávají ve vyučovací hodině. Pouhé studium z poznámek, které si student vytvoří na základě výkladu učitele, může vést u studentů k zkrácené představě, že kromě toho, co mají zapsaného v sešitě, nic více není a nemusí vědět. Považuji za nutné, vytvořit pracovní listy k pedagogice volného času zejména proto, že na některých školách neustále přetrvávají rigidní způsoby výuky, kdy jsou žáci pouze pasivními příjemci sdělených informací učitelem.

V praktické části se budu především zabývat vlastní koncepcí studijních textů a pracovních listů. Rovněž uvedu, jak se studijními texty a pracovními listy pracovat, jak je konkrétně využít v pedagogické praxi.

Teoretická část práce

2 Teorie k problematice učení z textů

Informace, které budou v této kapitole uvedeny, jsou směřovány na učebnice. Domnívám se však, že některé poznatky předních pedagogů mohou být přínosem i pro mnou navržené studijní texty a pracovní listy. Dříve než se budu zabývat teoretickými aspekty učebnic a učení z textů, považuji za nosné, pohlédnout, jak jsou učební texty definovány v současném platném školském zákoně č. 561/2004 Sb. Přesné znění je uvedeno v příloze č. 1.

2.1 Vymezení učebních textů školským zákonem č. 561/2004

Učební texty, které mají být používány ve školách, musí získat schvalovací doložku MŠMT, to znamená, musejí být v souladu s cíli veškerých platných právních předpisů vztahující se na vzdělávání. Při výchovně-vzdělávacích činnostech lze rovněž využívat didaktické materiály, které nezískaly schvalovací doložku, podmínkou je, že nesmí být v rozporu s cíli právních předpisů a platných dokumentů, vztahující se na vzdělávání. O jejich využití pro školní praxi rozhoduje ředitel školy.

2.2 Učebnice, učebnicový text

Můžeme říci, že učebnice je didaktický, názorný materiál, napomáhající osvojit si učivo. S určitou mírou nadsázky lze poznamenat, že učebnice je jistým partnerem učitele, který má napomoci žákovi osvojit si dané téma. Zásadní věcí je, v samotném vyučovacím procesu nejde o nějakou exhibici učitele, je zde prioritní žák, který se učí, osvojuje si nové poznatky, které mu napomohou v socializaci. Osvojuje si postoje, hodnoty, které mu napomohou uvažovat o různých jevech.

V učebnici se nejčastěji setkáváme s **tzv. učebnicovým textem**. V poslední době se stále více a více prosazují různé učebnicové texty, které jsou zpracovány např. počítačem nebo hypermédii. Označují se jako **texty učebnicového typu**. (Mareš in Kalhous, Obst a kol. 2002)

Širší pojem než učebnicový text je **tzv. didaktický text**. Někteří odborníci uvádějí spíše synonymum **pedagogický text**. Jedná se o text plnící didaktickou či obecněji pedagogickou funkci. Jsou pro něho typické 3 charakteristiky:

- A. Je vyjádřen v přirozeném nebo i symbolickém jazyce (např. v matematice, geometrii, chemii, fyzice atd.).
- B. Obsahuje verbální nebo verbálně-obrazové informace.

C. Primárně je určen pro učení (samoučení), vzdělávání (sebevzdělávání), výchovu (sebevýchovu), kulturní rozvoj. (Mareš in Průcha, 1987).

2.3 Vlastnosti učebnicového textu

Učebnicový text má stejné vlastnosti jako jakýkoli jiný text, s tím, že tento v podstatě specifický druh textu obsahuje informace speciálně vybrané, uspořádané a přeformulované tak, aby žáci při učení z tohoto textu dosáhli stanovených výchovně-vzdělávacích cílů. V odborných publikacích zabývající se vlastnostmi učebnicového textu, se můžeme setkat se sedmi klíčovými vlastnostmi textu. Podstatné informace k této kapitole shrnují v tabulce č. 1.

Tabulka č. 1

1. Intencionálnost textu Určitý komunikační záměr autora, s cílem přispět k rozvoji osobnosti každého žáka.
2. Srozumitelnost a čtivost textu V této souvislosti je třeba vždy zvážit, kolik času a prostoru je možné danému tématu věnovat. Obecně platí, že nejvíce času je třeba věnovat nejdůležitějším tématům. Dbát při tvorbě učebnic na odbornou správnost výkladových pasáží textu.
3. Obtížnost textu Relativní vlastnost, jeden text může být pro dva žáky různě obtížný. Přesto existují přístupy, které napomohou určit, jestli je text pro žáky určitého věku snadný, příliš obtížný nebo přiměřený. K výpočtu obtížnosti textu se užívají výpočty konkrétních indexů obtížnosti. (Průcha, 1987).
4. Kohezivnost (vnitřní soudržnost) textu V textu výrazně soudržném se žák snadno orientuje a snáze mu též porozumí. Zda je text kohezivní lze zjistit na základě skutečnosti, jak správně na sebe jednotlivé věty v textu navazují.
5. Koherentnost (tematická spojitost) textu Z pedagogického textu by měla být patrná struktura předkládaných poznatků, kterou si žák při studiu z textu může vytvořit.
6. Intertextovost Koherentnost textu na vyšší úrovni, vyjádřena vytvořením promyšlených vazeb mezi dosavadními žákovskými znalostmi a novými informacemi, které text předkládá.
7. Regulativnost textu Texty určené ke studiu by měly vést, řídit a usměrňovat žákovu činnost. Regulační prvky (textové signály, slovní pokyny, příkazy, nonverbální symboly) by měly umožnit žákovi rychle se orientovat v pedagogickém textu, tak, aby byl schopen porozumět a zapamatovat si jej i bez přímé pomoci učitele. (Mareš in Kalhous, Obst a kol., 2002)

2.4 Zásady tvorby učebních textů

Učební texty, které žák využívá ke svému studiu samostatně nebo ve vyučovací hodině, mají poskytnout jasné, srozumitelné poznatky, adekvátní k skupině žáků, pro něž jsou určeny.

Texty by měly vycházet z předem osvojených poznatků žáků a vysvětlovat každý termín, jehož význam nemusí být žákům zcela zřejmý. Text by měl motivovat žáky. Podněcovat může již samotná podoba textu, např. přiměřeným rozsahem textu k nastudování; přitažlivá grafická stránka publikace; přehledně strukturovaný text; důležité poznatky zvýrazněné různým typem písma; text doplněný účelnými ilustracemi (tabulky, grafy) apod.

Učební texty by měly rovněž poskytnout žákovi zpětnou vazbu, nakolik danému tématu porozuměl. (Mareš in Kalhous, Obst a kol., 2002)

Je nutné, aby učební text respektoval odlišné zájmy a potřeby žáků. Nadaným žákům lze zadávat různé problémové úlohy.

„Učebnice by měla vést žáky nikoli jen k paměťovému osvojení učiva, ale zvláště by se žáci prostřednictvím učebnice měli naučit myslet, řešit problémy, vyvozovat hlavní myšlenky textu apod.“ (Chlup, 1958 s. 104-108).

K uvedeným dovednostem bych ještě doplnila schopnost učit se abstrakci a myšlenkovým operacím (analýze, syntéze, indukci, dedukci, zobecnění aj.). Žák by neměl text v učebnici pouze číst, ale též se snažit mu porozumět, zapamatovat si jej, osvojit si jej, zasadit jej do dlouhodobé paměti a v případě potřeby si jej vybavit a využít osvojené poznatky v praktické situaci.

Učebnicový text je třeba přehledně a logicky strukturovat, aby čtenáři neunikaly významné souvislosti čteného textu. V učebnici by text neměl být příliš obsáhlý, rozvláklý, ale ani ne příliš stručný, založený pouze na výpiscích autora z jedné publikace. V textu by neměly chybět ani dílčí informace, dílčí tvrzení, která napomáhají žákovi naučit se myšlenkové operaci (např. vyvozovat obecnější poznatky, aj.).

Určitá míra podrobnějších informací v textu je vhodná, žáci se tím učí vytvářet souhrny (résumé – postihnout nejdůležitějších poznatky z dané části či celého textu), nalézat hlavní myšlenku textu, vytvářet grafickou strukturu poznatků (postihnout vzájemné vztahy mezi klíčovými pojmy daného textu), vytvářet smysluplné a logické výpisky, které studentům výrazně napomohou při studiu.

Při tvorbě učebního textu je užitečné, vycházet z teorie základního učiva O. Chlupa, který zdůrazňuje, že učivo má mít všestrannou hodnotu výchovnou a hodnotu pro

všestranný rozvoj žáků; má být osvojeno většinou žáků. Rovněž klade důraz na mezipředmětové souvislosti a apeluje na podmínku nepřetěžovat žáky. (Chlup, 1958)

O. Chlup zdůrazňuje „*vidět vždy cíle a úkoly školy na podkladě biologických, psychologických a společenských zákonitých podmíněností, tímto směrem by se měla jistě ubírat i tvorba současných učebnic.*“ (Chlup, 1958 s. 21)

Autoři učebních textů často využívají učebnice vysokých škol jako prameny pro tvorbu učebnic pro „nižší stupně vzdělávání“, ale často přitom zapomínají na didaktickou přeměnu se zřetelem k věkovým zvláštnostem. O. Chlup se zabýval cenzurou cvičení v rámci učebnic a podotýká následující: „*Cvičení, provázená zbytečnými obrázkovými schémata, zvětšují objem učebnice, unavují bezduchým drobením jazykových jevů a formalismem odtrženým od skutečnosti.*“ (Chlup, 1958 s. 48, 49)

Při tvorbě učebních textů je nutné sledovat, zda v učebnici nezůstala místa, která nejsou základní a mohou být vypuštěna. Pozor též na tzv. úplnost učiva, ve starších učebnicích byla příčinou formalismu. (Chlup, 1958)

Po vzoru J. A. Komenského, O. Chlup zdůrazňuje, vytvářet stručné přehledy a obsahy z četby, poněvadž to oživí v paměti žáka obraz toho, co si má uložit do dlouhodobé paměti. Při tvorbě kvalitní učebnice nelze opomenout didaktickou zásadu: „*Non multa sed multum*“ (ne mnohým věcem učit, ale mnoho o málo věcech). Varuje před tzv. polymethii, mnohostrannou učeností, která zabraňuje hlubšímu vhledu do různých dějů. (Komenský in Chlup, 1958)

Zajímavý postřeh zvláště k obsahové stránce učebnic pro střední školy přináší V. Štverák, který poukazuje, že zvláště učebnice používané na francouzské střední škole koncem 19. století a začátku 20. století, byly po stránce metodické zpracovány velmi přehledně, měly vynikající logickou stavbu obsahu, byly opatřené mapami a ilustracemi. Nebyly sice příliš rozsáhlé, ale byly bohaté obsahem. (Štverák, 1983)

* * *

„Některé poznatky se i učiteli vytráí, ale nevyimíí schopnost a způsobilost myšlení, pozornosti, pracovní pohotovosti, kterého člověk nabyí během školního vzdělání“.

(Otokar Chlup, Několik statí k základnímu učívu, 1958 s. 37)

3 Koncepce pracovních listů

Cílem pracovních listů je, napomoci studentovi pochopit daný problém, upevnit si získané poznatky z výkladu učitele a zařadit si nové poznatky do soustavy již předem získaných znalostí a zkušeností. Pracovní listy poslouží při klasické výuce předmětu pedagogiky volného času spíše jako didaktický materiál pro zopakování, procvičení a upevnění získaných poznatků. Vedle toho, studenti si v průběhu studia na střední pedagogické škole mohou zvolit PVC jako volitelný předmět, kde se právě tyto studijní texty s pracovními listy mohou široce využít. Některé úkoly zadané v pracovních listech přímo odkazují na práci se studijními texty. Pracovní listy neověřují pouze znalosti a vědomosti žáků o daném tématu, které jsou v studijních textech probírány, ale především chtějí, aby výuka pedagogiky volného času byla pro studenty zajímavá, hodnotná a užitečná pro praxi ve školských zařízeních, především ve školních družinách.

Pracovní listy jsou určeny přímo pro aktivní činnost studentů, motivují je k tvořivosti a nápaditosti. Vyučující je mohou využívat při vyučovací hodině, popř. zadat je studentům za domácí úkol. V některých pracovních listech nejsou opomenuti ani rychlí žáci, kteří úlohy splní mnohem dříve než ostatní, proto zařazují tzv. „**úlohy pro rychlíky**“. Pracovní listy jsou přiloženy k jednotlivým studijním textům. K pracovním listům rovněž přikládám **klíč správných odpovědí**. Veškeré odpovědi na otázky nejsou v klíči uvedeny, protože u některých je odpověď individuální.

3.1 Předpokládaný přínos pracovních listů pro studenty středních pedagogických škol

Pracovní listy napomohou **studentům**:

- samostatně vyhledávat odpovědi na položené otázky
- rozvíjet a využívat vlastní kreativitu a nápaditost při hledání řešení na dané problémy
- ověřit si získané vědomosti a dovednosti interaktivní formou
- neosvojovat si získané znalosti pouze paměťově

Pracovní listy napomohou **vyučujícím pedagogiky**:

- využít je jako jeden z nástrojů hodnocení vědomostí a dovedností studentů
- poutavým způsobem zadávat studentům úkoly a praktická cvičení
- ověřit si, zda si studenti osvojili probírané učivo

Praktická část

Praktická část práce obsahuje **soubor studijních textů** na různá témata, v nichž by se vychovatel/ka /dále jen vychovatel/ ve školní družině měl/a podle mého názoru orientovat a znát je. Každý studijní text je doplněn „**komentářem**“, v němž ve stručnosti uvádím, z jakého důvodu zařazuji právě toto téma. Ve všech studijních textech se pokusím dodržet přehlednou strukturu členění. Každé téma, k němuž bude vytvořen studijní text, bude obsahovat následující části:

- A. Předchozí znalosti
- B. Text k probíranému tématu
- C. Rady a doporučení pro praxi
- D. Klíčové pojmy k dané problematice
- E. Slovníček pojmů (neobjevuje se ve všech studijních textech)
- F. Výchovně-vzdělávací cíle vychovatelů

Zvláště v pedagogice by nemělo jít pouze o osvojení si velkého množství teoretických poznatků, kognitivních znalostí, ale spíše by se student měl utužovat ve správných hodnotách, postojích, které bude předávat svěřeným dětem. Podle mého názoru, je mnohem důležitější ve školní družině, rozvíjet správné postoje žáků, učit je hodnotám, slušnému chování, chránit je před nežádoucími sociálně-patologickými jevy, apod.

G. Studijní literatura a prameny k prohloubení znalostí o dané problematice

Jednotlivé body struktury studijních textů vysvětluji v následující kapitole.

4 Koncepce studijních textů

V této kapitole se pokusím shrnout nejdůležitější poznatky týkající se koncepce studijních textů. Popíši zde postup jejich tvorby, vedle toho se pokusím, alespoň ve stručnosti nastínit, jakým jiným způsobem lze ještě takové studijní texty sestavit. Rovněž vyvodím několik závěrů k studijním textům. Základnou a ukotvením studijních textů je učivo probírané v předmětu pedagogika volného času na středních pedagogických školách (SPgŠ). Dovoluji si však rozšířit tyto studijní texty o tzv. „**přídavná témata**“/viz níže/, která velice úzce souvisí s problematikou výchovné činnosti ve školní družině.

Studijní texty jsou určeny vyučujícím pedagogiky, především ale samotným studentům středních pedagogických škol.

4.1 Postup tvorby studijních textů

Před samotnou tvorbou studijních textů je nutné, uvědomit si **motiv** (proč tvořit studijní texty, pro koho jsou určeny), **cíl** a **problém** tvorby studijních textů (viz úvod práce). Dalším důležitým krokem v tvorbě didaktických materiálů je **výběr vhodných témat** v rámci pedagogické disciplíny, v tomto případě v oboru pedagogika volného času. Tyto studijní texty jsou zaměřeny jednak k tématům, které jsou probírána v rámci pedagogiky volného času na střední pedagogické škole.

Jedná se především o témata: Volný čas – výchova mimo vyučování – pedagogika volného času; plánování činností ve školní družině; výchovně-vzdělávací činnosti ve školní družině; hodnocení ve školní družině. Vedle těchto, zařazují rovněž témata, která těsně souvisí s tématy probíranými ve vyučovacích hodinách. Jedná se o témata, která neopomíjí praktický zřetel, chtějí především napomoci vychovateli, aby jeho výchovná činnost ve školní družině byla co nejefektivnější a přinesla co nejvíce užitku pro všechny zúčastněné. Jedná se především o témata: práce s nadaným dítětem ve školní družině; problémové dítě ve školní družině; mediální výchova ve školní družině; legislativa k pedagogice volného času; osobnost vychovatele v zařízeních pro výchovu mimo vyučování. Zařazují rovněž studijní texty, týkající se historie pedagogiky volného času, především dějin školních družin, to proto, aby si studenti uvědomili, že téma školních družin a volného času není novým jevem, ale že se v různých podobách objevovalo již v dávné historii.

Kromě volby vhodných témat je nutné, ujasnit si **strukturu studijních textů** a pokusit se tuto strukturu dodržet. Nepatrné odlišnosti v jednotlivých textech mohou být rovněž přínosné, jelikož napomáhají předcházet stereotypu a monotónnosti didaktických

materiálů. V těchto studijních textech se mi poměrně dařilo udržet strukturu studijních textů, pouze podkapitola „slovníček pojmů“ se objevuje jen v několika prvních studijních textech. Důvod je prostý, v textu se snažím operovat s pojmy, které studenti znají, vyloučila jsem z textu velké množství cizích termínů, které by činily text příliš obtížným a možná i do značné míry méně srozumitelným.

Prvním bodem každého studijního textu jsou tzv. **předchozí znalosti**, pojmy, které by měli studenti znát, dříve než budou nějakým způsobem pracovat se studijními texty a pracovními listy. Pro přehlednost uvádím předchozí znalosti pouze formou jednotlivých slov a pojmů, aby bylo studentům ihned zřejmé, které pojmy by měli být schopni umět vysvětlit a vědět, co konkrétně znamenají. Některé pojmy v rámci předchozích znalostí, nemusí hlouběji souviset s probíraným tématem, ale zařazuji je proto, že se s nimi ve studijních textech pracuje.

Druhý bod každého studijního textu podává **poznatky o tématu** vztahující se k práci vychovatele ve školní družině. Jsem si vědoma skutečnosti, že informace, které v této části podávám, nejsou v žádném případě komplexní a ucelené. Předpokládám však, že jde o poznatky, které jsou užitečné pro studenty střední pedagogické školy, jakožto pro potenciální vychovatele. Vedle toho, uvedené poznatky jsou do jisté míry aplikovatelné i v rodinném a školním prostředí. To znamená, i když studenti jednou nebudou pracovat jako vychovatelé ve školní družině, mohou tyto poznatky široce využít ve výchově svého dítěte nebo jako pedagogičtí pracovníci v jiných zařízeních. V této kapitole neuvádím pouze teoretické poznatky k danému tématu, ale také **rady a doporučení pro pedagogickou praxi**. Nejčastěji se odvolávám na zkušenosti odborníků a své vlastní, z praxe ve školní družině. Rady a doporučení v některých studijních textech nalezneme jako samostatnou kapitolu, nejčastěji pod číslem 3.

Dalším bodem studijních textů jsou tzv. „**klíčové pojmy k dané problematice**“. V této kapitole uvádím nejdůležitější pojmy (okruhy), které si mají studenti osvojit v rámci každého tématu.

Náplní další kapitoly studijních textů jsou tzv. „**výchovně-vzdělávací cíle**“, aneb co by měl student umět, jednak po prostudování studijních textů a z výkladu učitele. Některé cíle, které jsou v textech uvedeny, mají spíše dlouhodobý charakter, tzn. studenti některé cíle naplní až jako vychovatelé v průběhu mnohaleté pedagogické praxe ve školní družině nebo jiných školských zařízeních.

Poslední kapitola každého studijního textu nese název „**Studijní literatura a prameny**“. Jak již název napovídá, jedná se nejčastěji o publikace nebo internetové

zdroje, kde je možné se o daném tématu dozvědět více a získat hlubší vhled do dané problematiky. Tato kapitola chce především studenty podněcovat k seznámení se s literaturou k danému tématu, popř. jej aktivovat k dalšímu studiu a k získávání dalších informací.

Nedílnou součástí vlastní tvorby studijních textů je rovněž grafická stránka textů. Studijní texty a pracovní listy zpracovávám v běžně užívaném programu Microsoft Word.

4.2 Další možnosti, jak koncipovat studijní texty a pracovní listy k PVČ

Didaktické materiály pracují pouze s poznatky, které studenti získají ve vyučovacích hodinách pedagogiky volného času.

Didaktické materiály, které jsou nadstavbou k probíranému učivu v pedagogice volného času, jsou zařazena pouze témata, která ve vyučovacích hodinách nejsou probírána.

V rámci svého návrhu studijních textů a pracovních listů, se snažím o propojení obou výše uvedených možností.

4.3 Vyvození závěrů ke koncepci studijních textů

Mnou navržené a sestavené studijní texty, nevycházejí pouze z tematických plánů, ale rozšiřují poznání studentů v tématech, která jsou součástí dalšího vzdělávání vychovatelů (více viz praktická část diplomové práce - studijní texty týkající se osobnosti vychovatele).

Poznatky, které mohou studenti získat prostudováním studijních textů nejsou v žádném případě zcela komplexní, chtějí podat spíše praktické rady budoucím vychovatelům.

Studijní texty do jisté míry chtějí naučit studenty pracovat s textem, z něhož si mají zapamatovat, osvojit a případně podle potřeby vybavit a aplikovat poznatky, které jsou v něm obsažené.

Studijní texty napomohou **studentům** středních pedagogických škol:

- hlouběji nahlédnou do probírané problematiky PVČ
- vnímat daný problém z více úhlů pohledu
- vytvořit si vlastní názor na daný jev
- pozorovat, jak daný problém vnímají odborníci v oboru pedagogika
- zaznamenat mezipředmětové a mezipoznatkové souvislosti a vzájemné vztahy

- naučit se pracovat s učebním textem
- získat nové / zajímavé poznatky v oblasti PVČ
- osvojit si některé užitečné rady a doporučení pro pedagogickou praxi

Studijní texty napomohou **vyučujícím** pedagogiky:

- obohatit výuku pedagogiky volného času
- podělit se s žáky o praktické rady a doporučení pro pedagogickou praxi
- využít vlastní kreativity při práci s didaktickým materiálem ve školním vyučování
- při přípravě na výuku

**Studijní texty k PVČ
&**

**Pracovní listy k PVČ
Řešení pracovních listů**

Z HISTORIE PEDAGOGIKY VOLNÉHO ČASU / ŠKOLNÍCH DRUŽIN

„V evropských souvislostech se podstatně rozšířily funkce a cíle volnočasových činností, jejich obsahy, metodická i materiální vybavenost pro jejich realizaci.“

„Do aktivit ve volném čase pronikají relativně snadno vlivy a důsledky vývoje společnosti i života mladých lidí.“

(B. Hofbauer, *Děti, mládež a volný čas*, 2004 s. 12)

1 Předchozí znalosti

Pojmy: historie / dějiny

pedagogika volného času

aristokracie

manufaktura

nevolnictví

alternativní hnutí

emancipace

hromadné sdělovací prostředky

ideologie

2 Strípky z dějin pedagogiky volného času

Pedagogika volného času v evropských dějinách neměla vždy podobu instituce. Její vývoj byl poměrně složitý. Poměr práce a volného času v životě člověka byl v jednotlivých historických obdobích velice proměnlivý. V období starověku lze volný čas přiřknout pouze vládnoucí aristokracii, která se věnovala především vzdělávání nikoli práci. Pouze tato vrstva společnosti (svobodní občané) měli dostatek volného času, na rozdíl od nesvobodných, kteří fyzicky pracovali většinou celý den, tudíž o volném čase se jim ani nesnilo. (Bláha, 1980).

Největší vliv na rozvoj volného času člověka měla především **zkrácení pracovní doby** dospělých a zamezení práce u dětí. V 18. století zvláště vlastenečtí učitelé, věnovali svůj čas svým žákům i v době po vyučování, i přesto, že jejich aktivity nebyly nijak zaznamenány v oficiálních dokumentech. V době po vyučování se učitelé věnovali žákům

v činnostech, které byly dosud výrazně opomíjeny, např. hudební výchově, studiu přírodních věd, zdravotědě, podpoře vlasteneckého citění aj. K rozvoji výchovy mimo vyučování výrazně přispěl také světoznámý anglický pedagog John Locke. (Brindza, 1984)

Koncem 18. století se objevily první snahy o soustavnou činnost mimo vyučování. Důvodem byly probíhající společenské změny, především zavedení povinné školní docházky a zrušení nevolnictví, což přispělo k výraznému přesunu obyvatel z vesnic do města, kde se uplatnili v nově vznikajících manufakturách, později v továrnách. Většinou zde pracovali oba rodiče. Děti tudíž byly nuceny trávit čas po vyučování mimo domov. Péče o děti zaměstnaných rodičů byla nejprve založena na dobročinnosti spolků a charitativní činnosti. První zařízení pro výchovu mimo vyučování (dobročinné spolky) poskytovaly stravu, oblečení, přístřešek za nepříznivého počasí, občas pořádaly i zábavné akce a prázdninové pobyty pro děti. Jedním z nejstarších spolků u nás byl Americký klub českých dam, který založil V. Náprstek roku 1864. Výrazný podíl na výchovu dětí v době mimo vyučování měly tělovýchovné organizace – Orel, Sokol, Dělnické tělocvičné jednotky, skautské organizace – Junák, Skauti práce.

V první polovině 20. století vznikla první dětská proletářská organizace Mladí průkopníci a mezinárodní organizace s křesťanským zaměřením – YMCA a YWCA. Všechny uvedené organizace a spolky nedokázaly pracovat systematicky, i když měly velmi významný výchovný vliv na děti. Proto se už od konce 19. století objevily snahy založit instituce pro chudé děti, které budou mít na starosti obec. První takovou snahou bylo zbudování útulku v Praze na Vyšehradě roku 1885, později též v Liberci, Karlíně a Holešovicích. Tato zařízení navštěvovaly chudé děti, které chodily do školy a o které se rodiče přes velkou pracovní vytíženost nemohli starat. Náplní útulků byla především sociální péče o děti, stravování dětí, jejich bezpečnost, výchovně-vzdělávací činnosti, rekreační činnosti (hry, výlety, činnosti literární, výtvarné, pracovní, hudební aj.). Zdejší snahou bylo, vytvořit příjemné a radostné prostředí, bez používání přísných výchovných metod. Velice pokrokový byl rovněž požadavek kvalifikovaných vychovatelek. Struktura těchto útulků v 60. letech zhruba kopírovala představy o tom, jak by měly fungovat dnešní školní družiny. (Hájek, Pávková, 2003)

Vlivem rozvoje vědy a techniky se nově začalo pohlížet na lidskou práci s tím, že volný čas i práce každého člověka byla pouze prostředkem k moci a zisku. (Bláha, 1980). Postupem času začal stát, vedle učitelů a mládežnických sdružení, přispívat na budování volnočasových zařízení. Rozšířily se zvláště domy mládeže a kultury, ubytovny mládeže

a dětské tábory. Západní země v první polovině 20. století poukazovaly na tato zařízení v teoretickém pohledu, což vedlo k vzniku pedagogiky volného času v Německu (ve 20. letech 20. století). Významné podněty v 30. letech přinesla také Francie, kde vznikl sekretariát pro mládež a tělovýchovu. V době světových válek byla činnost těchto zařízení pozastavena.

Od 60. let 20. století je patrný výrazný rozmach volnočasových zařízení. Jejich rozvoj podpořily i státní orgány, zvláště vydáním zákona o mládeži. Konec 60. let vyvrcholil revoltou mládeže kvůli své nespokojenosti se společenskou situací ze západních zemí a vznikem prvních alternativních hnutí mladých lidí. Volnočasová zařízení byla v područí tehdejší společenské a ideologické situace. Zvláště v 70., 80. letech docházelo v západních zemích k mnoha problémům mladé generace, nejčastěji v podobě krizí rodiny, velké nezaměstnanosti, problémům týkající se zneužívání drog aj. Objevovaly se snahy mladých lidí emancipovat se od autority dospělých, proto vznikala další alternativní mládežnická hnutí. Mezi mladé lidi mnohem zřetelněji pronikal duch hromadných sdělovacích prostředků, postavený pouze na komerci, spotřebě a reklamě. Proto se problém trávení volného času začal řešit komplexně. Nejprve docházelo k legislativním úpravám (vytvoření zákona o mládeži, vznik ministerstva pro mládež a sportu), kromě toho byly zřejmé i mezinárodní aktivity (činnost Rady Evropy a jiné). I nadále se budovala zařízení pro volný čas dětí, především sociálního charakteru.

V 90. letech se výrazně změnila situace evropské společnosti. Docházelo k postupnému odbourávání jednotné ideologie. Nejvíce se do této doby zachovaly domy dětí a mládeže. Postupem času se začaly přibližovat tendence západní a střední Evropy v otázce pedagogiky volného času. Bylo třeba začít blíže hovořit o problému dětí se zdravotním postižením, reagovat na soutěživost a konkurenci mezi jednotlivými zeměmi. Toto sblížení evropských zemí přineslo i některé potíže, které bylo třeba řešit společnými silami (např. rozdíl ve vizi výchovy dítěte v občana demokratického a skutečnou situaci, v níž bylo patrné, že některé děti, jsou velice zatíženy agresivitou a sklony k rasismu). (Pávková, Hájek, Hofbauer, 1999)

2.1 Vznik a vývoj školních družin

Samotný název družina se začal používat roku 1931 potom, co byly útulky přejmenovány na družiny (pro školní mládež). Později se vžil název družiny mládeže. Tato zařízení měla mít především výchovný charakter nejen pro děti z chudých rodin. Měla

poskytnout kvalitní náplň volného času žákům, propojit a doplnit svými činnostmi školní výuku. Zpočátku družiny nebyly součástí škol, jejich fungování často záviselo na obcích a dobročinnosti lidí. Velké změny v oblasti rozvoje družin nastaly po druhé světové válce (po roce 1945), kdy vlivem vysoké zaměstnanosti žen, politických a společenských změn, se objevoval stále více požadavek kolektivní výchovy. Od této doby se školním družinám věnovala zvláštní pozornost. Dokonce školský zákon z roku 1948 ustanovil školní družiny jako součást škol. Hlavním obsahem družin mládeže byla příprava žáků na vyučování.

Již od 50. let 20. století se v těchto zařízeních začala zdůrazňovat především výchovná funkce družin, volnočasové aktivity, rozvíjení zájmových činností a ochrana zdraví žáků. Družina byla rovněž součástí ideologických záměrů, spolupracovala nejčastěji s Pionýrskou organizací ČSM.

K výrazným změnám v problematice družin došlo roku 1960, kdy školský zákon rozhodl o dvojitým dělení výchovy mimo vyučování. Děti mladšího školního věku od 1.-5. třídy měly i nadále navštěvovat tzv. školní družiny (ŠD) a žáci druhého stupně tzv. školní kluby (ŠK). Obě zařízení byla součástí školy. Školní družiny a školní kluby měly vést žáky především k odpočinku, rekreačním a zájmovým činnostem s dostatkem pohybu. Školské zákony z pozdějších let nepřinesly výrazné změny v činnostech a organizaci zařízení mimo vyučování. Vyjma toho, že od roku 1978 bylo možné zřizovat tato zařízení i mimo školu, pokud se jejich fungování osvědčilo jako efektivní. V současné době se činnost školních družin řídí vyhláškou MŠMT č. 87/1992 Sb. (Hájek, Pávková, 2003)

3. Rady a doporučení pro pedagogickou praxi

Výrazná potřeba volnočasových zařízení je patrná již od samého počátku vzniku těchto zařízení. Jak je zřejmé již z historických poznatků, úloha školních družin se od základu široce proměňovala. Jejich úloha a význam původně ryze sociálního charakteru, zabezpečující pouze základní biologické potřeby se postupně zdokonaluje, především v zabezpečení i vyšších potřeb člověka. Zejména prostřednictvím výchovně-vzdělávací činnosti, seberealizace a důrazu na kvalitní trávení volného času dětí. I v současné době se v oblasti výchovatelské činnosti můžeme inspirovat samotnými proměnami školních družin, jejich náplní a charakterem práce. Dříve i nyní platí, že by vychovatelé ve školní družině neměli svěřené děti pouze hlídat, ale především jim pomoci alespoň o krůček se posunout ve svém osobnostním rozvoji.

Školní družiny dříve i dnes, mohou dětem ukázat širokou paletu možností, jak smysluplně trávit svůj volný čas.

4. Klíčové pojmy k této problematice

Poměr volného času a délky pracovní doby; proměny volného času a volnočasových zařízení v jednotlivých historických etapách; zařízení pro výchovu mimo vyučování (dobročinné spolky; útulky - později družiny).

Družiny pro školní mládež → družiny mládeže; vývoj a změny charakteru činností družin od roku 1931 po současnost; legislativní rámec družin v historii; vztah volnočasových zařízení a společenské situace v ČR; vztah školy – družiny mládeže – obce; školní družiny – školní kluby

5. Výchovně-vzdělávací cíle (vychovatel by měl umět):

- vysvětlit důvody vzniku zařízení pro výchovu mimo vyučování
- vysvětlit terminologické změny názvů zařízení pro výchovu mimo vyučování
- popsat nejvýznamnější mezníky ve vývoji pedagogiky volného času, zvláště ve vývoji družin
- postihnout souvislosti mezi volným časem, délkou pracovní doby a řadou jiných aspektů
- nastínit, jak se v historii proměňovalo postavení volnočasových zařízení, jak se měnil zřizovatel
- postihnout proměny náplně činnosti volnočasových zařízení, zvláště družin mládeže v důležitých historických etapách

6. Studijní literatura a prameny

HÁJEK, B., PÁVKOVÁ, J. a kol. *Školní družina*. Praha : Portál, 2003. (154 stran)

HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha : Portál, 2004. (173 stran)

JŮVA, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Brno : Paido, 1997.

PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha : Portál, 2002. (229 stran)

ŠTVERÁK, V., ČADSKÁ, M. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. Praha : Komenium, 1997.

Komentář k studijním textům

Studijní texty s názvem „Z historie pedagogiky volného času / školních družin“ zařazují proto, aby se studenti středních pedagogických škol seznámili se samotným vznikem a počátky vývoje volnočasových zařízení. Texty studentům chtějí napomoci uvědomit si a pochopit původní a současné poslání těchto zařízení.

PRACOVNÍ LISTY – Z HISTORIE PEDAGOGIKY VOLNÉHO ČASU /
ŠKOLNÍCH DRUŽIN

1. Vysvětlete nejvýznamnější **motivy** vzniku prvních zařízení pro výchovu mimo vyučování?

.....
.....

2. Na časovou přímku se pokuste zaznamenat **nejdůležitější mezníky** ve vývoji zařízení pro výchovu mimo vyučování. (Bod 0 označuje počátek našeho letopočtu). (K vypracování úkolu využijte znalostí z vyučovací hodiny, popř. studijní texty „Střípky z dějin pedagogiky volného času“).

0

3. Vyhledejte v dostupných zdrojích, jakým způsobem přispěl **J. A. Komenský** k rozvoji pedagogiky volného času?

.....
.....

4. Pečlivě si přečtěte studijní texty „Střípky z dějin pedagogiky volného času“ ; „Vznik a vývoj školních družin“. Pokuste se formulovat **hlavní myšlenku** těchto textů (max. počet slov 30).

.....
.....
.....

5. Odpovězte na následující otázky:

- Jak se nazývalo první zařízení pro výchovu mimo vyučování, kde se pracovalo s dětmi systematicky?

.....

- Co bylo náplní tohoto zařízení?

.....

- Kdy a kde vzniklo toto zařízení?

.....

6. Vysvětlete, jakým způsobem byly **financovány první školní družiny**. Na základě toho, se pokuste odvodit, jestli bylo těchto zařízení mnoho nebo jen nepatrný počet.

.....

7. Pokuste se stručně charakterizovat **první družiny**?

.....
.....
.....

Úkol pro rychlíky

8. Doplňte tabulku.

Do prvního sloupce запиšte zařízení pro výchovu mimo vyučování /instituci, hnutí/, která sehrála roli v dějinách pedagogiky volného času. Do druhého sloupce napište, jaké bylo jejich poslání. (K vypracování úkolu můžete použít studijní texty „Střípky k pedagogice volného času“).

Zařízení, instituce, hnutí	Jejich poslání

Řešení pracovních listů (klíč správných odpovědí)

Úloha č.1

Společenské změny – zrušení nevolnictví, zavedení povinné školní docházky, přesun rodičů do měst, kde pracovali v manufaktuře a později v továrnách. O děti se v pracovní době, když jim skončilo školní vyučování, neměl kdo starat, proto vznikla zařízení pro výchovu mimo vyučování

Úloha č. 3

J.A. Komenský zdůrazňoval, aby již od útlého dětství, byl dítěti nastolen pravidelný režim dne, v němž bude mít své místo, jak plnění povinností, tak prostor pro aktivní formy odpočinku. (Publikace J. A. Komenský - Informatorium školy mateřské)

Úloha č. 4

Náplň, organizace, název zařízení pro výchovu mimo vyučování se v dějinách výrazně proměňoval. Původně měly převážně výchovný, sociální význam pro chudé, později se zaměřily především na kvalitní trávení volného času dětí a staly se součástí školy.

Úloha č. 5

Útulky pro mládež, vznik roku 1885, na Vyšehradě později v Liberci, Karlíně, Holešovicích. Určeny hlavně pro chudé děti.

Náplň útulků: dozor nad bezpečností dětí, zajištění sociální péče, stravování, výchovně vzdělávacích činností.

Úloha č. 6

Príspevky obcí a dobročinnost občanů; vznikalo těchto zařízení jen nepatrné množství

Úloha č. 7

První družiny vznikaly v roce 1931. Měly převážně sociální charakter, snažily se zajistit kvalitní náplň volného času dětí, doplňovaly činnost školy. Byly určeny nejen pro chudé děti.

Úloha č. 8

Zařízení, instituce, hnutí	Jejich poslání
Spolky, charita (Americký klub českých dam)	Dobročinná péče o děti zaměstnaných rodičů (poskytnutí stravy, oblečení atd.)
Organizace (Orel, Sokol, Junák, Ymca, Ywca aj.)	Výchova chudých dětí, později zajištění výchovně-vzdělávací činnosti.
Útulky (později družiny)	Sociální péče o děti, poskytnutí stravy, výchovně-vzdělávací činnosti, aj.
Domy mládeže a kultury, ubytovny mládeže	Vést děti k aktivnímu trávení volného času
Dětské tábory	Vést děti k aktivnímu trávení volného času
Alternativní mládežnická hnutí	Snaha emancipovat se od autority dospělých; vliv společenské situace
Domy dětí a mládeže	Převažovala sociální péče o děti

VOLNÝ ČAS - PEDAGOGIKA VOLNÉHO ČASU – VÝCHOVA MIMO VYUČOVÁNÍ

„Volný čas není světem sám pro sebe, který naslouchá výhradně vlastním zákonům. Naopak je důsledkem a součástí průmyslově společenského systému, organizace člověka a moderní civilizace.“

(M.Vážanský, *Volný čas a pedagogika zážitku*, 1993 s. 5)

1. Předchozí znalosti

Pojmy: volný čas

funkce volného času

socializace dítěte

činnosti realizované v rámci volného času

pedagogika volného času – předmět a náplň

2. Obecná charakteristika pojmu „volný čas“

Pojem „volný čas“ není snadné jednoznačně definovat, především proto, že se s tímto pojmem pojí, jednak aspekty časové (volný čas a pracovní doba), tak aspekty obsahové (volný čas a svoboda; volnost). V současnosti se i přes obtížnost definice uvádějí dva hlavní směry v chápání pojmu „volný čas“:

Volný čas znamená zbývající dobu celkového denního průběhu, která zůstala po studijní nebo pracovní době; po splnění povinností v domácnosti a po uspokojení základních biologických potřeb atd.

Volný čas je volně disponibilní časový prostor, v němž by volný čas mohl pro jedince znamenat svobodu. Je to doba, v níž se může individuum svobodně realizovat a uskutečňovat činnosti, ke kterým není nikým nuceno. (Vážanský, 1993)

2.1 Volný čas v životě dítěte

V současné době volný čas dětem nepřináší pouze odpočinek, zábavu a odreagování se od namáhavé práce, jako tomu bylo ještě v 19. století, kdy byly nuceny vykonávat fyzicky namáhavou práci spolu se svými rodiči. V dnešní době volný čas slouží především k svobodnému rozvoji osobnosti dítěte, jeho individuality, nikoli pouze jako osvobození od práce. V čem je tento čas tak specifický? Právě v tom, že volný čas dítěti poskytuje prostor, v němž se může relativně svobodně věnovat činnostem, které odpovídají jeho přáním, zájmům a potřebám. Největší význam a hodnotu pro kvalitu trávení volného času dětí přináší bezesporu **rodina**, která je prvním článkem v socializaci dítěte. K této problematice byla zpracována řada výzkumů, například výzkum B. Berelsona a G. A. Steinera, kteří došli k závěru, že čím méně lásky a tepla se dítěti dostává, tím pomaleji dospívá v osobnost. Mohou se pak u něho ve vyšší míře objevovat sklony k pasivitě a apatii, což může mít za následek nepevnost jeho charakteru. (Kon, 1971)

Jiní autoři rovněž předpokládají, že kromě rodiny na volný čas dětí mají vliv i dědičné faktory, škola, učitelé, vrstevníci, kamarádi, sousedé, hromadné sdělovací prostředky a literatura. (Pávková, Hájek, Hofbauer, 1999)

Velmi zajímavý podnět k přemýšlení o volném čase přináší B. Suchodovski, který se domnívá, že člověk se stává do určité míry takovým, jakým způsobem tráví volný čas během týdne. (Suchodovski, 1948)

V dnešní době je důležité, vnímat volný čas ze dvou pohledů, jednak proto, že na jedné straně kvalitní trávení volného času jistě přispívá k duševní pohodě a jeho celkovému zdraví. Do jisté míry volný čas zpřístupňuje dítěti kulturu ve všech jejích oblastech. Na druhé straně trávení volného času dětí a dospívajících s sebou může přinášet radu rizik a problémů. O možných rizicích pojednává kapitola č. 2.2.

Podstatné je, nevnímat problematiku volného času v životě dítěte izolovaně, ale v bezprostřední jednotě se školním vyučováním, rodinným a sociálním prostředím dítěte. (Bláha, 1980)

V životě dítěte se kromě volného času objevují také **povinnosti**. Sama povinnost, nutnost něco udělat, nemusí být zvláště dítětem vnímána vždy nepříjemně. Domnívám se, že není vhodné pěstovat v dětech dojem, že povinnost je něco, co se musí. Jako pedagogové, bychom se měli vyvarovat vůči dětem slovům jako: „*Až si splníš všechny své povinnosti, které musíš udělat, pak si půjdeš hrát*“ nebo „*Udělej si všechny úkoly a povinnosti, a pak si půjdeš hrát*.“ Neměli bychom používat jen příkazů a neustále apelovat na povinnosti, které musí být hned a teď splněny, v takovém případě jen děti

odradíme a úkoly stejně nesplní kvalitně. Zmiňuji se o tomto jevu proto, že řada dětí má ve školní družině povinnost od svých rodičů vypracovat si domácí úkoly. Ze zkušenosti vím, jak se těmto dětem, které mají toto nařízeno od svých rodičů, často do této povinnosti nechce, i když je u nich patrné, že úkoly plní rády. Považuji za rozumné, aby vychovatel, v případě opravdového nezájmu dítěte psát úkol právě v tuto chvíli, kdy si jiné děti mohou hrát, vyčkal, popř. přiměřeně dítě upozornil, že by si mělo během odpoledne domácí úkol napsat.

2.2 Možná rizika spojená s trávením volného času dětí mladšího školního věku

Volný čas dětí nemusí být vždy naplňován radostmi, spokojeností, pocitem bezpečí, seberealizací, ale může s sebou přinášet i řadu různých rizik a problémů. Zmiňme se alespoň o některých rizicích, spojených s trávením volného času dětí.

Zvláště u dětí mladšího školního věku, může při neorganizovaném trávení volného času docházet k nejrůznějším **úrazům**. Zvláště pokud svůj volný čas tráví na veřejných prostranstvích bez dohledu a zájmů rodičů. V těchto chvílích se děti mohou snadno setkat s řadou nežádoucích jevů, např. s **kouřením** někdy i s jinými druhy drog. Kromě toho, děti kterých si rodiče a jejich blízcí nevšímají, mohou být snadnou **obětí sexuálního obtěžování** a zneužití cizími lidmi.

V průběhu prvního stupně ZŠ se u řady dětí, mohou objevovat latentní (skryté) formy **závislosti na počítačových hrách**, televizi. Tyto závislosti se mohou široce rozvinout v pozdějším věku. Kromě závislostí se mohou objevovat počátky **poruch chování, šikanování** či **drobné krádeže**.

Problém šikany se objevuje zřejmě na všech školách a mnohdy se nevyhýbá ani prostorám školních družin. Každý vychovatel by měl být pozorný k skupině dětí školní družiny. Podstatné je, zamezit rozšíření šikany, nenechat bez povšimnutí počáteční projevy šikany, kdy si skupina žáků vyhlídne jednoho, nějakým způsobem slabšího žáka, do něhož se naváží, zprvu nejčastěji slovně. Vhodné je, když vychovatel v takové situaci s dětmi ve ŠD o tomto problému hovoří a vede je k vžití se do představy, že právě tímto způsobem ubližuje někdo jim. V některých případech je vhodné využívat prvky dramatizace, hrové a modelové situace, kde mohou žáci na vlastní kůži poznat, jaké to je, když by jim někdo ubližoval. (Kolář, 2001)

Lze tedy bez nadsázky říci, že volný čas s sebou nepřináší pouze zábavu, příjemné uspokojení, ale také řadu rizik a důsledků, které mohou trvale ovlivnit život dítěte

v dospělosti. „Kvalitní výchova dětí ve volném čase má výrazný preventivní vliv.“ (Pávková, Hájek, Hofbauer, 1999 s. 16).

Odtud pramení nezastupitelný význam pedagogiky volného času. Pedagogičtí pracovníci v oblasti PVČ by zvláště měli přispívat k budování správných postojů a návyků dětí, být jim správným životním příkladem a vzorem. Snažit se především předcházet těmto nežádoucím jevům mezi dětmi a mládeží, poskytnout dětem a mládeži takové aktivity, které vytvoří základy pozdějších návyků kvalitního využití volného času. Nelze tedy akceptovat pasivní pobyt dětí např. ve školní družině, bez nabídky různorodých činností. (Hájek, 2003)

Vychovatel by měl dětem zajistit citlivé a přiměřené vedení, které bude nenásilné, založené na dobrovolnosti dětí. (Pávková, Hájek, Hofbauer, 1999)

Domnívám se, že kořenem mnoha těchto problémů je právě **lhostejnost rodičů, nuda**, která často „nutí“ mladého člověka experimentovat.

2.3 Vztah pojmů pedagogika volného času a výchova mimo vyučování

V některých publikacích se o těchto pojmech uvažuje jako o synonymech (o slovech podobného významu). Tato interpretace však není zcela správná. Odbornice na oblast pedagogiky volného času J. Pávková poukazuje na rozdíl mezi nimi. Jedná se o pojmy, které mají k sobě velice blízko.

V případě výchovy mimo vyučování lze hovořit o oblasti výchovy. Ovlivňuje volný čas, zabývá se též jinými oblastmi, např. přípravou na školu nebo upevňováním hygienických a kulturních návyků. Kdežto pedagogika volného času je vědní obor, který se zabývá teoretickými i praktickými aspekty výchovy ve volném čase. (Pávková, Pavlíková, Hrdličková, 1999)

2.4 Nové trendy v pedagogice volného času

Nové formy práce s dětmi a mládeží:

Animace

Výchova zážitkem

Terénní práce (streetwork) realizovaná prostřednictvím sociálních asistentů

Poměrně ucelený přehled nových forem práce s dětmi a mládeží podává p. Senter, který si všímá následujících významných znaků, které by měl mít vychovatel při výchovné činnosti s dětmi vždy na paměti:

- nové formy práce s dětmi a mládeží často vyrůstají ze spontánní iniciativy a aktivity samotných mladých lidí nebo vychovatelů
- nové formy práce se většinou zaměřují na určitou cílovou skupinu dětí a mládeže (lidé stejného přesvědčení, řešící jeden společný problém)
- v této oblasti působení by mělo vždy panovat spojení a vzájemné doplňování se
- hlavní iniciativa přichází většinou od dospělých, ale funguje zde i odpovědnost mladých
- vztahy mezi vychovatelem a dětmi i mezi dětmi a mládeží navzájem, by měly být postaveny na vzájemné důvěře, partnerském vztahu, vzájemném respektu a nedirektivním přístupu
- tyto formy práce nebývají adekvátně finančně ohodnoceny, jsou většinou vykonávány dobrovolníky atd. (Pávková, Hájek, Hofbauer, 1999)
- při výchovně-vzdělávací činnosti je vysoce přínosné pracovat z bezprostřední zkušeností dětí, ačkoli zkušeností se žáci nejvíce naučí a osvojí si vhodné postoje a způsoby chování
- nikdy nelze opomíjet emocionální prožitky z dané aktivity, které mohou být u každého žáka velice odlišné

V činnosti školních družin lze bohatě využívat právě **animaci a výchovu zážitkem**.

2.4.1 Animace

Pojem „animace“ lze definovat jako: „*Výchovnou metodu, která se užívá při práci s dospívajícími a v pedagogice volného času. Je založena hlavně na nedirektivních metodách povzbuzování mladých lidí k hledání vlastní cesty životem a schopnosti realizovat svou svobodu a autonomii, přičemž se jim zároveň předkládá velké množství přiměřených (...) možností seberealizace...Důraz je na otevřenosti výchovné situace - dobrovolnosti, možnosti volby, prostoru pro iniciativu vychovávaných, na vytváření rezistence vůči negativním sociálním vlivům atd.*“ (Průcha-Walterová-Mareš, 1995 s. 21)

Pojem animace pochází z latinského slova *anima*, což v překladu znamená *duše, oduševňovat*. Je zde patrná analogie z animovaným filmem, kdy animátor oživuje, vdechuje život loutkám. Animátora nevidíme, vše se děje jakoby bez něho.

Animace je vynikající metoda, kdy animátor (vedoucí skupiny) vytváří zajímavou nabídku činností pro svoji animační skupinu. Nabídka aktivit má především výchovný význam, přispívá k rozvoji osobnosti jednotlivce (rozvoji cností – skromnosti, nesobeckosti, rozhodnosti aj.) i celé skupiny (učí spolupráci, vzájemné pomoci, podpoře atd.). Vedoucí animátor přenáší značnou část odpovědnosti na jednotlivé členy, pomáhá předcházet vzniku sociálně-patologických jevů. Vedoucí je vždy po ruce v případě potřeby a problémů při řešení různých úkolů ve skupině. Animační skupina mládeže může řešit např. problém – „připravujeme letní tábor (chaloupku)“, každý ze skupiny bude mít v přípravě nějakou roli, někdo rozplánuje občerstvení, jiný vytvoří plakát apod. Každý ze skupiny přiloží ruku k dílu podle svých schopností a dovedností. Tyto skupiny napomáhají každému ve skupině nalézt svoje místo ve společnosti, alespoň občas zakusit úspěch všech zúčastněných.

S animací bohatě pracují také arcidiecézní a diecézní centra života mládeže např. v Praze, v Deštném v Orlických horách apod., spadající pod římsko-katolickou církev. Tato centra pro mládež nabízí tzv. animátorské kurzy (2 popř. 3leté kurzy, konané vždy 4 víkendy v roce). V průběhu kurzu se můžete „naučit“ být animátorem skupin dětí a mládeže.

Jako absolventka tohoto kurzu mohu potvrdit jeho pozitivní přínos pro osobnostní růst i získání mnoha cenných zkušeností pro práci s dětmi a mládeží.

2.4.2 Výchova zážitkem

Jedná se o výchovné postupy, které jsou založené na intenzivním **prožitku a zkušenosti**. V programu zážitkové pedagogiky se objevují fyzicky náročné činnosti, spojené s určitou mírou rizika, nejčastěji v podobě her v přírodě. Tato výchova má přispívat k rozvoji celé osobnosti dítěte (rozvíjet sebepojetí, sociální vztahy, posunout vlastní hranice a překonat sebe sama).

Důležitou součástí výchovy zážitkem je **reflexe** po proběhlé aktivitě (hře). Nejvhodnější je její realizace formou diskuse a kladení otázek instruktora směrem k aktérům aktivity. Nemělo by se jednat pouze o otázky týkající se pocitů při aktivitě, ale také otázky k postojům, úhlům pohledu na danou situaci, která byla při aktivitě řešena.

Podstatné pro výchovu zážitkem je, aby prožitek zkušenosti z dané aktivity byl samotným žákem zvnitřněn, tak, že se stane zážitkem. Cílem výchovy zážitkem je, aby nácvik takové činnosti (např. záchranné služby) při hře ovlivnilo dítě tak, aby jej v případě reálné situace dokázal uplatnit a správně se zachovat. (Pávková, Pavlíková, Hrdličková, 1999)

Při výchovné činnosti ve volnočasových zařízeních je jistě vysoce přínosné, využívat výchovu zážitkem (různé zážitkové hry). Podstatné je, aby každý vychovatel, který chce realizovat takové hry, např. ze *Zlatého fondu her* (Prázdninové školy Lipnice), si vždy promyslel, jak bude hru organizovat. Dříve než se pustíte do realizace nějaké zážitkové aktivity, je nutné dobře zmapovat skupinu žáků (jejich věk, pohlaví, jejich vzájemné vztahy, úroveň schopností, jejich zájmy a potřeby apod.).

Důležité upozornění, hry prodechnuté zážitky a hlubokými prožitky jsou doprovázeny velice rozdílnými emocemi! Vždy je třeba jednat opatrně, pokud zařazujeme zážitkové hry, nikdy nemůžeme s jistotou vědět, jestli se nějaký aspekt ve hře dítěte hluboce negativně nedotkne. Na druhou stranu, hry se silným emotivním nábojem pomohou účastníkům vnímat nově životní hodnoty; pomohou v nich upevňovat požadované jednání. (Bednářová, Pelech, 2000)

2.5 Školní družiny u nás a v zahraničí

Školní družiny (i školní kluby) řadíme mezi zařízení **pro výchovu mimo vyučování**, která zabezpečují péči o děti zaměstnaných rodičů během školního roku, popř. někdy i v době prázdnin. ŠD jsou určeny pro děti od **1. do 5. ročníku ZŠ**, školní kluby, jsou určeny především pro žáky 2. stupně základní školy. Úkolem školních družin je, prostřednictvím každodenního styku s dítětem, působit na rozvoj jeho osobnosti,

napomáhat dítěti v socializaci, k aktivnímu trávení volného času. (Pávková, Pavlíková, Hrdličková, Hájek, 1999)

Školní družiny v zahraničí, konkrétně v **Německu**, se nazývají buď **r**, **Freizeittreff**, které mají spíše charakter uzavřenější zájmové skupiny, kde děti s vedoucími slaví společně různé svátky, vaří si, pořádají různé výlety nebo **r**, **Kinderhort**, v překladu znamená dětský útulek; školní družina; družina mládeže. Toto zařízení opatruje děti v době po vyučování, kde mají možnost plnit úkoly, které mají podobný charakter jako domácí práce. Děti jsou zde především vedeny a motivovány k samostatné práci. Činnosti v těchto zařízeních jsou široce pestré, mnohotvárné, ale i náročné. (Internetový zdroj: www.asb./de/view.php)

V **anglicky** mluvících zemích pod pojmem školní družina se nejčastěji skrývá tzv. **public nursery**, tedy jakási dětská opatrovna pro děti od útlého věku.

3. Klíčové pojmy k této problematice

Volný čas; svobodný rozvoj osobnosti; rodina a volný čas; přínos a rizika spojená s trávením volného času; volný čas – povinnosti; význam PVČ; nuda; zvláštnosti volného času dětí a mládeže – citlivé pedagogické vedení; zásady nutné pro realizaci PVČ; nové formy práce v PVČ – animace, výchova zážitkem, streetwork (jejich význam, poslání); rozdíl mezi PVČ a výchovou mimo vyučování; školní družina

4. Slovníček pojmů

Nedirektivní přístup ve výchově – velice úzce souvisí s tzv. humanistickou pedagogikou, postavenou na humanistické psychologii A.H. Maslowa a C.R. Rogerse. Tento přístup směřuje k přirozené a méně násilné výchově, seberealizaci člověka. Vztah ze strany učitele, vychovatele je méně direktivní a předpokládá vzájemný respekt a pochopení mezi pedagogem a žákem. (Pedagogický slovník, Průcha-Walterová-Mareš, 1995)

Úmluva o právech dítěte – mezinárodní smluvní dokument, který přijala ČR roku 1991 (OSN 1989). Státy, které jej přijaly, jsou vázány naplněním jejich 54 článků, které na prvním místě vyzdvihují blaho dítěte a práva, která by mu neměla být odepřena.

5. Výchovně-vzdělávací cíle (vychovatel by měl umět)

- orientovat se v pojmech pedagogika volného času a výchova mimo vyučování; výchova zážitkem, animace aj.
- vysvětlit funkce pedagogiky volného času na příkladech z praxe

- dokázat postihnout, jaká rizika mohou být spojena s trávením volného času dětí
- na konkrétních příkladech vysvětlit nové formy práce v PVČ

6. Studijní literatura a prameny

BEDNÁŘOVÁ, Z., PELECH, L., *Sociální práce na ulici-streetwork*. Brno : Doplněk, 1999. (102 stran)

BLÁHA, V. *Volný čas, výchova a sociální formování žáků základní školy v době mimo vyučování*. Praha : SPN, 1980.

BRÍNDZA, J. *Deti a ich volny čas*. Bratislava : Smena, 1984.

HÁJEK, B., PÁVKOVÁ, J. a kol. *Školní družina*. Praha : Portál, 2003.

HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha : Portál, 2004.

PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha : Portál, 2002.

Komentář k studijním textům

Studijní texty na téma „Volný čas, pedagogika volného času, výchova mimo vyučování“ zařazují především proto, že tyto pojmy bývají často považovány za totožné, mnohdy splývají. V těchto textech se pokouším pohlížet na volný čas z více úhlů pohledu, všímám si především nových trendů v oboru PVČ, jelikož právě tyto nové formy práce může také vychovatel bohatě využít při výchovně-vzdělávací činnosti ve školní družině.

Tyto texty předpokládají, že student se již seznámil s řadou poznatků týkající se volného času, zvláště formou výkladu učitele, proto ponechávají studentům dostatek prostoru pro vyhledávání informací a vlastní aktivní přístup k výuce.

**PRACOVNÍ LISTY – VOLNÝ ČAS – PEDAGOGIKA VOLNÉHO ČASU
VÝCHOVA MIMO VYUČOVÁNÍ**

1. Podtrhněte **činnosti**, které spadají do volného času:

spánek	realizace vlastních zálib
četba oblíbené knihy	sledování televize
ranní hygiena	víkendová procházka do přírody
vypracovávání domácího úkolu	rekreační jízda na kole
závodní plavání	snídaně

2. Označte **nesprávný** výrok:

- A. Volný čas je doba, kterou lze nejlépe strávit nicneděláním.
- B. Aktivní trávení volného času může velice pozitivně přispět k fyzickému, psychickému, sociálnímu i emocionálnímu zdraví člověka.
- C. Volný čas je čas, který jedinci zbude po vykonání všech povinností a po uspokojení biologických potřeb.

3. Do políček označených šedou barvou zaznamenejte příklady činností, které **nejsou** součástí volného času:

						v													
		o			í		g												
						u													
							b											í	
						v													
					s	á		k											
																		y	
					á														

4. Pokuste se vlastními slovy vysvětlit, čím se zabývá disciplína **pedagogika volného času**?

.....
.....

5. Vyberte (zakroužkujte) jeden popř. více výroků z níže uvedených, z kterými se ty osobně můžeš **nejvíce ztotožnit**:

- a) Vychovatel by měl ke svým svěřencům přistupovat direktivně, vždy za každou cenu s nekompromisní autoritou.
- b) Pedagogické vedení vychovatelů by mělo být na prvním místě plné lásky a snahy o vzájemný respekt a porozumění.
- c) Důslednost a přísnost ve výchově je základem výchovného úspěchu.
- d) Citlivé a přiměřené pedagogické vedení je do jisté míry základem úspěšného výchovného působení.
- e) Vychovatel ve volnočasových zařízeních by měl nechat veškerý čas volné hře dětí, bez jakékoli organizované činnosti.

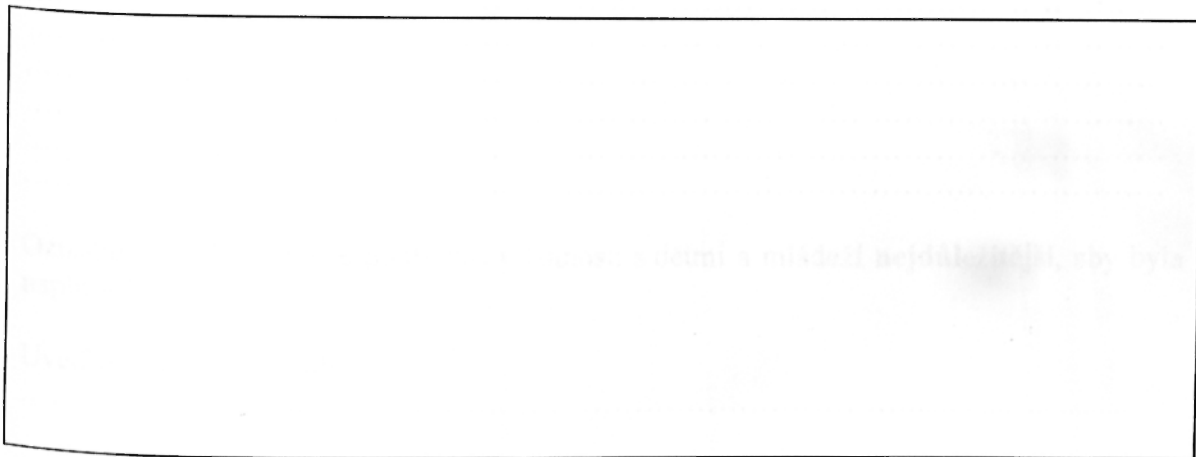
Stručně se pokuste vysvětlit důvody své volby v úloze č. 5:

.....
.....

6. Se spolužákem v lavici si vzájemně sdělte, jak nejčastěji trávíte svůj volný čas a jakým způsobem byste rádi trávili volný čas, kdybyste k tomu měli větší časové, finanční možnosti. Vyplňte tabulku informacemi, které získáte od svého spolužáka.

Jak tráví volný čas tvůj spolužák:	Jak by chtěl tvůj spolužák trávit volný čas, kdyby měl více času, peněz:

7. Vytvořte vlastnoručně do vyznačeného prostoru **koláčový graf** svého **pracovního dne v týdnu**. Pokuste se zachytit v % , podíl jednotlivých činností během dne.

Po vytvoření grafu zodpovězte následující otázky:

▪ Nejčastěji vykonávám tyto činnosti (napište jaké):

▪ Činnosti, na které mi během týdne nezbude čas, ale kterým bych se rád(a) věnoval(a):

▪ Kolik minut/hodin (přibližně) za jeden týden mám volný čas?

8. Jakými způsoby byste jako vychovatelé vedli svoje žáky ve školní družině **k smysluplnému trávení volného času?**

.....

.....

.....

.....

.....

.....

9. Uveďte příklady alespoň **třech povinností**, které by mělo plnit dítě ve věku

6 let.....

10. V publikaci B. Hájka a J. Pávkové, která nese název „Školní družina“ vyhledejte, jaké **požadavky (zásady)** je nutné uplatnit v oboru pedagogika volného času při práci s dětmi ve školní družině?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Označte zásadu, která je podle vás v činnosti s dětmi a mládeží **nejdůležitější**, aby byla naplňována.

Uveďte důvody své volby:

.....

11. Vyjmenujte příklady **5 rizik**, které mohou být spojeny s trávením volného času dospívajících:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

12. Pokuste se navrhnout možnosti (alternativy) **řešení šikany** mezi žáky ve školní družině. Popřípadě vyhledejte základní schéma, jak řešit šikanu na škole.

.....
.....
.....
.....
.....

13. Uveďte několik možností, jak **preventivně působit na žáky ve školní družině**, aby zde nedocházelo k šikaně.

.....
.....
.....
.....

14. V dostupných zdrojích vyhledejte základní informace o **streetworku**. Na základě zjištěných informací, vyplňte následující tabulku.

Význam streetworku:
Hlavní úkoly streetworku:
Místa působení streetworkera:

15. Pokuste se stručně vysvětlit následující pojmy:

Výchova zážitkem

.....

Animace

.....

16. Pokuste se vytvořit **projekt** (asi na 60 minut) na libovolné téma, v němž budou nějakým způsobem splněny následující požadavky:

- ✓ projekt v sobě bude zahrnovat alespoň jednu „zážitkovou hru“
- ✓ půjde o projekt, který je možné realizovat i v případě nepříznivého počasí

17. Vyhledejte, která další zařízení, kromě školních družin a školních klubů přispívají v místě vašeho bydliště **k aktivnímu trávení volného času dětí**.

.....
.....
.....
.....

Úkol pro rychlíky

18. Napište krátkou úvahu (asi 50 slov) na téma: „**Volný čas v životě dítěte mladšího školního věku.**“

Řešení pracovních listů (klíč správných odpovědí)

Úloha č. 1

spánek	<u>realizace vlastních zálib</u>
<u>četba oblíbené knihy</u>	<u>sledování televize</u>
ranní hygiena	<u>víkendová procházka do přírody</u>
vypracovávání domácího úkolu	<u>rekreační jízda na kole</u>
závodní plavání	snídaně

Úloha č. 2

Výrok A je nesprávný

Úloha č. 3

							v										
o	s	o	b	n	f	h	y	g	i	e	n	a					
							u										
							č										
							o	b	l	é	k	á	n	f			
							v										
					s	p	á	n	e	k							
							n										
		d	o	m	á	c	í	ú	k	o	l	y					

Úloha č. 4

Pedagogika volného času je pedagogická disciplína, která se zabývá výchovou a vzděláváním dětí a mládeže v době jejich volného času; aktivními formami trávení volného času; péčí o bezpečnost v době, která zbude po splnění povinností a biologických potřeb člověka.

Úloha č. 5

B; D

Bez vzájemného porozumění a respektování, není možné řešit žádný problém, dohodnout se na kompromisu. Vzájemné porozumění a respekt je základním předpokladem vzájemné úcty mezi vychovatelem a žáky.

Žádná výchova se neobejde bez přiměřeného vedení vychovatele a empatického přístupu k dětem. Pokud není dítě vedeno přiměřeně k jeho věku, schopnostem a zvláštnostem, výchova se mívá účinku.

Úloha č. 8

Usměrňovanou volnou hrou dětí v prostorách školní družiny, v přírodě, na školní zahradě, školním hřišti aj.; systematickou výchovně-vzdělávací činností (rekreační, zájmovou a odpočinkovou činností); ponecháním prostoru dětem, aby si zvolily, jak chtějí trávit čas v době mimo vyučování; učit je nejrůznějším hrám a obměnám k různým činnostem (např. vytvořte obměnu hry „na Jelenu“), tak aby si hry mohly zahrát i např. mezi vrstevníky na sídlišti.

Úloha č. 9

Povinnosti: 6 let – pravidelně začít navštěvovat školu a školní družinu; vypracovávat domácí úkoly; pomáhat s běžnými pracemi v domácnosti; zvyknout si na změnu režimu (brzké vstávání aj.)

Úloha č. 10

Zásady (požadavky) v pedagogice volného času - citlivé vedení pedagogem; dobrovolnosti; aktivity; seberealizace; zajímavosti a zájmovosti; pestrosti a přitažlivosti; zásada jednoty a specifčnosti vyučování a výchovy mimo vyučování. (Hájek, 2003 s.24)
Každá zásada je v něčem důležitá. Nikdy by vychovatel neměl zapomínat, že každá aktivita realizovaná ve volném čase je pro děti dobrovolná.

Úloha č. 11

Užívání návykových látek – kouření (alkohol, drogy); rizikové sexuální chování; šikana (formy nepřiměřeného odplavování agresivity z lidského organismu); krádeže a kriminální činnost, záškoláctví atd.

Úloha č. 12

Možnosti řešení šikany ve ŠD: Spolupráce vychovatele s ředitelem školy, Policií. Vychovatel je povinen řešit šikanu, pokud se ve školní družině objeví. Ohlásit jej řediteli školy a následně Policii.
Postup řešení: Odhadnutí závažnosti situace; rozhovor s informátory šikany a obětí; nalezení vhodných svědků; individuální rozhovory se svědky; ochrana obětí; rozhovor s agresory; zasedání výchovné komise (tzv. metoda vnějšího nátlaku), kde se rozhodne o výchovném opatření agresora; rozhovor s rodiči obětí.
Vždy je nutné pracovat s celou skupinou žáků (podrobnější informace viz publikace M. Kolář, *Bolest šikanování*, 2001)

Úloha č. 13

Vychovatel může pracovat s dětmi formou hry, dramatizace, vhodným příkladem, někdy napomůže i negativní příklad v prevenci rozvoje šikany.
Vhodné jsou např. hry na upevnění sociálních vztahů ve skupině, empatie, vzájemného porozumění k odlišnostem mezi žáky.
Příjemná, pohodová atmosféra ve skupině působí v boji proti rozvoji šikany.

Úloha č. 14

Význam streetworku: Metoda terénní sociální práce, kterou realizuje streetworker - sociální pracovník. Jedná se v překladu o práci na ulici. Streetworker vyhledává (depistáž) a snaží se pomoci rizikové skupině dětí a mládeže a neformálním skupinám, v místech, kde se většinou zdržují, kde se scházejí a kde tráví svůj volný čas.
Hlavní úkoly streetworku: Streetworker pracuje s rizikovou skupinou mladých lidí - s mladými drogově závislými, dopouštějící se kriminality, s mladými prostitutky a prostitutkami aj. K tomu, aby mohl nějakým způsobem ovlivnit postoje mladých lidí, musí přijít do jejich prostředí, vytvořit s nimi atmosféru k rozhovoru, navázat vztah důvěry, naslouchat a snažit se jim pomoci.
Místa působení streetworkera: Např. na diskotékách, rockových klubech, ulici, hernách, v opuštěných domech, parcích a jiných místech. Pomáhá těmto jedincům a skupinám nikoli moralizováním a uplatňováním autority, ale nedirektivní sociální prací, která vede k začlenění rizikových jedinců do společnosti a jejich seberealizací. (Bednářová, Pelech, 1999 s. 7, 8)

Úloha č. 15

Výchova zážitkem: výchovné metody uplatňované v rámci pedagogiky volného času, pracující s prožitkem a získanou zkušeností v netypických situacích, které mohou být spojeny s určitou mírou rizika. Hry realizované formou zážitku se snaží rozvíjet celou osobnost dítěte.

Animace: oduševňování, volnočasová výchovná metoda, která využívá zejména nedirektivního přístupu k dětem a mladým. Umožňuje mladým lidem uplatnit svoji autonomii, svobodu volby; seberealizovat se v nejrůznějších oblastech lidského poznání.

Úloha č. 16

Projekt na téma: „Znám silné a slabé stránky svých spolužáků?“

Autor námětu: Vlastnoručně navrženo (je možné, že analogie k této aktivitě byla již někým vytvořena).

Cíl aktivity: Rozvíjení poznání sebe sama, překonání sebe sama, důvěry k druhým; bližší poznání svých spolužáků, dozvědět se o nich více (poznání jejich silných a slabých stránek); uvědomit si, že každý člověk je v něčem dobrý a v něčem zase ne, něčeho se obává; najít, v čem jsem dobrý právě já – zvýší to sebevědomí některým studentům.

Charakteristika aktivity: Hra na rozvoj sebepojetí. Vychovateli umožňuje zjistit, jestli některý z žáků nemá nepřekonatelný strach z něčeho.

Fyzická zátěž: 1 (žádná) – sezení v kruhu

Psychická zátěž: 3 (střední) – žák má říci, v čem je jeho spolužák dobrý, čeho se obává; nalepit do kruhového diagramu, čeho se on sám obává

Čas na přípravu: 15 minut – kruhové uspořádání třídy; vytvoření kruhového diagramu na velký papír

Čas na aktivitu: 60 minut; 15-20 minut vzájemné sdílení ve dvojici; 25 minut sdílení ve skupině; 10-15 minut – nalepení vlastního jména ke strachu na kruhový diagram

Instruktorů na přípravu: jeden vychovatel

Instruktorů na hru: jeden vychovatel

Počet žáků: 20 – ve dvojicích

Klíč k rozdělení žáků do dvojic: žáci mají za úkol seřadit se vedle sebe podle měsíce, v němž se narodili. Podmínkou je, že při řazení nemohou spolu verbálně nijak komunikovat. Až budou žáci seřazení podle měsíce, v němž se narodili, vždy dva žáci, kteří stojí vedle sebe utvoří dvojici. Rozdělení lze udělat i jednodušeji, např. na základě hry „na molekuly“, popř. rozdělením do dvojic, dle volby vychovatele.

Instrukce pro žáky k seřazení se: „Vaším úkolem je, seřadit se do řady za sebou podle měsíce, v němž jste se narodili. Podmínkou je, abyste přitom spolu nijak verbálně nekomunikovali! Pokuste se tento úkol splnit co nejrychleji.“

Prostředí: místnost školní družiny (na koberci v kruhu)

Materiál: kruhový diagram znázorněný na tvrdém papíře formátu A2, barevné lepicí lístečky, tužky

Realizace hry: Po rozdělení žáků do dvojic, každá dvojice v čase 6 minut se má pokusit zjistit silné stránky svého spolužáka, popř. říci, které silné stránky spatřují na svém spolužákovi; po 6 minutách se vystřídají. V dalších 12 minutách mají navzájem od sebe zjistit, jaké jsou slabé stránky spolužáka a čeho se obávají, z čeho má jejich spolužák strach. Důležité upozornění, které přednese instruktor hry: Nikoho nesmí nikdo nutit do odpovědi. Vždy se ten z dvojice, který se ptá, musí ujistit, jestli to může říci před ostatními ve skupině. Každý má právo říci více důvěrné informace jen svému spolužákovi, ale pokud opravdu nechce, nemusí je sdělovat před celou třídou. Každý žák pak získá prostor říci i ostatním silné stránky svého spolužáka popř. slabé stránky. Potom každý žák bude mít možnost napsat do kruhového diagramu svoje jméno právě k té obavě, která se jej týká, kterou třeba neměl odvahu říci ani svému spolužákovi. Kruhový diagram bude rozdělen na 8 dílů. Každém dílu bude uveden příklad nějakého strachu – strach z výšek, ze tmy,

z neznámého prostředí, z ohně, z cizích lidí, z uzavřených prostor, pavouků. V jednom oddílu bude napsáno „různé obavy a strachy“. Studenti do této části mohou zapsat to, co z čeho mají oni strach, např. na tomto kurzu.

Instrukce pro žáky: „V každé dvojici se pokus zjistit, jaké jsou silné a pak slabé stránky svého spolužáka ve dvojici na základě toho, že mu položíš otázku: „V čem si myslíš, že jsi dobrý? V čem myslíš, že nejsi dobrý? Z čeho máš obavy, strach?“ Na dodržení času bude dohlížet vyučující. Rovněž bude informovat studenty, kdy si mají vystřídat role (dotazujícího a tázaného).

Po vzájemné diskusi ve dvojici: „Nyní, pokud byste se chtěli s námi podělit o vaše silné a stránky, máte možnost. Pro nás učitele to bude informace o tom, abychom zde někomu v průběhu turistického kurzu nějak vážně neublížili, abychom vás nenutili do něčeho, co nechcete dělat, z čeho máte strach atd. Neříkejte však nic, o čem vám spolužák řekl, abyste to veřejně nesdělovali“. Pokud nikdo nebude chtít začít, začnu já.

Po vzájemném sdílení ve skupině, které však vyžaduje vytvoření příjemné, pohodové atmosféry: „Nyní máte prostor a budu moc ráda pokud tak učiníte, vezměte si prosím tyto barevné lepicí papírky a napište na ně svoje jméno a přilepte je k strachům, které se vás v tomto kruhovém diagramu týkají, popř. dopište v dílu diagramu – „různé“, čeho se obáváte, z čeho máte strach.“

Metodické poznámky: Pokud některý z žáků nebude chtít, aby jeho spolužák říkal jeho slabou stránku nebudeme ho do toho samozřejmě nutit. Důležité je navodit příjemnou atmosféru, např. neformálním rozhovorem se studenty ve skupině před začátkem aktivity. Tuto aktivitu nelze realizovat s každým třídním kolektivem.

Úloha č. 17

Dům dětí a mládeže; Dětské centrum; akce pořádané městskou knihovnou;
Mozaika – Středisko volného času, poskytující zájmové kroužky nejrozličnějšího zaměření;
Základní umělecká škola B. Martinů v Poličce

OSOBNOST VYCHOVATELE V ZAŘÍZENÍCH PRO VÝCHOVU MIMO VYUČOVÁNÍ

„Úspěšná výchova může probíhat pouze v klidné, radostné a pohodové atmosféře, naplněné porozuměním a kladnými emocemi. Vychovatelka svým naladěním a životními postoji vytváří základní atmosféru školní družiny.“

(B. Hájek, *Školní družina*, 2003 s. 35)

1. Předchozí znalosti

Pojmy: vychovatel

pedagogický pracovník

zařízení pro výchovu mimo vyučování

integrace / interakce

empatie

multikulturní

autorita

ontogeneze

kognitivní znalosti

zážitková hra

školní vzdělávací program (ŠVP)

duševní hygiena

stres

2. Charakteristika pojmu „osobnost“

Přínosná nám může být definice P. Říčana „*Osobnost je individuum chápané jako integrace k seberealizaci v integraci se svým prostředím.*“ (Říčan in Vágnerová, 2002 s. 5)

V podstatě lze říci, že každá osobnost je součástí určitého prostředí, které ji ovlivňuje, ale zároveň i sama osobnost určitým způsobem působí a ovlivňuje prostředí. Jedná se vždy o interakci jedince a prostředí. „*Každou lidskou osobnost lze hodnotit na základě jejich jednotlivých psychických vlastností a procesů, tj. duševních funkcí, které jsou individuálně specifickým způsobem rozvinuty.*“ (Vágnerová, 2002 s. 6,7)

2.1 Obecné předpoklady pro úspěšný výkon funkce vychovatele

Podstatné informace k základním požadavkům na osobnost vychovatele, pedagogického pracovníka obecně, shrnuji pro přehlednost v následujících tabulkách.

Tabulka č. 2

Osobnostní předpoklady vychovatele:

- Má kladný vztah k dětem - empatie; vyzvedává především kladné vlastnosti a činy dětí; povzbuzuje je; napomáhá k budování přiměřeného sebevědomí dětí; má vysoká očekávání od dětí
- Má vypěstované mravní vědomí, které je v souladu se společensky uznávanými vzorci chování
- Dokáže efektivně jednat s dětmi, kteří jsou s vychovatelem ve vzájemném partnerství
- Má vysoké organizační a motivační schopnosti
- Má smysl pro humor
- Je fyzicky přiměřeně zdatný (nečiní mu potíže zapojit se s dětmi do tělovýchovných činností aj.)
- Dokáže pružně reagovat na změnu situace (improvizovat); dokáže řešit krizové situace a kázeňské potíže s žáky; má u žáků autoritu
- Respektuje a zohledňuje na prvním místě potřeby a zájmy žáků
- Má k dispozici pestrou paletu námětů z nejrůznějších oblastí výchovně-vzdělávacích činností

Vědomosti vychovatele:

- Má všeobecný přehled minimálně na středoškolské úrovni (z oblasti: historie, geografie, politologie, sociologie, matematiky, českého jazyka aj.)
- Hlubší znalosti z předmětu psychologie (zvláště sociální psychologie, vývojové psychologie, psy. osobnosti), biologie člověka – především znalosti z oblasti ontogenetického vývoje dítěte
- Zná legislativu vztahující se k zařízením pro výchovu mimo vyučování, bezpečnosti práce s dětmi
- Zná alespoň základy jednoho cizího jazyka
- Orientuje se v multikulturních poznacích, týkající se národnostních menšin, romských dětí
- Orientuje se v jednotlivých odvětvích pedagogiky (PVČ, obecné a sociální pedagogice a speciální pedagogice, zvláště v otázce dětí nadaných, dětí s vývojovými poruchami učení, děti leváci aj.)
- Spolupracuje s učiteli školy, ředitelem školy, výchovným poradcem, rodiči, ostatními vychovateli
- Je kreativní v tvorbě tematických plánů (týdenních a ročních plánů činností v zařízení)

Tabulka č. 3

Způsoby komunikace:

Verbální (slovní) komunikace:

- Projev není monotónní; používá slova, kterým děti rozumí; pokyny, které žákům uděluje, jsou jasné, přiměřené věku dítěte; klade otázky žákům se zájmem v hlase a s výrazem v tváři, kladně tak ovlivňuje reakce dětí; neuzívá tzv. parazitních slov (tedy, např., vlastně apod.); ironii, vulgarismy (Kyriacou, 1991)
- Naslouchá dětem, zaujme je; navazuje s nimi pravidelně přiměřený oční kontakt
- Problém, který se týká pouze jednoho žáka, neřeší v přítomnosti ostatních dětí v každé situaci zvažuje, jestli to, co žákům říká, v nich nevyvolá nepříjemné emoce (např. při tématu „rodina“ aj.)
- Nepoškozuje svůj hlas neustálým překřikováním dětí, což bývá jen málokdy účinné (Průcha, 2002)

Neverbální (nonverbální, mimoslovní) komunikace: mívá mnohdy vyšší výpovědní hodnotu než komunikace verbální

- Mimika a gestikulace – výrazem obličeje vyjadřujeme různé emoce (vzrušení, strach, lhostejnost, radost aj.); úsměvem může vychovatel vyjádřit souhlas s činností dítěte i zároveň dítě tímto způsobem pochválit
- Smích (projev radosti); nikdy by se u vychovatele neměl objevovat hraný smích (Nakonečný, 2000 s. 171)
- Pohyby rukou by měly být u vychovatele přirozené, ilustrující nějakou skutečnost
- Nedotýká se nadměrně žáků (nemusí jim to být příjemné), nikdy nevyužívá dotyků k manipulaci (přiměřená podoba dotyku může být na druhou stranu pro žáka motivací, povzbuzením, kladným ohodnocením)
- Držení těla má pro žáky informační význam, jak se vychovatel k nim staví. Do určité míry sebevědomější postavení těla, vypnutá hrud' může svědčit o určité nadřazenosti vychovatele nebo může být projevem, jak si udržet autoritu a sebevědomí před dětmi. Nezapomeňte: Úspěšná výchova může probíhat jen v příjemném, radostném prostředí. Vychovatel svým naladěním a životními postoji vytváří atmosféru v zařízení pro výchovu mimo vyučování! (Hájek, 2003 s. 35)

Vnější vzhled:

- oblečení: vytváří první dojem o vychovateli (vzhledem k různorodým činnostem by oblečení mělo být pohodlné)
- líčení: nemělo by být výrazné (vychovatelka by měla na pohled působit sympaticky)

2.2 Požadavky na osobnost vychovatele ve školní družině

Požadavky na vzdělání: ukončené střední odborné vzdělání, nejlépe na střední pedagogické škole. Studium ukončené maturitní zkouškou, event. vyšší odborné vzdělání ukončené absolutoriem.

Požadavky na znalosti: z oblasti vývojové psychologie (dítěte mladšího školního věku); ontogenetického vývoje v rámci biologie člověka; určitá dávka nadání ve výtvarné, hudební, tělesné a dramatické výchově. Dovednost rozvíjet estetické cítění u dětí formou herních aktivit. Při hodnocení nepohlížet pouze na kognitivní znalosti a na výkon dětí. Na prvním místě dbát na rozvoj osobnosti žáků (rozvíjet jejich nadání), podchytit aktivitu, tvořivost, zájmy a potřeby dětí; pozitivně oceňovat i sebemenší snahu dětí.

Osobnostní předpoklady: trpělivý přístup; schopnost empatie; dovednost řešit problémy; udržení kázně v kolektivu žáků; znalost dětí a individuální přístup k nim; dobré organizační schopnosti (vychovatel např. dokáže zrealizovat exkurzi na úřad, výlet do přírody aj.); respektovat individualitu každého dítěte

Morální předpoklady: vychovatel neposkytuje neoprávněným osobám žádné informace o dětech, je si vědom ochrany osobních údajů každého dítěte!

2.3 Nové trendy v otázce osobnosti vychovatele

V současné době, v níž jde vědecko technický pokrok velice rychle kupředu, dochází v podstatě ve všech oblastech lidského poznání k výrazným proměnám, které s sebou nesou stále zvyšující se požadavky na činnost pedagogických pracovníků. Není tomu jinak ani u vychovatelů v zařízeních pro výchovu mimo vyučování. V souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie se i v oblasti vychovatelství a pedagogiky volného času, razí cesta k vyššímu dosaženému vzdělání vychovatelů, nikoli tedy pouze na úrovni **středoškolském**, ale alespoň na úroveň **vyššího odborného vzdělání**. Otázkou je, zda absolventi vyšších odborných škol půjdou vykonávat činnost vychovatele bez patřičného finančního ohodnocení, které by si jistě vzhledem k ukončenému vyššímu odbornému vzdělání, větším zkušenostem a znalostem zasloužili.

Výrazným trendem v oblasti vzdělávání je tzv. **další vzdělávání vychovatelů**. Vychovatel by se neměl spokojit pouze s ukončeným vzděláním maturitní zkouškou nebo absolutoriem, ale měl by se celoživotně vzdělávat. Rozšiřovat si všeobecný přehled samostudiem, četbou odborné literatury, ale především získávat nové zkušenosti, které napomohou vychovateli řešit konkrétní situace, do kterých se v průběhu výchovně vzdělávací činnosti dostane.

Témata, která by neměla být opomíjena v rámci dalšího vzdělávání vychovatelů jsou následující:

Rozšiřování námětů volnočasových aktivit. Hlubší znalosti, jak činnosti lépe motivovat, vést a hodnotit. Metodika vedení zájmových činností. Psychologické vedení skupinové činnosti, např. formou psychoher.

Obecné pedagogické zásady. Požadavky na výchovu mimo vyučování. Osobnost vychovatele. Rozvoj tvořivosti, práce a komunikace s nadanými dětmi; práce s dětmi problémovými; osobnostní rozvoj jedince. Právní vědomí vychovatele / znalost právních dokumentů.

Kvalitní vzdělání vychovatele nemusí být garantem toho, že vychovatel bude ve svém výchovném působení úspěšný. Na prvním místě by vždy spolu s kladným vztahem k dětem, měla být radost ze své profese. Vlastní optimistické naladění a smysl pro humor k tomu budou vychovateli nápomocí. Může se stát, že i přes pozitivní naladění, lásku k dětem se výchovná činnost s dětmi nemusí dařit. Důvodem může být:

- A. **Nový vychovatel.** Děti vás jako vychovatele prozatím neznají, možná se jim z nějakého důvodu nelíbí to, jak s nimi pracujete. Doporučení, pokuste se být do určité míry kamarádem dětí; ukažte jim, že jste normální člověk, a když se jim ze začátku nelíbí činnosti, které jste si pro ně přichystal, navrhněte dětem ať si sami zvolí, co budete dělat, čemu se budete věnovat.
- B. **Nedokážete děti správně zaujmout.** Zvolte zajímavou motivaci, využívejte k tomu různé názorné didaktické pomůcky, to děti milují; do ničeho je nenutěte, je to přece jejich volný čas, nechte jim prostor vydechnout.
- C. **Jste nový vychovatel, který přišel do školní družiny se zcela s jinými požadavky než měl předchozí vychovatel.** Nevadí, důležité je, umět zaujmout děti nějakou zajímavou aktivitou (např. zážitkovou hrou). Pak plynule přejděte k tématu (např. „stanovení pravidel vzájemné spolupráce“), kde si společně s žáky stanovíte pravidla, která budete vy i oni dodržovat. Nezapomeňte si vypracovat systém odměn a trestů při plnění, resp. při neplnění pravidel. Vhodné je propojit formulaci pravidel s formulací vzájemných práv a povinností. Doporučení, věnujte tomuto tématu dostatek času, v budoucnu se vám to jistě vrátí, v tom pozitivním slova smyslu.

Vedle přístupu vychovatele k žákům je v současné době zřejmě mnohem více než v dřívějších dobách požadována **samostatnost, aktivita a kreativita vychovatele**. Zvláště

v souvislosti s tvorbou školních vzdělávacích programů, na jejichž realizaci by se měli rovněž vychovatelé v zařízení pro výchovu mimo vyučování podílet. Měli by být schopni sestavit tematický plán (měsíční, roční) na základě současné legislativy.

V současné době se nejen v oblasti školství razí pojem **flexibilita**. Podle mého názoru, flexibilita chápaná jako pružnost reagovat na rozmanité situace, je pro činnost vychovatele velice důležitá, zvláště proto, že při své práci se vychovatel setkává s velice širokou paletou dětských příběhů. Každé dítě přichází ze zcela jiného sociálního prostředí, mnohdy s velice rozmanitými potřebami a zájmy.

Při výchovné činnosti, bychom se měli vždy pokusit zaujmout co nejvíce dětí. Proto je velice vhodné, volit takové aktivity, jejichž cílem je rozvíjet co nejvíce oblastí z osobnosti člověka (rozvoj sebepojetí; sociálních vztahů, charakteru, vůle, pohybových dovedností, intelektu atd.).

2.4 Syndrom vyhoření vychovatele jako důsledek podcenění zásad psychohygieny vlastní práce

2.4.1 Charakteristika pojmu „syndrom vyhoření“

Jak již název kapitoly napovídá, syndrom vyhoření může vznikat jednak v souvislosti s nedodržením či nerespektováním zásad **psychohygieny** obecně či v důsledku podlehnutí **stresu**. Tento neblahý jev může u pedagogických pracovníků rovněž nastat v případě, kdy si nedoplňují svoje znalosti a dovednosti, jejich výchovná činnost se pak stává stereotypem.

Nejprve si stručně vysvětleme, co je syndrom vyhoření (Burnout efekt). Pro definici pojmu nám spolehlivě napomůže „*Pedagogický slovník*“, kde je tento pojem vysvětlen jako jev, kdy dochází k „*vyčerpání fyzických, psychických sil, ztrátě zájmu o práci, projevující se hlavně u pracovníků pomáhajících profesí (vychovatelů, učitelů, speciálních pedagogů, lékařů, zdravotních sester, sociálních pracovníků aj.)*“. Podíl na vzniku syndromu vyhoření má především dlouhodobý stres, časová náročnost povolání, administrativní zásahy v dané profesi.“ (Průcha – Walterová-Mareš, 1995 s. 32)

2.4.2 Prevence vzniku syndromu vyhoření (rady a doporučení pro praxi)

Pro vychovatele ve školní družině je velkým přínosem znát, jak se chránit před vznikem syndromu vyhoření. Zde je několik osvědčených rad a doporučení:

- Osvojte si techniky prevence a snižování stresu. Využívejte volný čas k aktivnímu odpočinku; k zájmům, které vás naplňují. Relaxujte; sportujte; dále se vzdělávejte; snažte se spolupracovat s kolegy; řešte veškeré problémy, které se vám postaví do cesty (neodkládejte jejich řešení).
- Rozplánujte si svůj čas (management času). Rozvrhněte si nejprve nejdůležitější činnosti v každém dni, které je třeba co nejdříve splnit; naplánujte si též čas na odpočinek; pravidelný spánek; občerstvení. Snažte se efektivně využívat čas v každém dnu; nelenivět, ale odpočívat; dodržovat zásady správné životosprávy, dělejte přestávky. Uvědomte si, že vaše zásoba energie je omezená. Nežeňte se z jedné činnosti do druhé.
- Oddělujte práci od osobního života. Nenoste si práci domů; snažte se po práci „vypnout“ a věnovat se svojí rodině, svým zájmům a aktivitám v domácnosti
- Pokuste se o svůj profesionální růst. Formou samostudia; zvyšováním kvalifikace a dalším vzděláváním, prostřednictvím kurzů, přednášek, dlouhodobějších výcviků, formou sabatiklu (plně nebo částečně placené volno, obvykle po 6 letech práce; slouží k dalšímu vzdělávání; k práci ve vědě; k přípravě publikace atd., popř. na čas odejít pracovat do jiné profese).
- Snižte příliš vysoké nároky. Kdo na sebe i druhé klade neustále příliš vysoké nároky, vystavuje se nebezpečí stresu. Přijměte skutečnost, že člověk je nedokonalý a chybující.
- Nepropadejte syndromu pomocníka. Vyhněte se nadměrné citlivosti k potřebám druhých lidí. Pohybuje se v rozmezí mezi soucítěním a emocionálním odstupem. Nesnažte se být zodpovědní za všechny a za všechno.
- Naučte se říkat NE. Nenechávejte se přetěžovat. Řekněte ne, pokud budete cítit, že je toho na vás nakládáno příliš. Myslete někdy také na sebe.
- Vyjadřujte otevřeně své pocity. Pokud se vás cokoliv dotkne, dejte to najevo. Udělejte to tak, abyste sami necitlivě nezasáhli druhého.
- Hledejte emocionální podporu. Sdělená bolest, poloviční bolest. Najděte si „vrbu“, důvěrníka, kterému můžete otevřeně vyličit svoje problémy.
- Hledejte věcnou podporu. Všechny problémy nemůžete vyřešit sami. Není nutné lámat si se vším hlavu sám. Pohovořte si s kolegyněmi a kolegy, požádejte je o radu a o návrhy na řešení.
- Vyvarujte se negativního myšlení. Jakmile zabřednete do hloubání a sebelítosti, řekněte si „stop“. Položte si otázku: „Co je na mně dobrého?“ Radujte se z toho, co umíte a dokážete. Užívejte také pozitivních stránek života. Vychutnávejte všechno, co podle vás má v životě nějakou hodnotu.

- Předcházejte komunikačním problémům. Práci si dobře připravte, sdělte spolupracovníkům i klientům hned na začátku svá očekávání a cíle. Vyhýbejte se ukvapeným rozhodnutím, planým slibům i výhrůžkám.
- V kritických okamžicích zachovejte rozvahu. V konfliktní situaci se nenechávejte svést prvním negativním pocitem k impulsivnímu jednání. Konfliktní situaci můžete vyřešit paradoxní reakcí, nebo humorem. Projděte si zpětně kritické situace. Analyzujte svoje chování, navrhněte alternativy řešení. Požádejte odborníka o supervizi (vedení zkušeným). (Internetový zdroj: www.zdravcentra.cz)

3. Klíčové pojmy

Osobnost v psychologickém pojetí; předpoklady pro úspěšný výkon funkce vychovatele (viz tab. č. 2, 3); požadavky na osobnost vychovatele ve školní družině; nové trendy v otázce osobnosti vychovatele; syndrom vyhoření (charakteristika, prevence vzniku)

4. Výchovně-vzdělávací cíle (vychovatel by měl umět)

- vysvětlit pojmy - osobnost, osobnostní předpoklady, syndrom vyhoření
- dokázat svými postoji, jednáním, vůlí, naplňovat osobnostní předpoklady studenta
- vychovatelství
- dokázat přiměřeně reagovat na danou situaci (řešit problémové úkoly), improvizovat, pokud je to bezprostředně nutné
- uvědomit si, že škola neposkytne studentovi vychovatelství „kuchařku“ na řešení všech problémových situací, v nichž se jako vychovatel ocitne, ale je sám tvořivý a aktivní v hledání odpovědí a řešení různých problémových situací
- přiměřeně reagovat při výchovně-vzdělávací činnosti ve školní družině v souladu s požadovanými předpoklady na osobnost vychovatele
- předcházet dlouhodobému stresu (předcházet vzniku syndromu vyhoření)
- poradit kolegovi/kolegyni při některých příznacích syndromu vyhoření

5. Studijní literatura a prameny

HÁJEK, B., PÁVKOVÁ, J. a kol. *Školní družina*. Praha : Portál, 2003.

PRŮCHA, J., *Učitel, současné poznatky o profesi*. Praha: Portál, 2002 (154 stran)

KYRIACOU, Ch., *Klíčové dovednosti učitele. Cesty k lepšímu vyučování*. Praha : Portál, 1991

Publikace k syndromu vyhoření:

The Burn Out – Project, Swedish Work Environment FUND;

Hennig, C. – Keller, G., *Antistresový program pro učitele*. Praha : Portál, 1996

Franková, A., *Bud' fit i v zaměstnání*. Praha : MOTTO, 1995

Kopřiva, K., *Lidský vztah jako součást profese*. Praha : HESTIA, 1995

Komentář k studijním textům

Studijní texty, týkající se předpokladů osobnosti vychovatele, zařazují především z praktického hlediska. Studenti vychovatelství mají možnost dozvědět se, jaké předpoklady by měli mít, aby jejich výchovné působení ve volnočasových zařízeních bylo co nejefektivnější. V textech je mimo jiné pojednáno o nových trendech týkající se otázky požadavků na osobnost vychovatele. Problém dalšího vzdělávání vychovatelů prolíná řadou mnou navržených studijních textů.

V textech není opomenut rovněž aspekt tzv. syndromu vyhoření“, který se může ve vychovatelské činnosti u pedagogického pracovníka objevit. Studijní texty neposkytují komplexní poznatky o tomto nežádoucím jevu, spíše se zaměřují na praktický aspekt, jakými způsoby vychovatelé mohou syndromu vyhoření předcházet. Ostatní poznatky k tomuto tématu lze nastudovat v řadě publikací a jiných dostupných zdrojích.

**PRACOVNÍ LISTY - OSOBNOST VYCHOVATELE
V ZAŘÍZENÍCH PRO VÝCHOVU MIMO VYUČOVÁNÍ**

1. Vysvětlete pojem „osobnost“:

.....
.....
.....

2. Uveďte **sedm osobnostních předpokladů**, které by měl mít podle vás vychovatel ve školní družině. Zaznamenejte jejich důležitost sestupně (od nejdůležitějšího po nejméně důležité).

1.....
2.....
3.....
4.....
5.....
6.....
7.....

3. Uveďte, jak byste řešili následující situace:

1. situace:

„Karel neustále při zájmových činnostech vyrušuje, zlobí ostatní děti tak, že jim neustále něco bere, oni s ním pak nechtějí kamarádit.“

Jak byste jednal/a s Karlem a s ostatními dětmi?

.....
.....
.....
.....
.....

2. situace:

„Ve třídě je jedna dívka, jmenuje se Alžběta. Bývá často odstrčená. Když si děti hrají, většinou se do jejich her nezapojuje. Většinou si sama hraje nebo kreslí u stolku v rohu. Dívce je 8 roků. Nejspíš by si ráda hrála s ostatními dětmi, ale jakmile se chce zapojit do jejich hry, odseknou ji: „my si chceme hrát sami!!“

Jak byste jednal/a s Alžbětou a s ostatními dětmi v této situaci?

.....
.....
.....
.....
.....

3. situace:

„Ve školní družině, v níž pracujete, se dozvíte, že jedna vaše kolegyně hovoří s ostatními vychovateli, učiteli a někdy i rodiči o čistě soukromých věcech některých dětí, které docházejí do družiny. Kdysi jste zmíněné kolegyni navrhla spolupráci při tvorbě jednoho projektu ve školní družině, neměla však zájem s vámi spolupracovat. Nyní před vámi stojí problém, o němž víte, že jej musíte řešit, ale také víte, že tato kolegyně nebyla vstřícná ani při práci v týmu na projektu, natož s ní řešit něco tak závažného, jako je neoprávněné sdělování informací.“

Pokuste se vžít do této role a pokuste se nastínit postup, jak byste jednal/a s takovou kolegyní?

.....
.....
.....
.....
.....

4. Při výuce pedagogiky volného času **zinscenujte modelovou situaci** na téma:

„Hyperaktivní dítě ve školní družině“

(Jeden student bude v roli vychovatele; několik studentů v roli hyperaktivních dětí; ostatní studenti v roli dětí ve školní družině.)

Na základě získaných zkušeností z této inscenace si zapište podnětné poznatky pro vlastní pedagogickou praxi.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

5. Vyhledejte v odborné literatuře, popř. na webových stránkách, příklady některých kurzů, kam se mohou přihlásit vychovatelé, aby si rozšířili svoje znalosti, schopnosti a dovednosti. K uvedenému kurzu (popř. jinému charakteru akce, jejíž náplní je další vzdělávání vychovatelek), který naleznete, vytvořte stručnou **pozvánku** pro svoje kolegy tak, aby měla motivační charakter, aby je stimulovala přihlásit se do kurzu, který jste našel/a.

(Poznámka: Využijte k tomu pravdivé informace, které naleznete! Svoji pozvánku můžete ztvárnit buď na zvláštní papír s použitím PC nebo přímo do tohoto pracovního listu, do níže označeného prostoru.)

6. Vysvětlete, co znamená pojem „**syndrom vyhoření**“?

.....
.....
.....
.....

7. Napište, jak vy osobně můžete **zamezit** vzniku syndromu vyhoření ve své profesi.

.....
.....
.....
.....
.....

8. V dostupných zdrojích vyhledejte:

Nejčastější příznaky a příčiny syndromu vyhoření v pomáhajících profesích

Příčiny a příznaky syndromu vyhoření запиšte na čtvrtku papíru velikosti A3. Pak seznamte své spolužáky s tím, jaké jsou nejčastější příznaky a příčiny syndromu vyhoření.

9. Co byste poradil svému kolegovi (vychovateli), kdyby se u něho objevily první známky syndromu vyhoření?

.....
.....
.....

Úkoly pro rychlíky

10. Napište krátkou úvahu na téma:
„Jak udržet kázeň dětí ve školní družině“

Řešení pracovních listů (klíč správných odpovědí)

Úloha č. 1

Osobnost: integrovaný celek člověka, který je tvořen složkami rozumové, afektivní, sociální povahy, spolu s charakterovými, temperamentními a individuálními rysy.

Úloha č. 2

7 osobnostních předpokladů vychovatele ve školní družině:

1. Laskavý a vstřícný vztah k dětem, k rodičům a spolupracovníkům
2. Umění naslouchání a schopnost empatie
3. Být flexibilní, umět řešit nestandardní situace
4. Být trpělivý, spolehlivý, mít smysl pro humor
5. Být tvořivý, nápaditý (např. v přípravě na výchovně-vzdělávací činnosti, při hodnocení činností dětí atd.)
6. Vybudovat si u dětí přiměřenou autoritu
7. Mít všeobecný přehled a hluboké znalosti ze svého oboru

Úloha č. 3

1. situace – zjistit, proč to ten chlapec dělá, jestli by se mu líbilo, kdyby ho někdo stále zlobil. Ostatním dětem vysvětlit, že se toto chování u některých dětí objevuje, není to nic zcela neobvyklého. Zdůraznit dětem, aby chování chlapce netolerovali, ale aby také spory s ním neřešili pěstmi a „práním“, to nikam nevede. Říci dětem, že mohou za vychovatelkou přijít, jakmile vznikne nějaký konflikt mezi nimi, že to spolu budou všichni dohromady řešit.

2. situace – pokusit se dívku zapojit do her s ostatními dětmi, všimnout si, v čem je dívka dobrá a prostřednictvím nějaké její schopnosti ukázat ostatním dětem, že je to šikovná dívka. I přesto, že jim se z nějakého neznámého důvodu „nelíbí“ a nechtějí si s ní hrát. Je rovněž možné, že dívka je spíše samotářská, hraje si ráda sama a hru s ostatními dětmi vyhledává jen občas. Je jisté, že pak mezi ostatní děti nezapadne. Je třeba dětem např. formou nějaké hry ukázat, že každý člověk je jiný, někdo je společenský více někdo méně apod. Vhodné hry k této tematice lze nalézt např. v publikaci T. Šiškové, *Výchova k toleranci a proti rasismu*, nakl. Portál.

3. situace - s odvahou a klidem se pokusit pohovořit o tomto problému s kolegyní, která podává osobní informace. Bez důkazů je to velice obtížné, vhodné je mít svědka, může to být kolegyně vychovatelka, učitel, který podpoří výpověď o neoprávněném sdělování osobních informací. Pokud kolegyně nepřestane se sdělováním osobních informací, je třeba ohlásit věc řediteli školy.

Úloha č. 4

Pravidla výchovy hyperaktivního dítěte:

- jasně stanovit pravidla již na začátku výchovně-vzdělávací činnosti
- snažit se, porozumět dítěti, jeho potřebám, naslouchat jeho tužbám
- při jakémkoli zákazu, vysvětlit dítěti, proč se to nesmí dělat
- umožnit dítěti přiměřeně se „vybít“
- při organizované činnosti si posadit dítě k sobě, aby svou nepozorností nerušilo ostatní děti

Úloha č. 5

Příklad nabídky dalšího vzdělávání pro vychovatele:

Téma: ŠD a reforma školního kurikula - Dítě a volný čas, Evaluaace v družině

Internetový zdroj: *Národní institut pro další vzdělávání. Vzdělávací programy.*
[12.02.2007]<http://www.nidv.cz/akce>

Úloha č. 6

Syndrom vyhoření: následek působení dlouhodobého stresu, projevující i somatické potíže. Důsledek dlouhodobě působícího stresu, vedoucí k vyčerpání fyzických a psychických sil.

Úloha č. 7

Dodržovat zásady duševní hygieny – pravidelně a dostatečně odpočívat (aktivními formami), relaxovat; dodržovat pravidelný režim dne (chodit spát v přibližně

Úloha č. 8

Příznaky syndromu vyhoření:

Únava a pokles výkonu; deprese a úzkosti; poruchy paměti a soustředění se; poruchy spánku; tělesné potíže (trávicí trakt, dýchací systém, sexualita, kardiovaskulární systém, . . .); nespokojenost, neschopnost uvolnit se; tendence k návyku na psychoaktivní látky (alkohol, tabák,); snížení sebedůvěry a poruchy v interpersonálních vztazích.

(Internetový zdroj: *Syndrom vyhoření.* [12.02.2007] dostupný na: <http://cs.wikipedia.org>)

Příčiny syndromu vyhoření:

Nejpodstatnějším znakem je chronický stres vycházející z pracovní činnosti, který může být doprovázen další zátěží z osobního života, sociálního i fyzikálního okolí atd. Profese je charakteristická vysokými nároky na výkon, bez možnosti delší úlevy a závažnými následky v případě omylu. Výkon takové práce bývá spojen s velkou odpovědností a nasazením, někdy s pocíťováním „poslání“ profese. Burnout je tedy důsledek nerovnováhy mezi profesním očekáváním a profesní realitou, mezi ideály a skutečností.

(Internetový zdroj: *Syndrom vyhoření.* <http://cs.wikipedia.org>)

Úloha č. 9

Položila bych mu otázky, jak se odreagovává po práci? Jakým způsobem tráví volný čas? Jak ho baví práce, kterou dělá, popř. proč ho nebaví? Na základě odpovědí na tyto otázky, bych mu poradila stejně jako v úloze č. 7

LEGISLATIVA K PEDAGOGICE VOLNÉHO ČASU

„Každý žák i učitel má určitá práva a povinnosti, které vyplývají z norem společenského soužití. Tyto normy jsou dány různými předpisy, vyhláškami a zákony. Pro každého svobodného občana v demokratické společnosti tvoří tato pravidla mantinely, mezi kterými se má „pohybovat“, aby neomezoval práva jiných občanů“

(motto ZŠ v Dobrušce, dostupné na: www.zs-pulicka.dobruska.cz)

1. Předchozí znalosti

Pojmy: zákon

vyhláška

2. Legislativa k pedagogice volného času na obecné rovině

Právní předpisy mají různou důležitost, která vychází z právní síly konkrétního právního předpisu. Pokud bychom chtěli právní předpisy seřadit sestupně podle jejich právní síly, hovořili bychom v první řadě o ústavě, ústavních zákonech, dále o zákonech, nařízeních vlády, vyhláškách ministerstev, krajů a nakonec o vyhláškách obcí. Tyto předpisy bývají doplněny dalšími normami – pokyny, metodickými pokyny, zřizovací listinou atd. (Hájek, 2003)

2.1 Legislativa týkající se zařízení pro výchovu mimo vyučování

Legislativní dokumenty, které se přímo dotýkají nebo velice úzce souvisí s pedagogikou volného času jsou:

- Zákon ze dne 24.9.2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) ve znění pozdějších změn
- Charta výchovy pro volný čas
- Zákon č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních, ve znění zákonů č. 31/1984 Sb., č. 390/1991 Sb., č. 190/1993 Sb., č. 138/1995 Sb., č. 19/2000 Sb., a č. 132/2000 Sb.

- Zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších úprav
- Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte
- Vyhláška MŠMT ČR č. 87/1992 Sb., o školních družinách a školních klubech
- Metodický pokyn k postavení, organizaci a činnosti školních družin
- Pracovní řád pro zaměstnance škol a školských zařízení, vydaný MŠMT ČR č. j.: 14 269/2001-26

▪ **Zákon ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) ve znění pozdějších změn**

Zákon vymezuje: zásady a cíle vzdělávání; vzdělávací programy (včetně rámcových vzdělávacích programů (RVP), na jejichž podkladě si každá škola vytváří vlastní školní vzdělávací programy (ŠVP), které odpovídají podmínkám a konkrétním potřebám dané školy). Možnosti, jak vzdělávat příslušníky národnostních menšin; děti se speciálními vzdělávacími potřebami; děti nadané atd. Formy a obsah školního řádu / vnitřního řádu školských zařízení atd.

▪ **Charta výchovy pro volný čas**

Chartu navrhla komise pro výchovu a vzdělávání Světového sdružení pro rekreaci a volný čas. Byla schválena roku 1993.

Účelem charty je:

- podat informace vládě, nevládním organizacím a vzdělávacím systémům o významu a přínosu volného času.
- informovat vychovatele, učitele o principech, na kterých mají být založeny postupy volnočasové výchovy. (Pávková, Hájek, Hofbauer, 1999)

▪ **Zákon č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních ve znění pozdějších úprav**

Podle tohoto zákona jsou zřízena školská zařízení, upraveno jejich postavení a formulovány hlavní úkoly těchto zařízení.

- **Zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších úprav**

Zákon vymezuje:

- kdo vykonává ve školství státní správu a samosprávu
- stanovení pravomocí
- otázky ohledně rozhodování ředitele o zařazení dětí do předškolního zařízení, školní jídelny, školní družiny a školního klubu
- ustanovení pravidel pro příspěvek na částečnou úhradu neinvestičních nákladů, mimo jiné i školních družin a školních klubů

- **Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.**

Úmluva o právech dítěte je součástí našeho právního řádu. Z úmluvy vychází především stanovení práv dítěte; stupně a formy jeho ochrany. Článek 3 stanovuje, že při všech postupech týkajících se dítěte, musí být na prvním místě vždy důraz nejlepší zájem dítěte.

- **Vyhláška MŠMT ČR č. 87/1992 Sb., o školních družinách a školních klubech**

Tato vyhláška stanovuje:

- pravidla pro organizaci ve školní družině a školním klubu
- pravidla pro výchovně-vzdělávací činnosti
- pravidla bezpečnosti
- rozsah povinné dokumentace (Hájek, Pávková a kol., 2003)

- **Metodický pokyn k postavení, organizaci a činnosti školních družin**

Tento dokument poukazuje na aktuální problémy školních družin.

Témata metodického pokynu:

- poslání školní družiny
- vnitřní řád, organizace
- vedení dokumentace (Hájek, Pávková a kol., 2003)

- **Pracovní řád pro zaměstnance škol a školských zařízení, vydaný MŠMT ČR č. j.: 14 269/2001-26**

Pracovní řád rozvádí v souladu s právními předpisy, ustanovení zákoníku práce a dalších právních předpisů. Pracovní řád je vyvěšen ve sborovně škol a školských zařízení.

Stanovuje:

- některé záležitosti týkající se pracovně - právních vztahů podle zvláštních podmínek ve školství, zvláště s ohledem na zabezpečení výchovy a vzdělávání dětí, žáků a mládeže
- povinnosti zaměstnanců a zaměstnavatelů v pracovním poměru
- rozsah ohlašovací povinnosti zaměstnanců
- náplň pracovní doby
- bezpečnost a ochranu zdraví při práci a při výchovně - vzdělávací činnosti
- dozor nad žáky (Hájek, Pávková a kol. 2003)

2.2 Vnitřní řád školních družin

Vnitřní řád je nedílnou součástí školních družin. Vymezuje především pravidla v podobě povinností konkrétního školského zařízení, vycházející z obecných pravidel, které je třeba dodržovat, aby mohla probíhat výchovně - vzdělávací činnost. Ředitel školy stanovuje vnitřní řád. **Pravidla ve školní družině** by se měla týkat:

- docházky do školní družiny – omlouvání nepřítomnosti žáka (záznam o odchodu každého žáka ze školní družiny); postup vychovatele při nevyzvednutí žáka do stanovené doby; přechod žáků ze školy do ŠD a odpovědnost za žáky v této době
- zacházení s osobním a školním majetkem, učebnicemi a školními potřebami
- bezpečnosti a ochrany zdraví dětí (pitný režim žáků)
- hodnocení chování a výsledků vzdělávání žáků
- provozu a vnitřního režimu školy (dočasné umístění žáků do školní družiny)
- pravidla styku s rodiči / zákonnými zástupci žáků
- ustanovení o platbách zákonných zástupců za pobyt dítěte ve ŠD
- provoz ŠD o prázdninách
- plánování a realizace činností ve školní družině (Hájek, Pávková a kol., 2003)

Podstatné je, aby se žáci s vnitřním řádem nejen seznámili, ale především aby si uvědomili, že se mají podle něho chovat a jednat v souladu s ním. Pravidla, která vymezuje vnitřní řád slouží jako určitá hranice, za kterou by žák neměl jít.

2.3 Školní řád školy

Děti ve školní družině jsou povinni dodržovat pravidla, která jsou stanovena ve školním řádě. Pravidla chování by neměla být pouze striktně stanovena ředitelem. Pravidla musí vždy korespondovat s řádem zařízení výchovy mimo vyučování, který stanovuje ředitel školy.

Velice užitečné je, pokud se na jejich formulaci podílejí sami děti ve školských zařízeních. Vlastní zkušeností a uvědoměním si, co nemají dělat, co ubližuje a škodí, pomůže dětem mnohem snadněji přijmout pravidla v rámci vnitřního řádu za svá. Uveďme si konkrétní příklad. Chceme děti naučit např. následujícímu pravidlu: „*Žák je povinen udržovat v pořádku a nepoškozovat věci, které tvoří zařízení školy, třídy a družiny.*“ Pokud žákům pouze toto pravidlo přečteme a vyvěsíme ve třídě, jen těžko si jej osvojí a vezmou za své. Užitečné je, žáky s tímto pravidlem hlouběji seznamovat, např. prostřednictvím činností s inscenačními či situačními prvky.

Druhý důvod, proč by se žáci měli podílet na formulování pravidel chování a jednání ve školských zařízeních spatřuji v tom, že pravidla, která jsou formulována, jsou směřována především k samotným žákům. Zamysleme se tedy nad tím, proč pravidla, která mají dodržovat naši žáci, by měly být striktně formulována pouze ředitelem školy. V každém případě by měl na škole fungovat **princip samosprávy** s přímým vedením vychovatele.

Důležitá upozornění. Pokud se jako vychovatel budete chtít snažit uplatnit princip samosprávy při formulaci pravidel chování, spolupracujte přitom s třídním učitelem, popř. učiteli rodinné výchovy, občanské výchovy, s výchovným poradcem dané školy. Podstatné je, aby si žáci osvojili pravidla chování. Nejednotnost a rozdílné jednání různých pedagogů v této oblasti by mohlo přinést více škody než užitku!

Vedle povinností, které je nutné dodržovat ve školní družině, jak ze strany žáků, tak jejich vychovatelů, je nutné rovněž seznámit se s **právy** obou zúčastněných stran. Laickým slovníkem lze práva dětí definovat jako něco, co by dítěti nemělo být za žádných okolností odepřeno nebo znemožněno.

Formulace práv má pro žáky význam jednak v tom, že jim vychovatel ukáže, že ve jejich školní družině nejsou stanovena pouze určitá omezení a pravidla, jak se chovat, ale že i oni sami mají svoje práva. Stanovení a definování práv spolu s dětmi napomůže upevnit autoritu vychovatele. Děti si uvědomí, že jejich vychovatel jim jen něco nenakazuje, ale že je má rád a myslí na každého z nich. Formulací práv může vychovatel rovněž napomoci předcházet vzniku nežádoucích jevů, jako je šikana, popř. týrání v rodině

(„*Nikdo nemá právo se vás dotýkat, pokud je vám to nepříjemné*“). Pro budoucí pedagogy je zcela zásadní, aby dokázali práva žákům srozumitelně a přiměřeně přiblížit.

Nikdy nezapomínejte, nelze dětem pouze přiblížit jejich práva a povinnosti, vždy je nutné, aby věděli, proč mají konkrétní pravidla chování dodržovat. S velkou opatrností lze využít rovněž odstrašující případy, autentická svědectví a kasuistiky, které mnohdy velice účinně poslouží jako negativní příklad, který bude žáky motivovat k opačnému chování. Buďte však velice opatrní, proto, abychom mohli využívat negativních příkladů ve vlastním výchovném působení je nutné velice dobře znát skupinu žáků, s níž pracujeme.

2.3 Bezpečnost ve školní družině

Důležité zásady pro bezpečnost v zařízení pro výchovu mimo vyučování:

- Školní družiny na sebe berou odpovědnost za děti v době, kdy navštěvují toto zařízení. Vychovatel je povinen po tuto dobu dohlížet na nezletilé děti. (Tato povinnost vychází z § 422 občanského zákoníku).
- Pracovní řád pro zaměstnance škol a školských zařízení ukládá pedagogickým pracovníkům povinnost vykonávat **dozor nad žáky**.
- Dozor lze chápat jako bezprostřední přítomnost pedagoga, jehož povinností je, zasáhnout v případě hrozícího nebezpečí.
- Vychovatelé v zařízení mimo vyučování jsou povinni seznámit žáky s pravidly bezpečnosti (poučit všechny žáky vždy minimálně jednou ročně).
- Dodržování pravidel bezpečnosti by měl pedagogický pracovník dětem připomínat vždy, když se ocitnou v jiném prostředí, v případě práce s různými materiály. Potom, co vychovatel žáky poučí o bezpečnosti, učiní o tom záznam do pedagogické dokumentace.
- **Odpovědnost pedagoga** je pouze do takové míry a za takové skutečnosti, které mohl v rámci svých možností předejít. V případě vzniklého úrazu se míra odpovědnosti pedagogického pracovníka posuzuje individuálně. (Hájek, Pávková a kol., 2003)

2.4 Pedagogická dokumentace ve školní družině

Vychovatelé ve školní družině jsou povinni vést pedagogickou dokumentaci. Dokumentace školských zařízení by měla vždy obsahovat evidenci dětí, údaje o přijetí, průběhu pobytu (o obsahu výchovně-vzdělávací činnosti) a o ukončení pobytu. Ve školní družině vychovatelé pracují s předepsanými tiskopisy týkající se **přehledu výchovně-**

vzdělávací práce, v němž je uveden seznam žáků, jejich příchody a odchody podle oznámení rodičů; týdenní rámcový přehled zaměstnání, záznamy o přítomných žácích. Vedle toho, vychovatelé ve školní družině pracují s **tzv. docházkovým sešitem**, který slouží především pro zápis dětí s nepravidelnou docházkou do školní družiny, především v ranní nebo koncové družině. K tomu, aby dítě mohlo navštěvovat ŠD jsou rodiče, popř. zákonný zástupce povinen vyplnit **přihlášku** popř. **zápisový lístek**.

3. Klíčové pojmy

Školský zákon; vnitřní řád školní družiny; práva a povinnosti žáků (dodržování pravidel chování); samospráva; bezpečnost ve školní družině (dozor); pedagogická dokumentace ve ŠD

4. Výchovně-vzdělávací cíle (vychovatel by měl umět)

- orientovat se v podstatných dokumentech týkajících se školských zařízení
- vysvětlit, co je obsahem současného školského zákona
- jednat v duchu současné legislativy k pedagogice volného času
- aplikovat legislativní zakotvení do vlastní pedagogické praxe
- sestavit spolu s žáky vnitřní řád konkrétního zařízení pro výchovu mimo vyučování
- kreativně, samostatně a aktivně využívat různých vyučovacích metod a organizačních forem práce při formulaci pravidel chování
- správně se zachovat v různých situacích (při úrazu žáků apod.)

5. Studijní literatura a prameny

Komplexní znění školského zákona č. 561/2004 Sb. Dostupné na:

<http://www.zakonycr.cz/seznamy/5612004Sb.html> - školský zákon 561/2004

Školské předpisy. [12.02.2007] dostupné na:

http://www.ucitelskenoviny.cz/skolske_predpisy.php

PÁVKOVÁ, J., HÁJEK, B., HRDLIČKOVÁ, V., PAVLÍKOVÁ, A., *Pedagogika volného času*. Praha : Portál, 1999 (Charta výchovy pro volný čas). Plné znění charty dostupné na:

<http://www6.huji.ac.it/cosell/wlra>

Práva dítěte 2001-2010 v dokumentech OSN. Praha : Česká sekce DCI, 2002

Komentář k studijním textům

V těchto studijních textech je pojednáno o dokumentech, které souvisí s pedagogikou volného času. Považuji za nutné, aby se studenti vychovatelství seznámili s právními předpisy vztahující se k organizaci a fungování školních družin, vzhledem k tomu, že jejich výchovně-vzdělávací působení by mělo být zakotveno právě v těchto dokumentech.

V některých výše uvedených právních předpisech se studenti i jejich pedagogové mají možnost seznámit s obecnými principy a zásadami fungování školních družin, nahlédnout do problematiky zachování bezpečnosti v zařízení pro výchovu mimo vyučování.

PRACOVNÍ LISTY – LEGISLATIVA K PEDAGOGICE VOLNÉHO ČASU

1. Z dostupných zdrojů vyhledejte úplné znění **školského zákona č. 561/2004 Sb.** a pokuste se stručně charakterizovat, o čem pojednává.

.....
.....
.....
.....
.....

2. Vyhledejte odpovědi na následující otázky, pomůckou vám k tomu může být **Vyhláška č. 87/1992 Sb., o školních družinách a školních klubech**

a) Jaký by měl být maximální počet dětí v jednom oddělení školní družiny?

.....

b) Kdo stanovuje rozsah denního provozu školní družiny a školního klubu?

.....

c) Vyhledejte, jakým způsobem je v této vyhlášce vymezena docházka do školní družiny.

.....
.....
.....

3. Pokuste se sestavit **5 pravidel chování ve školní družině**, která by podle vás měla být dodržována ve školní družině.

- I.
- II.
- III.
- IV.
- V.

4. Uveďte alespoň dva způsoby, jak byste tato pravidla dětem ve školní družině přiblížili, aby si je osvojili a jednali podle nich.

A.
.....
.....

B.
.....
.....

5. Vyhledejte a napište, které **další školské předpisy** nějakým způsobem souvisí s výchovou mimo vyučování, kromě těch, s nimiž jste se seznámili ve studijních textech.

.....
.....
.....

6. Uveďte příklad konkrétní činnosti, jak byste přiblížil/a dětem ve školní družině právo „**Na vlastní život**“.

.....
.....
.....

7. Pokuste se formulovat alespoň **3 povinnosti**, které by měli dodržovat žáci ve školní družině

- 1.....
- 2.....
- 3.....

8. Uveďte konkrétní postup, jak byste seznámili děti ve školní družině s pravidlem: „**Žák je povinen udržovat v pořádku a nepoškozovat věci, které tvoří zařízení školy, třídy a družiny.**“

.....
.....
.....
.....
.....

9. Vyhledejte v Úmluvě o právech dítěte články, které se týkají **volného času dětí** a napište jejich čísla a znění.

.....
.....
.....
.....
.....

10. Pokud se v době činností ve školní družině některému z dětí přihodí **úraz**, jak budete jako vychovatelé postupovat?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

11. V rámci společensko vědní výchovy s dětmi ze školní družiny plánujete **exkurzi** na poštovní úřad v místě školského zařízení. Na co všechno jako vychovatelé při plánování takové exkurze nesmíte zapomenout?

.....
.....
.....

12. Vyhledejte popř. se pokuste sami formulovat základní **pravidla bezpečnosti** v prostoru školní družiny.

.....
.....
.....

13. V průběhu pedagogické praxe se seznámte s **vnitřním řádem školní družiny**, pokuste se jej analyzovat, zvláště zda obsahuje všechny potřebné informace, týkající se organizace a fungování školní družiny. Zhodnoťte rovněž grafickou stránku a umístění vnitřního řádu v zařízení školní družiny.

14. V průběhu pedagogické praxe ve školní družině se seznámte s **pedagogickou dokumentací ŠD**. Před vlastními výstupy se pokuste zapsat do tiskopisu výchovně-vzdělávací činnost, kterou budete s žáky realizovat.

15. V průběhu pedagogické praxe zjistěte, co všechno by měla obsahovat **přihláška** (zápisový lístek) dětí do školní družiny.

Řešení pracovních listů (klíč správných odpovědí)

Úloha č. 1

Zákon č. 561/2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

Tento zákon upravuje předškolní, základní, střední, vyšší odborné a některé jiné vzdělávání ve školách a školských zařízeních, stanoví podmínky, za nichž se vzdělávání a výchova (dále jen "vzdělávání") uskutečňuje; vymezuje práva a povinnosti fyzických a právnických osob při vzdělávání a stanoví působnost orgánů vykonávajících státní správu a samosprávu ve školství.

Zákon vymezuje: cíle a zásady vzdělávání; systém vzdělávacích programů; RVP; ŠVP; vzdělávací program pro vyšší odborné vzdělávání; vzdělávací soustavu, školy a školská zařízení; právní postavení škol a školských zařízení; hodnocení škol, školských zařízení a vzdělávací soustavy; vyučovací jazyk a vzdělávání příslušníků národnostních menšin; vyučování náboženství; vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů nadaných; individuální vzdělávací plán; vzdělávání cizinců; práva a povinnosti žáků, studentů a zákonných zástupců dětí a nezletilých žáků; povinnosti žáků, studentů a zákonných zástupců dětí a nezletilých žáků; organizace vzdělávání ve školách; formy vzdělávání; vyučovací hodina; dokumentace škol a školských zařízení; bezpečnost a ochranu zdraví ve školách a školských zařízeních; výchovná opatření; vymezuje konkrétně jednotlivé stupně vzdělávání

(Internetový zdroj: *Školský zákon č. 561/2004 Sb.*

<http://www.zakonycr.cz/seznamy/5612004Sb.html>)

Úloha č. 2

- a) max. 25 dětí
- b) rozsah denního provozu ŠD a ŠK stanoví ředitel po projednání se zřizovatelem a obcí
- c) § 6 Docházka do družiny a klubu: (1) Rodiče nebo zákonný zástupce žáka přihlášeného k pravidelné docházce do družiny sdělí družině rozsah docházky žáka a způsoby odchodu žáka z družiny; omluvu nepřítomnosti žáka v družině, odchylky od docházky žáka nebo způsobu odchodu sdělí družině písemně. Předem známou nepřítomnost žáka v družině zákonný zástupce oznámí písemně. (3) Činnosti družiny a klubu se mohou zúčastňovat i žáci nezařazení do družiny a klubu, pokud se této činnosti neúčastní plný počet žáků zařazených do družiny a klubu stanovený pro oddělení skupiny (*Vyhláška č. 87/1992 Sb., o školních družinách a školních klubech* in Hájek, Pávková a kol, 2003 s. 143,144)

Úloha č. 3

5 pravidel chování ve školní družině:

- I. Při příchodu a odchodu se navzájem pozdravíme, patří to k slušnému společenskému chování
- II. Pokud si chceme od někoho něco půjčit, poprosíme ho a poděkujeme
- III. Neskáčeme nikomu do řeči, necháme druhého domluvit; nepřekřikujeme se
- IV. Spory mezi sebou neřešíme pěstmi a rvačkou
- V. Vážíme si majetku školy a školní družiny, udržujeme je v čistotě a pořádku

Úloha č. 4

- A. Motivovat žáky k péči o majetek a k dodržování pořádku v místnosti školní družiny lze prostřednictvím vymyšleného příběhu, v němž ukážeme žákům příklad dvou dětí, kde jedno dítě neustále ničí všechno kolem sebe a druhé dítě, které udržuje své

věci v pořádku. Dítě, které vše rozbíjí a ničí si nakonec už nemá, s čím hrát. Příběh dvou dětí lze pak rozvést v podobě dramatizace.

- B. Přemýšlet spolu s žáky, např. v rámci společenskovední zájmové činnosti, nad tím, co můžeme udělat proto, aby naše hračky, nábytek, předměty v školní družině zůstaly dlouho jako nové. Lze k tomu využít konkrétní situaci, kdy má žák uklidit nějakou věc na své místo, umýt si stůl po výtvarné činnosti apod.

Úloha č. 5

Zákon o pedagogických pracovnících

Listina základních práv a svobod

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Zákoník práce

Vyhláška o základním vzdělávání

Vyhláška o evidenci úrazů dětí, žáků a studentů

Vyhláška o podmínkách organizace a financování soutěží a přehlídek v zájmovém vzdělávání

Metodický pokyn k poskytování platů ve výši minimální mzdy zaměstnancům škol a školských zařízení podle zákonné úpravy

Metodický pokyn o poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy České republiky - MŠMT

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

(Internetový zdroj: *Školské předpisy*.)

http://www.ucitelskenoviny.cz/skolske_predpisy.php?PHPSESSID=086bfe2a0bc2e41d60b3c0ed13671a04)

Úloha č. 6

Diskuse s dětmi na téma „život“, co to je život; láska.

Kladení otázek dětem: „Má každý člověk právo na život? Proč někteří rodiče nechtějí přijmout své dítě?“ Postupné hledání odpovědí na tyto složité otázky.

Hry, které učí děti hodnotám (např. lásce) – zajímavé náměty lze nalézt v publikaci L. a R. Eyrových, *Jak naučit děti hodnotám*, nakl. Portál, 2000

Úloha č. 7

Povinnosti dětí ve školní družině:

1. Být ukázněný, chovat se slušně
2. Mít úctu k dětem a dospělým ve školní družině
3. Vyskytovat se pouze v prostorách školní družiny
4. Udržovat v pořádku majetek školní družiny

Úloha č. 8

Úkol: děti si mají vzpomenout na situaci, kdy jim někdo něco rozbil, např. nějakou hračku, kterou měly moc rády. Otázky na žáky: „Jak jste se cítily? Bylo vám to líto? Omluvil se vám ten kamarád, když hračku rozbil?“ Otázky je vhodné rozvést s dětmi do diskuse. Potom si mají děti vzpomenout, jestli ony někdy někomu něco rozbily. Vést děti k pravidlu – nedělat druhému to, co se nelíbí, aby někdo dělal mě. Rovněž je vhodné apelovat na děti tím, že v dnešní době veškeré věci stojí mnoho peněz. Nákup nových věcí, které rozbijí např. ve školní družině, by stál spoustu peněz. Nebo lze rozdělit žáky do dvou skupin, kdy jedna skupina žáků bude hrát, jak by se mělo toto pravidlo dodržovat a druhá skupina si vymyslí scénku, kdy toto pravidlo nedodrží. Společně si pak o předvedených situacích můžete povídat. Tímto i jiným způsobem lze žáky seznámit se všemi pravidly, které chceme, aby dodržovali.

Úloha č. 9

Úmluva o právech dítěte – články týkající se volného času dětí: **Článek 17** – právo dítěte na přístup k informacím a materiálům z různých národních a mezinárodních zdrojů, zejména takovým, které jsou zaměřeny na rozvoj sociálního, duchovního a mravního blaha dítěte a také jeho tělesného a duševního zdraví.

Článek 29 – výchova dítěte má směřovat k rozvoji osobnosti dítěte, jeho nadání, rozumových a fyzických schopností, v co nejširším objemu; k výchově zaměřené na posilování úcty k lidským právům a základním svobodám.

Článek 31 – právo dítěte na odpočinek a volný čas, na účast ve hře a oddechové činnosti odpovídající jeho věku, jakož i na svobodnou účast v kulturním životě a umělecké činnosti. Právo dítěte na účast v kulturním a uměleckém životě napomáhají k tomu, aby dětem byly poskytovány odpovídající a rovné možnosti v oblasti kulturní, umělecké, oddechové činnosti a využívání volného času.

Článek 37 – Ochrana každého dítěte před mučením nebo jiným krutým, nelidským, ponižujícím zacházením nebo trestáním.

Úloha č. 10

Postup vychovatele při školním úraze:

1. Provést opatření k zajištění první pomoci zraněnému, popř. zajistit lékařské ošetření; doprovodit dítě do zdravotnického zařízení; zajistit bezpečnost ostatních dětí.
2. O úraze co nejdříve informovat ředitele školy
3. Co nejdříve rovněž informovat rodiče / zákonného zástupce zraněného dítěte
4. Ředitel po zjištění úraze, vyrozumí příslušný orgán
5. Ředitel je rovněž povinen zjistit příčiny úraze a sepsat záznam o úraze
6. Ředitel stanoví potřebná opatření, aby se podobná situace již neopakovala

V případě, pokud se jedná o mimořádnou událost, je třeba ji oznámit policii, s tím, že vychovatel by měl poskytnout následující informace (v souladu s tzv. sedmerem římského práva): kdy se to stalo; kde; jak se to stalo; co se stalo; jaké jsou následky toho, co se stalo; proč se to stalo; čím (jakým nástrojem). Nejvhodnější způsob podání informací je ústně s písemným záznamem o vzniklém úraze. (Hájek, 2003)

Úkol č. 11

Plánování exkurze: Dohodnout termín návštěvy se zaměstnanci pošty; kdo seznámí děti s prostory poštovního úřadu; kolik času zabere cesta tam a zpět a samotná exkurze; zajistit bezpečnost na cestě (přecházet po vyznačených přechodech, chodit ve dvojicích).

Před samotnou realizací exkurze vhodným způsobem motivovat žáky; položit žákům několik otázek: „Navštívili jste někdy poštovní úřad? Za jakým účelem jste jej navštívili?“

Úloha č. 12

Pravidla bezpečnosti v místnosti ŠD: dodržovat vnitřní řád školní družiny; zákaz manipulace s elektrickými zařízeními; zákaz vyklánění z oken; neběhat, neskákat, neklouzat se mimo program, nesjíždět po zábradlí; nestoupat a nepoškozovat nábytek; zamezit výskytu ostrých hran, nekrytých radiátorů v místnosti; používat bezpečné pomůcky (např. nůžky s kulatou špičkou); dodržovat kázeň a klid; udržovat pořádek (uklízet si svoje věci po činnostech).

Úloha č. 15

Příhláška dítěte do ŠD musí obsahovat osobní údaje dítěte (nikoli příliš citlivé záležitosti); způsoby docházky a odchodu žáka z družiny; podpis zákonného zástupce; informace o zdravotním stavu dítěte; informace o zdravotním pojištění dítěte. Kdo a kdy bude dítě vyzvedávat ze školní družiny.

NADANÉ DÍTĚ VE ŠKOLNÍ DRUŽINĚ

„Není větší bezprávi než jednat s nestejnými jako se stejnými.“

(F.J. Monks, *Nadané dítě*, 2002 s. 83)

1. Předchozí znalosti

Pojmy: psychomotorika
diferenciace zájmů
potenciál člověka

2. Nadané dítě

V čem se liší nadané dítě od ostatních dětí? Ukažme si nyní několik nejvýznamnějších ukazatelů. Pro nadané děti je typický, celkový vývojový předstih, objevuje se u nich zrychlený vývoj řeči (bohatě rozvinutá slovní zásoba), časné intelektuální zájmy nepřiměřené jejich věku, rozdíl mezi duševní a tělesnou stránkou, výrazný předstih i v oblasti psychomotoriky.

Už v předškolním věku je dítě výrazně zvědavé, dychtivé učit se, poznávat. Z překypující energie těchto dětí, můžeme mít dojem, že se nikdy neunaví. Práci vykonávají soustředěně a odpovědně, přesto dokáží dělat i více věcí najednou. Umí účinně přijímat a zpracovávat informace, mají velmi dobrou paměť a širokou paletu zájmů. Zvláštním smyslem pro humor, sklony k perfekcionismu, touhou udělat něco bezpodmínečně vlastním způsobem, může vést k nepochopení druhých. Snadno a přesně rozeznávají souvislosti, vždy hledají příčiny jevů.

Pokud nadaným žákům není věnována speciální pozornost, selhávají ve výkonnostní oblasti. Může se pak u nich objevit slabá soustředěnost; negativní sebehodnocení; pomalé učební tempo; negativní posuzování učitelů a školy; malá motivace, zvláště pokud úlohy, které mají plnit jsou příliš snadné. Také nespokojenost s dosaženými výsledky; strach ze zkoušení; nízká sebedůvěra nebo pocit nepřijetí okolím, může komplikovat rozvoj jejich potenciálu. (Monks, Ypenburg, 2002)

Na první pohled se jeví rozumově vyspělejší, vyvrálejší než jejich spolužáci. Ve školní družině si už tolik nehrají s hračkami.

Když jsem se s takovým dítětem ve školní družině setkala, připadal mi tento chlapec jako malý dospělý, který žije jakoby v jiném světě než jeho spolužáci. Při komunikaci s ním, jsem měla dojem, že hovořím se svým vrstevníkem.

Zájmy nadaných dětí jsou již na počátku prvního stupně základní školy dosti diferencované a poměrně vysoce náročné, tedy zcela na jiné úrovni než u jiných dětí stejného věku.

Je zřejmé, že některé „výjimečné“ schopnosti a dovednosti mohou mít i děti, jejichž IQ nedosahuje převratné výše. Mnohdy ani sami rodiče nevědí, že mají doma nadané dítě. V některých případech, pokud není nadání rozvíjeno, se může i nadané dítě jevit jako líné, pasivní, bez zájmu. Pokud nadání dítěte nerozvíjíme, jen stěží v dané oblasti bude dosahovat výjimečných výkonů.

2.1 Práce s nadanými dětmi ve školní družině

Při výchovně - vzdělávací činnosti je nutné pracovat s těmito dětmi formou **diferenciace** (výuka podle individuálních potřeb každého žáka). Na prvním místě je zcela nutné, u těchto dětí vzbudit zájem a podpořit u nich chuť k učení. (Mönks, Ypenburg, 2002)

Účinnou metodou k tomu je, nabízet žákům náročnější a podnětnější učební látku a problémové úkoly k řešení. Nadání žáků by měla podporovat na prvním místě rodina dítěte, učitelé a vychovatelé ve školní družině.

Základním předpokladem pro práci s nadanými dětmi je zmapování skupiny žáků ve školní družině. To znamená, nevšímat si pouze s kolika dětmi pracujeme, jakého jsou věku, pohlaví, jaké jsou mezi nimi sociální vztahy, ale také sledovat potřeby a zájmy každého dítěte, které vychovatel může snadno zjistit, jak z neformální diskuse s žáky, tak z aktivit, které si děti volí při volné hře. Každý vychovatel, který si je vědom skutečnosti, že ve své výchovné skupině má nadané dítě, by měl náplň výchovných činností přizpůsobit i těmto dětem. Flexibilně utvářet výuku, být motivovaný a ochotný pracovat s nadanými dětmi. (Mönks, Ypenburg, 2002)

Dříve nebo později ve své výchovně – vzdělávací činnosti vychovatel zjistí, že nelze pracovat s nadanými dětmi stejně jako s ostatními. Některé úkoly se budou nadaným dětem jevit obzvlášť jako velice snadné, nezajímavé až fádňí, někdy až docela směšné.

Přesvědčila jsem se o tom, když jsem pro děti ve 3. třídě ve školní družině připravila pohybový program s Ferdou mravencem, který měl posloužit jako motivační prvek. Nadaný chlapec mi z velkou rozhodností oznámil, že už je dost velký na to, aby „skákal po zahradě s Ferdou mravencem“. Ostatní děti byly z Ferdy velice nadšený, byl pro ně velkou motivací. Pro nadaného chlapce byl Ferda spíše dětinskou záležitostí. Nadaný žák by měl hledat to obtížné, hledat výzvu pro sebe, pomáhat druhým stávat se lepším. (Mönks, Ypenburg, 2002)

2.1.1 Formy práce s nadanými dětmi

- Realizace **projektů** v rámci školní družiny formou samostatné nebo skupinové práce. Nadané děti zde bohatě uplatní svoji tvořivost a ostatní děti se od nich mohou hodně naučit.
- Zadávání **problémových úloh** pro nadané děti, které vyžadují logické myšlení, aktivní přístup a tvořivost při hledání odpovědí.
- Realizace **zájmových aktivit** v rámci mimoškolních aktivit školní družiny (např. šachový; počítačový klub; klub pro astronomii nebo mineralogii; ochrana životního prostředí), popř. formou prázdninových táborů. Tyto aktivity jsou pro vychovatele náročné především po stránce odborné, tudíž je vhodné, aby zde docházelo ke spolupráci vychovatelů, učitelů i odborníků v daném oboru.

Pro zajímavost, v **Anglii** v této souvislosti existuje mnoho tzv. **Saturday-clubs** (sobotní kluby pro volný čas). V těchto klubech nadané děti zjistí, že nejsou vždy ve všem nejlepší. Dochází zde k výměně vědění, k podněcování a vzájemnému prohlubování poznatků. Náplní těchto klubů bývají nejrůznější hry (šachy, sport, archeologie, vlastivěda, ochrana přírody, kutilství, radiotechnika atd.). V **Německu**, v souvislosti s nadanými dětmi jsou známé tzv. **žákovské akademie** pro intelektuálně zvláště schopné děti. Pracuje se zde z řadou různých témat, vztahující se k přírodním vědám, cizím jazykům, duchovním, sociálním, hospodářským vědám, k hudbě a výtvarnému umění. (Mönks, Ypenburg, 2002)

2.2 Rozvíjení vloh dětí ve školní družině

Doposud byla řeč o nadaných dětech, jejichž nadání bylo přímo odborně potvrzeno. Je nutné si uvědomit, že otázka nadání se netýká pouze malého počtu lidí, ale že je to jev, který je součástí každého lidského života. V podstatě lze říci, že každý člověk má určité nadání. Každý rodič, učitel i vychovatel by si měl zapamatovat: „*Každá lidská bytost má jedinečné nadání, které může rozvíjet daleko za běžný průměr.*“ (Koenig, 2002, s.72)

Viditelným způsobem nadání spatřujeme nejčastěji u matematiků, kteří mají výborné logické uvažování, popř. u sportovců, výtvarníků a hudebníků. Alespoň nějaké nadání má každý člověk, i když s ním třeba nedosáhne vrcholového úspěchu. Je nutné podotknout, že zde nemáme na mysli nadání v pravém slova smyslu, kdy je nadání chápáno jako „*soubor dobře rozvinutých schopností určitého druhu, které umožňují výborný výkon v některé oblasti*“. (Čáp, Čechová, Rozsypalová, 1998, s. 76)

Jedním z velice důležitých aspektů výchovy, jak v rodině, tak ve škole, školní družině, by mělo být podchycení nadání dětí. Pokud se tak nestane v rodině, je více práce v rukou školy a v zařízení pro výchovu mimo vyučování. Ve skutečnosti, každý z nás má mimořádné vlohy v určité oblasti lidského jednání. Hovoříme zde spíše o nadání z pohledu:

- rozvoje (skryté) potenciality člověka
- schopností a dovedností, které mohou dítěti jednou zajistit úspěšný život, popř. být užitečný lidem kolem sebe
- prostředků k zvýšení sebedůvěry každého dítěte
- preventivního opatření společensky nežádoucího chování (užívání drog, kriminální činnost aj.) Člověk si je vědom skutečnosti, že takové chování by mohlo zmařit jeho šance na úspěch

Vychovatel může odhalit nadání dětí právě tím, pokud bude při svém výchovném působení ve školní družině již od začátku školní docházky dětí, zařazovat širokou paletu mnohotvárných aktivit, kde děti nebudou pouze pasivními příjemci aktivity, ale aktivními tvůrci s využitím vlastní tvořivosti, představivosti a fantazie. Uvedme si konkrétní příklad např. z pracovní - výtvarné oblasti. Děti mají např. ztvárnit „deštník“, s tím, že mohou použít jakoukoli techniku, jakýkoli pohled na deštník. Ztvárnit, co pro ně osobně deštník znamená, k čemu jinému lze ještě deštník využít apod.

2.3 Oblasti nadání dětí

Pro vychovatele je užitečné, aby věděl, v kterých všech oblastech může být člověk nadaný. Znalost „**center nadání**“ může vychovateli napomoci orientovat výchovně - vzdělávací činnosti ve školní družině správným směrem, na prvním místě k rozvoji celé osobnosti jedince; k podchycení schopností a dovedností u všech dětí. Lze hovořit o různých formách nadání:

- Nadání v sociální oblasti (pro jednání s lidmi) – dobré komunikační schopnosti (vnímavost emocí, přání druhých atd.), rozhodnost, vůdcovství ve skupině. Tato forma nadání je rozpoznatelná již u dětí v raném věku.
- Pohybové nadání – dovednosti v tělesných pohybech spolu s koordinací zraku a práce rukou
- Jazykové nadání – umění dobře pracovat se slovy, jedinečná schopnost vést jednání
- Emoční a duchovní nadání – rozvinuté duchovní a filosofické myšlení, naladění na pocity lidí ve svém okolí
- Hudební nadání – umění dobře vytvářet rytmy a melodie, „dobrý sluch“, hudební paměť, umění hry na hudební nástroje, citlivost při naslouchání hudbě
- Vizuální a prostorové nadání – umění přetvářet myšlenky do obrazů a trojrozměrného prostoru. Vývoj uměleckých vloh s sebou nese potřebu pilného, vytrvalého cvičení a trénování.
- Logické nadání – umění v práci s čísly, schopnost logicky uvažovat, dobrá úroveň myšlení z hlediska příčiny a důsledků, myšlení ve vzorcích, pojmech. Někdo může být tvořivý a originální v řešení matematických úloh, ale nemusí být úspěšný například v psaní.

Jak je z výše uvedených oblastí nadání patrné, alespoň v některé oblasti každý člověk vyniká. Nadání bývá mnohdy spojováno se schopností tvořit. Většina tvořivých osob je také vysoce nadaná. (Mönks, Ypenburg, 2002)

Problém je zřejmě v tom, jak vychovatel ve školní družině může napomoci najít u každého žáka svoje nadání, a jak napomoci dětem uvěřit, že právě tuto oblast by měli více rozvíjet:

- a) Na základě činností ve školní družině má vychovatel možnost nalézt, v čem je které dítě skutečně dobré.
- b) Oznamit tento postřeh dítěti např. formou: „*Všiml/a jsem si, jak moc pěkně jsi nakreslil ten strom,...*“
- c) Předpovězme dítěti, že jednou bude moci být v této konkrétní oblasti úspěšné. „*Čím bys jednou chtěl/a být?*“
- d) Pokud bude dítě na poznámky vychovatele o svém nadání reagovat negativně, vychovatel by se tím neměl nechat odradit. Dítě svou negativní reakcí dává podvědomě najevo, že potřebuje, abychom ve svém pozitivním ohlasu vytrvali. Rovněž je užitečné, shromažďovat informace, materiály (výtvarné práce na výstavu), které potvrdí, že je dítě v dané oblasti skutečně dobré. (Koenig, 2002)

Pokud se vychovateli podaří objevit nadání dětí, pomůže tím v různých oblastech dítěti obstát v životě. Dítě, které si je vědomo toho, že něco umí, dokáže, jeho schopnosti a dovednosti se zákonitě promítnou do všech oblastí jeho jednání. Na základě rozpoznání svého umu, dokáže být více vytrvalé, i přes drobné nezdary; je více motivované. Neúspěch jej nepodlomí, ale motivuje jej k tomu, aby se to příště povedlo. Dokáže se více soustředit na různé činnosti; přijímá nové úkoly, jako možnosti realizovat se v různých oblastech; zvýší se sebevědomí dítěte a rozvíjí zdravé společenské a partnerské vztahy. (Koenig, 2002)

3. Rady a doporučení pro pedagogickou praxi

Při práci s nadanými dětmi může vychovatel využít bohatě svoji tvořivost a fantazii. Jakým způsobem? Nelze podat vychovateli jasný, jednotný recept, nějakou „kuchařku“ na to, jak pracovat s nadanými dětmi globálně. Nutné je, aby si každý vychovatel uvědomil, že řada činností, které jsou vhodné pro většinu dětí, u nadaných dětí neobstojí. Mně osobně se v pedagogické praxi nejlépe osvědčilo, zařazovat takové aktivity, u nichž už v době přípravy víme, že je lze obměňovat (modifikovat) i pro „náročnější“ děti. Jako příklad lze uvést hry, postavené na plnění úkolů (např. hra „spálená brambora“). Úkoly, které si žáci při tomto typu her vzájemně ukládají, mohou mít složitější charakter proto, aby vtáhly do hry i děti nadané. Je potřeba, aby např. při těchto hrách vymýšlel alespoň občas úkoly vychovatel, např. pokud víme, že nadaný chlapec, který má nyní plnit úkol, není nadšený z pohybového úkolu, lze mu zadat problémový úkol, např. *„Jmenuj dvě zvířata, začínající na písmeno Z, která žijí v našich podmínkách pouze v ZOO.“* Řešení takového úkolu vtáhne i velice „náročného“ žáka do hry, která v podstatě může mít velice jednoduchou, spíše odpočinkovou podobu.

Pokud víme, že nadané dítě již úkol splnilo. Je třeba mít pro něho v záloze vždy ještě nějaký úkol navíc. Úkoly navíc pro nadané žáky, neslouží pouze k tomu, aby se žák zabavil a nezlobil, ale vychovatel tímto způsobem dává dítěti najevo, že chce aby rozvíjelo svoje nadání, svoje schopnosti. Rovněž neformální rozhovory s nadanými dětmi v průběhu volné hry jsou velice užitečné. Například, pokud víme, že dítě hraje na hudební nástroj, může o tomto nástroji ostatním dětem referovat, popř. jej může donést žák do školní družiny a v rámci zájmových činností, může udělat pro ostatní děti malý koncert. Takové možnosti seberealizace nadaného dítěte jsou přínosné pro celý kolektiv žáků, protože se občas stává, že nadané děti mají potíže začlenit se do kolektivu svých vrstevníků. Mnohdy se nadané dítě zdá ostatním žákům odlišné, tím, že mívá jiné zájmy, s dětmi stejného věku

si mnohdy „nemá co říci“. Takový malý koncert může i pro kamarády nadaného dítěte být informací o tom, že dítě v jejich třídě, které je v jejich očích odlišné, umí spoustu věcí, o které se chce podělit se svými kamarády. Může ovšem nastat i jiný případ, kdy nadané dítě se povyšuje nad svoje vrstevníky, tím, že všechny úkoly rychle splní, že si ví rady i s úlohami, které ostatní děti nevyřeší. V tomto případě, není vhodné, aby vychovatel v takové výchovné skupině zařazovala soutěživé aktivity, kdy každý žák soutěží sám za sebe. Spíše je v takových případech adekvátní zařazovat činnosti zaměřené na spolupráci, popř. soutěživé úkoly ve skupinách.

4. Klíčové pojmy k této problematice

Nadání (charakteristika nadaného dítěte); diferenciacce ve výchovně – vzdělávací činnosti žáků; oblasti nadání; práce s nadanými dětmi ve školní družině; problémové úkoly

5. Výchovně-vzdělávací cíle (vychovatel by měl umět):

- rozpoznat nadání / vlohy dítěte v konkrétní oblasti
- spolupracovat s učiteli při plánování činností pro nadané děti
- podchycovat zájmy a potřeby všech dětí
- zadávat nadaným žákům problémové úkoly
- orientovat se v různých oblastech nadání žáků
- všimnout si a naslouchat svěřeným dětem

6. Studijní literatura a prameny

KOENIG, L.J., *Chytrá výchova*. Praha : Portál, 2004

MONKS, F. J., YPENBURG, I. H., *Nadané dítě*. Praha : Grada, 2002

Komentář k studijním textům

Studijní texty s názvem „Nadané dítě ve školní družině“ zařazují proto, že vychovatel ve školní družině se může s takovými dětmi setkat a měl by jim přizpůsobit výchovně – vzdělávací činnosti. Kromě toho, tyto studijní texty, chtějí poukázat na jisté nadání objevující se u každého žáka a tedy nepřímou apelovat na individuální přístup s respektem k zájmům a potřebám každého žáka. Některé výše uvedené poznatky neplatí pouze pro děti nadané, ale také např. pro děti s vývojovými poruchami učení.

V těchto textech je ponechán dostatečný prostor více se zamyslet nad otázkou nadaných dětí, které se ve výchovné skupině školní družiny mohou objevit. Činnosti, které realizujeme s dětmi by měly být, pokud možno „šité na míru“ všem dětem. Stojí tedy před námi jako před vychovateli dosti nesnadný úkol, přizpůsobit náplň činností co největšímu počtu dětí, které ve skupině máme, tak, aby se co nejméně dětí nudilo nebo naopak stresovalo. Stres nastává, pokud dítěti „méně nadanému“ zadáme příliš obtížný úkol, který je nad jeho síly.

PRACOVNÍ LISTY – NADANÉ DÍTĚ VE ŠKOLNÍ DRUŽINĚ

1. Jaké **osobnostní předpoklady** by podle vás měl mít vychovatel pracující s nadanými dětmi ve školní družině?

.....
.....
.....

2. Vyhledejte a zapište, které **legislativní dokumenty** hovoří o nadaných dětech.

.....
.....
.....

3. Vyhledejte v studijních textech „Nadané dítě ve školní družině“ alespoň **5 typických charakteristik nadaných dětí**, kterými se většinou odlišují od ostatních dětí.

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

4. Vymyslete, popř. vyhledejte v dostupných zdrojích libovolnou **hru pro děti ve věku 8 let**. K této hře se pokuste vytvořit alternativu pro nadané děti, tak aby v ní byly patrné některé **problémové prvky**. Následně vyplňte následující tabulku:

Název hry:
Cíl(e) hry:
Pravidla hry:
Alternativa pro nadané děti (problémový prvek ve hře):
Vlastní poznámky:

5. V průběhu pedagogické praxe ve školní družině pozorujte:

- **zájmy dětí**
- **nadání dětí**

Ze svého pozorování poříd'te stručný záznam.

.....

.....

.....

.....

6. V rámci hudební zájmové činnosti navrhnete a stručně popíšete **libovolnou aktivitu**, v níž zohledníte hudebně nadané děti této výchovné skupiny.

.....

.....

.....

.....

7. Vyhledejte v dostupných pramenech, alespoň **3 významné pedagogy přelomu 19. a 20. století** (reformní pedagogiky), kteří přispěli svými myšlenkami k respektu individuality nadaných dětí.

.....

.....

Úkol pro rychlíky

8. Napište krátké zamyšlení na výrok L. J. Koeniga: „**Každá lidská bytost má jedinečné nadání, které může rozvíjet daleko za běžný průměr.**“

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Řešení pracovních listů (klíč správných odpovědí)

Úloha č. 1

Osobnostní předpoklady: snaha porozumět nadanému dítěti; znalosti vychovatele, jak pracovat s nadanými dětmi ve školní družině; individuální přistupovat k nadanému dítěti (ochota připravit dítěti problémové úkoly) trpělivý přístup; schopnost spolupracovat s třídním učitelem nadaného žáka

Úloha č. 2

RVP; školský zákon č. 561/2004 Sb.; Úmluva o právech dítěte (článek 29); Bílá kniha;

Úloha č. 3

Celkový vývojový předstih (zrychlený vývoj řeči - produktivní zacházení s řečí; bohatá slovní zásoba); intelektuální zájmy nepřiměřené jejich věku; rozdíl mezi duševní a tělesnou stránkou dítěte; výrazný předstih i v oblasti psychomotoriky; výrazná zvědavost; touha učit se (číst a psát), poznávat; vysoce energické děti; mají velmi dobrou paměť a širokou paletu zájmů; zvláštní smysl pro humor; sklony k perfekcionismu, chtějí vždy všechno přesně objasnit; udělat něco bezpodmínečně sami a vlastním způsobem; jeví se rozumově vyspělejší, vyvrátější než jeho spolužáci; ve školní družině si často nehrají s hračkami

Úloha č. 4

Název hry: „Horká brambora“
Cíl(e) hry: rozvoj soustředěnosti, pozornosti, rychlé reakce; poslušnosti vyplnit úkol; podříditi se pravidlům
Pravidla hry: Žáci sedí v kruhu, posílají si míč, který představuje horkou bramboru. Pokud některý žák není dostatečně rychlý a nepošle ihned míč někomu v kruhu, horká brambora se u něho zastaví, je povinen splnit úkol, který mu ostatní hráči zadají.
Alternativa pro nadané děti (problémový prvek ve hře): Úkol nadanému žákovi položí vychovatel s tím, že půjde o problémový úkol, např. vyjmenuj všechny předměty, které kolem sebe vidíš, které začínají na samohlásku apod.
Vlastní poznámky: Je užitečné, když hru hraje vychovatel s dětmi a má možnost někdy zadat nějaký úkol žákovi. Je vhodné zadávat nejrůznější typy úkolů od těch, které rozvíjejí pohybové dovednosti dětí, přes úkoly na upevnění sociálních vztahů, problémové a znalostní úkoly, zvláště pokud hru hraje nadaný žák.

Úloha č. 6

Nadané děti si mohou pro ostatní děti ve školní družině připravit krátký koncert, popř. oddělení ŠD může navštívit nějaký menší koncert těchto dětí, např. v rámci akcí ZUŠ.

Nadané děti ve spolupráci s vychovatelem mohou připravit hudební zájmovou činnost přímo v prostorách školní družiny, kde seznámí ostatní děti s hudebními nástroji, na které hrají.

Úloha č. 7

Decroly; Petersen; Montessoriová; Parkhurstová

PROBLÉMOVÉ DÍTĚ VE ŠKOLNÍ DRUŽINĚ

„Někdo, koho si zamilujete, živná půda frustrace, zdroj zoufalství a nekonečná hádanka – to je moje problémové dítě.“

(M. Scheedyová – Kurcinková, *Problémové dítě v rodině a ve škole*, 1998 s. 9)

1. Předchozí znalosti

Pojmy: hyperaktivní dítě

školní družina

sociální chování

naslouchání

konflikt / agresivita

výchovně-vzdělávací činnost

extrovert / introvert

stimul

2. Charakteristika problémového dítěte

Problémové dítě lze charakterizovat jako mimořádně emocionální, citlivé, vytrvalé a neochotné ke změně, oproti ostatním dětem. Můžeme říci, že problémové dítě má své „dobré a špatné dny“. V těch „dobrých dnech“ je toto dítě báječné, zábavné; v těch „špatných dnech“ je péče o něho náročná, frustrující a nadměrně vyčerpávající. Může se zdát, že na dítě nic neplatí. U problémového dítěte se mohou ale i nemusí objevit výrazná emocionálnost, projevující se vřískáním, záchvaty vzteku, velmi hlasitým projevem nebo naopak tichostí a soustředěností. Další vlastností těchto dětí, je výrazná vytrvalost v činnosti, která jej zaujme, větší citlivost zvláště na různé smyslové vjemy a změny nálad. Dokáže tudíž zachytit každý sebemenší projev citu. Rovněž se lze u těchto žáků setkat se zvýšenou mírou vnímavosti, kdy dítě zaujme kdejaký podnět, tudíž zapomene, co jsme po něm vlastně chtěli. Problémové dítě obtížně přijímá změny, je nepřizpůsobivé, nedokáže střídat činnosti.

Problémové dítě má oproti ostatním dětem všeho více. To neznamena, že by bylo hyperaktivní. Oproti hyperaktivnímu dítěti dokáže nasměrovat svou pozornost k jednomu cíli a udržet na něm pozornost. Každý rodič a vychovatel by si měli uvědomit a přijmout skutečnost, že chování problémové dítěte není **porucha**, jedná se o **normální chování**. (M. Sheedyová-Kurcinková, 1998)

V některých pramenech bývá pojem „problémové dítě“ spojen s deviantním chováním dětí a mládeže, které bývá v řadě případů odrazem nefunkčního rodinného prostředí.

2.1 Problémové dítě v kolektivu školní družiny

Problémové dítě mívá velké obtíže zařadit se do skupiny dětí např. ve školní družině. Mnohdy to bývá z důvodu neschopnosti poznat vlastní meze a chvíli, kdy už překročilo určitou hranici v sociálním chování. Nejčastěji tím, že mluví příliš hlasitě, přibližuje se k druhým dětem na vzdálenost, která jim není příjemná, apod.

Úkolem vychovatelů je, snažit se pomoci dítěti, začlenit se do kolektivu ostatních dětí tak, že dítěti pomůžeme poznat jeho hranice, kam už nesmí zajít. Ve chvíli, kdy svou mez překračuje (např. když se dotýká dětí), vždy jej na to důrazně upozornit (např. neverbálním signálem). Vedle toho je nutné, naučit dítě zastavit se, navázat oční kontakt s ostatními, pozdravit a naslouchat ostatním dětem. Problémové dítě musí v klidu zjistit, co se mezi ostatními dětmi děje (s čím si hrají, co dělají), aby se mohlo mezi ně v klidu začlenit. Rovněž je potřeba učit problémové dítě, že konflikty se neřeší pěstmi, kousáním, škrábáním a agresivitou vůbec.

K tomu, aby vychovatel ve školní družině zvládl přistupovat účelně k problémovému dítěti, potřebuje k tomu nosnou dávku pochopení pro specifické zvláštnosti těchto dětí, zkušenosti a především trpělivost.

2.1.1 Práce s problémovým dítětem ve školní družině

Jakými způsoby jednat s problémovými dětmi? Úkol je to dosti nesnadný, ale přesto zvládnutelný. Problémové dítě mnohdy dokáže pokazit celou výchovně-vzdělávací činnost vychovatele. Poměrně účinným zásahem bývá, posadit si problémové dítě vedle sebe, aby nerušilo děti, které sedí vedle něho, zvláště pokud v rámci výchovně-vzdělávací činnosti, volíme diskusi s kruhovým posezením. To by ale k celé práci s problémovým

dítětem nestačilo. Úkoly vychovatele při práci s problémovým dítětem ve školní družině lze popsat několika body:

- Odhalit typ temperamentu dítěte, zda je introvert nebo extrovert. Podle toho dítě získává energii. Buď v ústraní sám se sebou nebo naopak v kontaktu s druhými lidmi.
- Více dítě chválit, když je hodné. Když je zlé, učit ho, jak se správně chovat.
- Soustředit se a posilovat silné stránky. Všimnout si osobnostních rysů dítěte.
- Napomoci mu usměrňovat svou výraznou emocionalitu pozitivním směrem, k prožívání hlubokých emocí. Vždy reagovat již na první známky stoupající emotionality (nervozitu, podrážděnost, oslabenou koordinaci) a včas zasáhnout, než se dítě přestane úplně ovládat. Naučit jej, aby poznalo, kdy stoupá jeho emocionalita, pomoci mu uvědomit si a popsat chvíli, kdy mu „není úplně dobře“. Vést jej, aby se samo dokázalo ovládat. Do odpočinkových činností je užitečné zařazovat uklidňující aktivity, tím napomůžeme dítěti rozptýlit jeho emocionalitu. Rovněž humor může účinně rozptýlit hněv dítěte. Vedle toho je nutné, učit dítě pravidelně odpočívat. Odpočinek pomáhá dítěti uklidnit se.
- Podporovat vytrvalost dítěte, ale zároveň jej učit respektu k svému okolí. Neříkat dítěti „to nesmíš“, ale dát mu konkrétně najevo, že ho posloucháme a chceme ho pochopit. Vyjednáváním neprosazovat svou, ale hledat společné zájmy a řešení (kompromis). Učit dítě vyjadřovat svoje potřeby a tužby jasně, nikoli strkáním, křikem a pláčem. Stanovit jasná pravidla chování a vyžadovat jejich důsledné dodržování.
- Pokusme se zabránit dítěti v nadměrném množství stimulů, které mu mohou spíše uškodit a odvést jeho pozornost od důležitějšího.
- Pomáhejme dítěti, aby slyšelo a rozumělo našim pokynům. Nejdříve motivujme dítě, aby chtělo slyšet naše pokyny. Ujistit jej, že to, co mu chceme sdělit, je tou nejdůležitější zprávou. Je dobré zaplavovat jej větami typu: „*Mám z tebe radost, jsem rád, že posloucháš, co ti říkám*“ atd. Pokud chceme problémovému dítěti něco sdělit, nedělejme to jen slovně, ale prostřednictvím obrázků, vzkazem v dopisu, písničkou nebo alespoň změnou hlasu. Nevolejme na dítě přes celou místnost, dobré je přijít až k němu, podívat se mu do očí. Svoje pokyny vyjadřujme jasně, stručně, rázně např. „*jde se do družiny*“ apod. Nepoužívejme slovíčko „prosím“, na problémové dítě nemusí mít žádný vliv. Nikdy nedávejme dítěti více pokynů najednou.

- Učme dítě přizpůsobovat se, nejlépe zavedením pravidelného režimu nejen ve školní družině ale i doma. Umožněme dítěti v klidu se přizpůsobit změněné činnosti. Dejme dítěti prostor, vždy dokončit předchozí činnost. (Scheedyová-Kurcinková, 1998)

Rady a doporučení pro praxi

Problémové dítě vyžaduje individuální přístup, který bude „šitý na míru“ konkrétnímu dítěti. Vychovatel může v řadě věcí napomoci problémovému dítěti, nikdy by ale neměl zapomínat na ostatní děti ve školní družině. Práce s problémovým dítětem je mnohdy natolik náročná, může zabrat tolik času, že vychovateli už nezbude téměř žádný čas na ostatní děti.

Z vlastní zkušenosti z pedagogické praxe vím, že žáci chování problémového dítěte nerozumí, většinou jen dodají: „*On zlobí, nedá se s ním hrát, raději se mu vyhneme, ať si někde zalezí a hraje sám.*“ Takováto hodnocení problémových dětí jsou způsobena **neporozuměním**. Vychovatel ve školní družině by měl ostatním dětem taktně vysvětlit, co znamená problémové dítě. Pokud vychovatel vysvětlí srozumitelně dětem o co se jedná, nebudou se k problémovým dětem otáčet zády, ale třeba i oni sami spolu s vychovatelem se pokusí pomoci těmto dětem. I přesto, že se to mnohdy nezdá, dětem v kolektivu školní družiny na sobě navzájem záleží a není jim jedno, co s kterým dítětem je, a proč se tak chová. Pokud se vychovatel pokusí pomáhat problémovému dítěti spolu s ostatními dětmi ve školní družině, přinese to jistě užitek nejen problémovému dítěti, které se v kolektivu dětí bude cítit lépe, ale také ostatní děti se naučí vzájemně si pomáhat a tolerovat se.

3. Klíčové pojmy

Problémové dítě; školní družina a problémové dítě; individuální přístup k problémovému dítěti

4. Výchovně-vzdělávací cíle (vychovatel by měl umět)

- orientovat se v typických projevech problémového dítěte
- naslouchat a snažit se porozumět problémovému dítěti
- nevnímat problémové dítě jako nemocné, s poruchou
- individuálně přistupovat k problémovému dítěti
- napomoci problémovému dítěti začlenit se do kolektivu školní družiny
- pracovat s problémovým dítětem ve školní družině

5. Studijní literatura a prameny

SHEEDYOVÁ-KURCINKOVÁ, M., *Problémové dítě v rodině a ve škole*. Praha : Portál, 1998

Komentář k studijním textům

Téma s názvem „Problémové dítě ve školní družině“ zařazují mezi studijní texty proto, že studenti pedagogiky volného času, se v průběhu své pedagogické praxe mohou setkat s těmito dětmi. Texty podávají praktické rady a doporučení, jak přistupovat k těmto dětem ve školní družině, jak s nimi pracovat v kolektivu ostatních dětí. Rovněž, jak těmto žákům můžeme pomoci začlenit se do kolektivu ostatních, tak aby byli přijímáni jako „normální“.

PRACOVNÍ LISTY – PROBLÉMOVÉ DÍTĚ VE ŠKOLNÍ DRUŽINĚ

1. Uved'te, které **vlastnosti / osobnostní rysy** se mohou objevit u problémového dítěte?

.....
.....
.....
.....

2. Vysvětlete, jakým způsobem byste jako vychovatelé ve školní družině pracovali s následujícím poznatkem:

„Činnosti, která problémové dítě zvláště zaujme, dokáže věnovat veškerou pozornost.“

.....
.....
.....
.....

3. Analyzujte, na základě poznatků o typech temperamentu, jak přistupovat k problémovým dětem **introvertům** a **extrovertům**? V čem by se měl lišit přístup vychovatele?

.....
.....
.....
.....
.....

4. Vymyslete, popř. vyhledejte takovou **odpočinkovou aktivitu**, která podle vás napomůže zklidnit i problémové dítě. Zapište stručně, co je jejím cílem a náplní.

.....
.....
.....
.....
.....

5. Odvod'te, popř. vyhledejte v dostupných pramenech základní rozdíly mezi **problémovým dítětem a hyperaktivním dítětem**?

.....
.....
.....

6. Pokuste se formulovat **trojici pravidel práce s problémovým dítětem** ve školní družině.

- 1.....
- 2.....
- 3.....

7. Uveďte **konkrétní příklad** spolupráce vychovatele a dětí ve školní družině v pomoci začlenit problémové dítě do kolektivu žáků.

.....
.....
.....
.....

8. Popište, jak by podle vás měla vypadat **spolupráce vychovatele ve ŠD s třídním učitelem** při práci s problémovým žákem.

.....
.....
.....
.....

9. V průběhu pedagogické praxe pozorujte, zda se ve skupině dětí školní družiny nevyskytuje problémové dítě. Pozorujte a následně popište, jakým způsobem toto dítě řeší **spory** s ostatními žáky.

.....
.....
.....

10. Napište krátkou úvahu na téma: „**Svět problémového dítěte ve školní družině**“.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Řešení pracovních listů (klíč správných odpovědí)

Úloha č. 1

Vlastnosti, osobnostní rysy problémových dětí: nadměrná citlivost; vnímavost; emocionalita;

neschopnost dodržovat pravidelný režim dne; výrazná energie dítěte – touha neustále něco prozkoumávat, rozebírat; mívají problém přizpůsobit se změně - potřebují mnoho času než si zvyknou, zvláště na nové lidi; rozmanitost nálad

Úloha č. 2

Vychovatel by se měl snažit nalézt zájmy/činnosti, kterým dítě dokáže věnovat pozornost delší dobu. Ve chvíli, kdy prožívá vztek, zvýšenou emocionalitu, by měl/a motivovat děti k této aktivitě a pomoci dítěti se zklidnit nejlépe jeho oblíbenou činností.

Rovněž je vhodné, pokud vychovatel rozvíjí u problémového dítěte oblasti jeho zájmu, popř. dokáže převést pozornost dítěte k jiné oblasti, která je pro osobnost dítěte rovněž důležitá.

Úloha č. 3

Dětem introvertům umožnit načerpat energii o samotě, popř. s několika nejbližšími lidmi, pak bez problémů spolupracují a vycházejí s ostatními. Umožnit takovému dítěti kdykoli odejít ze hry a načerpat energii o samotě; dát dítěti jasně najevo, že když potřebuje, má svůj prostor, kde ho nikdo nebude rušit; pokud se dítěte na něco ptáme, umožněme mu o věci přemýšlet

a nevyžadujeme okamžitou odpověď.

Dětem extrovertům umožnit načerpat energii ve společnosti dětí. Hodně dítě povzbuzovat; mluvit s ním často a vést jej k promýšlení různých věcí, čehož není mnohdy přes množství sdělovaných informací schopné.

Úloha č. 4

Odpočinková aktivita:

V praxi s problémovými dětmi se ukazuje, že pro tyto děti jsou velmi poutavé nejrůznější konstruktivní hry (typu „cheva, lego“ apod.). V této aktivitě se i problémové dítě dokáže zapojit do skupiny dětí.

Cíl aktivity: vytvořit složitější konstrukci stroje (např. traktoru), který chybí dětem do sestavy zemědělských strojů.

Náplň aktivity: Každé dítě bude mít prostor vyjádřit, který stroj se pokusí postavit, zda bude potřebovat pomoc kamaráda při sestavě některých složitějších částí apod. (Vychovatelka by měla vést děti k schopnosti říci kamarádovi o pomoc, popř. vyslechnout názor druhého, jak by bylo lepší stroj sestavit, aby byl funkční).

Úloha č. 5

Vlastnosti, osobnostní rysy **problémových** dětí: nadměrná citlivost; vnímavost; emocionalita;

neschopnost dodržovat pravidelný režim dne; výrazná energie dítěte – neustále něco prozkoumávat, rozebírat; problém přizpůsobit se změně - potřebují mnoho času než si zvyknou, zvláště na nové lidi; rozmanitost nálad

Hyperaktivní dítě se projevuje nepřiměřeně rychlým střídáním činností, u ničeho dlouho nevydrží, ani u hry, je nutné střídat aktivity rychle za sebou; bývá brzy unavené, jeho nervová soustava i svalstvo se ve srovnání s jinými dětmi unaví rychleji a vyžaduje

odpočinek

Střídáním dochází k zapojení dalších mozkových center a svalových skupin místo těch, které již ovládla únava. Proto bychom měli dítěti dopřát potřebné uvolnění. V zájmu jeho "zklidnění" jej neomezovat násilnými zásahy, umožnit mu hru a pohyb podle jeho potřeb. Nutné je naučit se rozlišovat jeho potřeby od rozmarů. Zejména destruktivně orientované činnosti (např. ničení věcí, špinění okolí, apod.) mu tolerovat nelze. Ve skutečnosti hyperaktivita jako izolovaný samostatný jev se vyskytuje jen málo. Častěji bývá ve spojitosti s jinými obtížemi a poruchami psychiky. Celý soubor příznaků se pak nazývá lehká mozková dysfunkce (LMD). LMD má velmi pestrou a širokou paletu projevu. Jak známo z učitelské a rodičovské praxe, v naprosté většině případů se příznaky u těchto dětí kumulují. Zcela výjimečně není neklidné dítě též impulsivní, roztěkané a obtížně se soustřeďující.

(Internetový zdroj: *Hyperaktivní dítě*.

<http://rodina-deti.doktorka.cz/hyperaktivni-dite/>)

Úloha č. 6

Trojice pravidel práce s problémovým dítětem:

1. Individuálně k dítěti přistupovat
2. Umožnit dítěti realizovat zájmy, které mu umožní zklidnit se
3. Jasně a srozumitelně stanovit pravidla chování ve školní družině a hranice, kam nesmí zajít (např. sahat na děti apod.)

Úloha č. 7

Nejvhodnější způsob, jak začlenit problémové dítě do kolektivu ostatních dětí je, informovat děti o specifikách chování problémového dítěte. (Toto dítě je normální, pouze se někdy chová jinak, než jak bychom čekali a přáli si). Pokud ostatní děti pochopí chování problémového dítěte, snáze jej pak přijmou mezi sebe. Konstruktivní hry mohou být vhodným prostředkem, jak napomoci problémovému dítěti začlenit se do kolektivu

Úloha č. 8

Vychovatel by měl získat od třídního učitele informace, jak dítě pracuje během vyučovací hodiny, zda se u něho neobjevuje znatelná únava, které činnosti a předměty dítě obzvlášť vyčerpává. Mnohdy to může být právě nedostatek pohybu během dopoledne při školním vyučování. Vychovatel by měla počítat se zátěží dítěte během výuky, tudíž v době školní družiny by měla umožnit dítěti relaxovat, vykonávat činnosti, které problémové dítě obzvlášť zajímají. Jedině tak, umožní dítěti skutečně se zklidnit a zároveň nerušit činnost ostatních dětí. Stává se však, že problémové dítě se po chvíli hraní o samotě, zapojí do činností ostatních dětí.

Úloha č. 9

Nejčastější způsob, jak řeší problémové dítě spory, je hádka, rvačka, fyzické napadení spolužáka.

PLÁNOVÁNÍ ČINNOSTÍ VE ŠKOLNÍ DRUŽINĚ / MOTIVACE DĚTÍ

„Účast dětí ve školní družině není povinná – obsah práce musí být pro ně natolik zajímavý, aby rodiče chtěli dítě přihlásit a dítě se samo chtělo činností zúčastňovat.“

(B. Hájek, *Školní družina*, 2003 s. 52)

1. Předchozí znalosti

Pojmy: plán / plánování

rámcový vzdělávací program

školní vzdělávací program

sociálně patologické jevy

2. Tematické plány školní družiny

Plán školní družiny je jedním z nástrojů kontrolní a řídicí činnosti. Součástí plánu by neměli být pouze činnosti, které budou v rámci školní družiny naplňovány, ale také plánování a realizace nejrůznějších akcí, určené pro širokou veřejnost. Nejčastěji se jedná o soutěže, besídky, výstavy výtvarných a rukodělných prací dětí. Podle akcí pro veřejnost, nejčastěji rodiče dětí hodnotí výchovně-vzdělávací činnost ve školní družině. Kvalitně zorganizovaná akce školní družiny může výrazně přispět k zvýšení prestiže vychovatelů, kteří se na realizaci dané akce podíleli. (Hájek, 2003)

2.1 Formální stránka tvorby tematických plánů školních družin

K tomu, aby výchovně-vzdělávací činnost ve školní družině byla co nejefektivnější a přinesla hodnotné výsledky, v podobě znalostí, dovedností, formování osobnosti dětí, je bezpodmínečně nutné, aby vychovatel dokázal sestavit přehledný plán školní družiny. Plán ŠD by měl jít ruku v ruce se školním vzdělávacím programem, který si vytváří sama škola na podkladě rámcových vzdělávacích programů. Ředitel školy sám určí, jakou formou má vychovatel zpracovat plán ŠD, zda se bude jednat o plán na měsíc či delší časové období. V praxi se osvědčilo sestavovat týdenní tematické plány spolu s dětmi ŠD, které je vhodné vyvést v místnosti školní družiny. Rodiče, kteří přicházejí pro svoje děti, mají možnost

nahlédnout, jaké činnosti jsou tento týden na plánu. Struktura plánů není rovněž striktně stanovena. V plánech by měly být vždy zohledněny konkrétní podmínky místní školní družiny; věk, zájmy a potřeby dětí. Na konci období pedagogický sbor vyhodnocuje proběhlé akce, jejich úspěšnost a přínos. (Hájek, 2003)

2.2 Náplň plánů školních družin

Každý plán školní družiny by měl obsahovat:

- přehled činností na každý den v týdnu (činnosti rekreační; odpočinkové; zájmové; příprava na vyučování; prostor pro volnou hru dětí)
- pokyny k převzetí dětí
- ustanovení režimu dne ve ŠD (zvláště v době před a po obědě)
- opakování zásad bezpečnosti ve ŠD (Hájek, 2003)

Pokud sestavujeme měsíční popř. týdenní plán školní družiny, měly by v něm být definovány konkrétní úkoly a činnosti. Jasně, přehledně a konkrétní pojmenování, co bude vychovatel s dětmi dělat (např. nácvik písně; výtvarná činnost, jakou techniku použijeme, o jaký námět se bude jednat apod.). Rovněž by neměl chybět způsob hodnocení a výsledky činností (prezentace výsledků, výstavka apod.)

Činnosti ve ŠD by se neměly zaměřovat pouze na rozvoj dovedností po stránce výtvarné, hudební, tělesné, dramatické, pohybových aktivit, intelektu. Na prvním místě by školní družina měla svou systematickou činnost směřovat k výchovným cílům. Především rozvíjet u dětí kvalitní hodnoty (toleranci, ohleduplnost, lásku aj.), předcházet sociálně patologickým jevům; učit děti slušnému chování apod.

2.3 Přípravy na činnosti ve školní družině (rady a doporučení pro pedagogickou praxi)

Na základě vytvořených týdenních tematických plánů je velmi užitečné, vytvořit si přípravu na výchovně-vzdělávací činnost. Vzhledem k tomu, že samotné přípravy na každodenní činnost ve školní družině vychovateli zaberou mnoho času, řada vychovatelů od příprav upouští. K tomu, aby činnosti ve školní družině byly jasně strukturované a nesly **smysluplné cíle**, které mají být v průběhu činností naplňovány, je tvorba příprav, zvláště na začátku pedagogické praxe, nezbytná. Příprava vychovatele podněcuje k ujasnění si, co je konkrétním cílem dané aktivity, což je pro výchovně-vzdělávací činnost zcela zásadní věc.

Je vhodné, pokud jsou v přípravě na činnost ve školní družině definovány vedle cíle, obsah výchovně-vzdělávací činnosti, potřebné pomůcky, časová dotace aktivit, formy organizace (skupinová, individuální práce atd.); metodický postup činnosti, který by měl zahrnovat na prvním místě **motivaci žáků**; vlastní postup realizace činnosti; závěr, v němž je užitečné zaznamenat, jakým způsobem zhodnotíme činnost žáků.

2.4 Motivace dětí ve školní družině

Výchovně-vzdělávací činnosti ve školní družině nebudou mít pro děti patřičný význam a smysl, pokud vychovatel nevyvolá u dětí **zájem** o danou činnost. K tomu, aby aktivita u dětí vyvolala zájem, musí především vycházet z jejich zájmů a potřeb. Žáci musí být přesvědčeni o potřebě této aktivity, mít konkrétní představu, co jim daná aktivita přinese, proč právě tuto činnost mají dělat. Pokud se vychovateli nepodaří zaujmout děti, může se stát, že se budou po celou dobu činnosti nudit, vykonají úkoly, ale daná činnost v nich nezanechá téměř nic. Při přípravě motivace může vychovatel využít bohatě svou tvořivost, nejen volbou vhodných motivačních prostředků, ale také v otázce formy organizace, jakou bude motivaci provádět, s ohledem k věku, potřebám, zvláštnostem a konkrétní skupině dětí, s níž pracuje. „*Hodnotový systém jedince, který se ontogeneticky vyvíjí a je podmíněn i jeho sociálním prostředím, je základem motivování. Potřebu vyvolanou pedagogem můžeme již samu o sobě považovat za motiv.*“ (Hájek, 2003 s. 67)

Pro samotnou motivaci je nutné, aby i vychovatel sám byl pro danou aktivitu dostatečně motivován, aby z něho vyzařovala touha realizovat tuto aktivitu s dětmi. Upřímné zaujetí a nasazení vychovatele do dané činnosti se pak mnohem snadněji přenesou na děti. Ve výchově volného času nejčastěji hovoříme o **primární motivaci**, v jejíž podstatě stojí již motivace k činnosti samé, dítě je aktivní pro činnost samu. Vedle toho B. Hájek (2003) vymezuje **sekundární motivaci**, při níž je dítě vedeno k hlubšímu pochopení činnosti, k zvnitřnění. „*Hodnoty, které dítě nepřijalo za své (nejsou zvnitřněny), nevedou k chování a nepůsobí jako motiv.*“ (Hájek, 2003 s. 68)

Zapamatujme si několik zásad motivace dětí ve školní družině:

- nejlepší motivace je ta, která přináší radost a zájem o danou činnost
- motivaci a činnost samotnou je nutné vždy dotáhnout až do konce
- úspěch a zvědavost žáka motivuje a povzbuzuje k další činnosti, k novému poznání
- soutěživost může rovněž motivovat, ale nesmí být jediným motivačním prostředkem (Hájek, 2003)

3. Klíčové pojmy

Tvorba tematických plánů (po stránce formální a obsahové); přípravy na výchovně-vzdělávací činnost; motivace; motivační a antimotivační prostředky ve výchově; primární; sekundární motivace

4. Výchovně-vzdělávací cíle (vychovatel by měl umět)

- sestavit tematický plán výchovně-vzdělávací činnosti ve školní družině
- posoudit kvalitu tematických plánů
- naplňovat tematický plán, tak jak byl ustanoven
- vytvářet v rámci tematických plánů širokou paletu aktivit, které napomohou rozvíjet celou osobnost dítěte mladšího školního věku
- vytvářet přípravy výchovně-vzdělávacích činností na každý den
- formulovat konkrétní cíle činností
- využívat širokou paletu motivačních prostředků s ohledem k potřebám dětí ve ŠD
- efektivně motivovat žáky a zaujmout je činnostmi

5. Studijní literatura a prameny

CANFIELD, J., WELLS, H.C., *Hry pro zlepšení motivace a sebepojetí žáků*. Praha : Portál, 1995

HÁJEK, B., PÁVKOVÁ, J. a kol. *Školní družina*. Praha : Portál, 2003

LOKŠOVÁ, I., LOKŠA, J., *Pozornost, motivace, relaxace a tvořivost dětí ve škole*. Praha : Portál, 1999

Komentář k studijním textům

Studijní texty „Plánování ve školní družině a motivace žáků“ zařazují proto, že studenti ve své pedagogické praxi budou mnohdy postaveny před úkol, sestavit tematické plány činností ve školní družině. Tyto texty studentům nabízejí některé důležité poznatky, které by si měli osvojit, aby byli schopni sestavit plán školní družiny samostatně a kvalitně. Otázka motivace je v těchto studijních textech rovněž na místě, ačkoli k tomu, aby činnosti ve školní družině měli pro žáky nějaký význam, je nutné, aby je zaujaly a napomohly jim zase o krůček v rozvoji vlastní osobnosti a socializaci.

**PRACOVNÍ LISTY – PLÁNOVÁNÍ ČINNOSTÍ VE ŠKOLNÍ DRUŽINĚ /
MOTIVACE ŽÁKŮ**

1. Uveďte, co všechno by mělo být obsaženo v **měsíčním tematickém plánu školní družiny**.

.....
.....
.....
.....

2. V průběhu pedagogické praxe nahlédněte do **týdenního tematického plánu** a pokuste se posoudit jeho kvalitu.

3. V průběhu souvislé pedagogické praxe se pokuste spolu s vychovatelem a dětmi ve školní družině sestavit **týdenní tematický plán**.

4. V průběhu pedagogické praxe analyzujte **přípravu na činnost ve školní družině** svého spolužáka. Uveďte věcné připomínky k přípravě (klady, zápory, vlastní návrhy změn).

5. Uveďte příklady některých **motivačních prostředků**, které považujete za vhodné využívat ve školní družině a proč.

.....
.....
.....

6. Vymyslete nebo vyhledejte v dostupných publikacích **herní aktivitu**, jejíž cílem bude rozvoj komunikačních dovedností dětí. Pokuste se k této aktivitě navrhnout vhodnou motivaci a zapište ji.

.....
.....
.....
.....
.....

7. Uveďte, jakým způsobem byste motivovali líné dítě k nějaké **pohybové aktivitě**.

.....
.....
.....
.....

8. Uveďte příklady některých **antimotivačních prostředků**, které by vychovatel nikdy neměl ve školní družině používat.

.....
.....
.....

Úkol pro rychlíky

9. Vysvětlete na konkrétním příkladu ze školní družiny, rozdíl mezi **primární** a **sekundární motivací**.

.....

.....

.....

Řešení pracovních listů (klíč správných odpovědí)

Úloha č. 1

Zaměření činnosti – o jaké činnosti půjde: výtvarné činnosti (náměty, techniky použité při činnostech, formy hodnocení činností); rukodělné činnosti (materiály, které budou použity) náplň přípravy na vyučování (po dohodě s třídním učitelem – naplánování vhodných didaktických her k procvičení učiva); pohybové činnosti (seznámení s novou pohybovou hrou, popř. zařazení delší zážitkové aktivity); vycházky, besedy, exkurze (kdy, kam, příprava motivačních úkolů pro žáky); měsíční náplň odpočinkových činností (četba knihy na pokračování, zařazení poslechu hudby, relaxačních technik); hudební činnosti (návčik nových písní v tomto měsíci, tanců, nezapomenout oslavit narozeniny, svátky dětí ve školní družině – popř. k tomu připravit krátký program); jakým způsobem tento měsíc bude školní družina prezentovat výsledky své práce (plánování a realizace vystoupení, besídky, výstavky výtvarných a rukodělných prací dětí a jiné společenské akce pro širokou veřejnost).

Úloha č. 5

Motivační prostředky – zážitky z prožité situace, vycházky, četba; navození touhy někomu udělat radost vyrobeným dárkem; obrazový materiál; hra; hračka (u dětí 1. a 2. třídy ZŠ především působit na smysly).

Úloha č. 6

Herní aktivita na rozvoj komunikačních dovedností, např. „*Slovní kopaná*“ (aktivita rozvíjí u žáků dovednost vybavit si vhodné slovo podle určitých pravidel, spolupracovat i soutěžit). Lze hru hrát v obměně jako soutěž dvojic, kdo dříve vymyslí příhodné slovo. Dvojice, která má u sebe míč vykopává další slovo, pošle míč té dvojici, která nejrychleji vysloví vhodné slovo.

Příklad motivace k této hře: „*Hráli jste už někdy kopanou nebo fotbal? Na čem je tato hra založena? Víte o tom, že lze hrát kopanou i se slovy, nevíte jak, tak dobře poslouchejte...*“

Úloha č. 7

Líné dítě nebude snad líné, pokud jej zajímavě zaměstnáme. Vhodně k tomu mohou posloužit zážitkové hry založené na týmové spolupráci mezi dětmi. Např. na téma „*První pomoc, aneb zachraňme svého kamaráda*“. Může jít o jednoduchou hru, v níž bude mít dítě za úkol, co nejrychleji dovést do bezpečí svého kamaráda, který je nějakým způsobem ohrožen. (Pozor na bezpečnost při aktivitě!) Líné dítě, které se nerado pohybuje, musí vědět, proč danou aktivitu vykonává, jinak nebude mít důvod se „fyzicky namáhat“.

Úloha č. 8

Antimotivační prostředky – ironie, zesměšňování, donucování a příkazy, výtky, zaměřenost na chybu, kterou dítě udělalo, tělesný trest aj.

Úloha č. 9

O primární motivaci hovoříme tehdy, pokud je dítě motivováno hrou samou, např. pohybová hra, která kompenzuje sedavé zaměstnání školního vyučování. Sekundární motivace je zvnitřněná, dítě je vedeno k tomu, aby hlouběji pochopilo, proč je daná činnost realizována (dítě se prostřednictvím hry má něco naučit, osvojit si nějakou dovednost). Např. při poslechu četby pohádky se má naučit, hlouběji pochopit smysl celého příběhu a tím se učit naslouchat, zklidnit se, ponaučit se z přečteného.

VÝCHOVNĚ – VZDĚLÁVACÍ ČINNOSTI VE ŠKOLNÍ DRUŽINĚ

„Učit děti uznávat základní morální hodnoty je nejdůležitější a nejefektivnější způsob výchovy, jakým můžeme přispět k tomu, aby se v životě cítily šťastné.“

(L. a R. Eyrovi, *Jak naučit děti hodnotám*, 2000 s. 8)

1. Předchozí znalosti

Pojmy: činnosti

hra, učení

výchovné prostředky

sociální dovednosti

děti se speciálními vzdělávacími potřebami

integrace žáků

2. Činnosti ve školní družině

Při výchovně-vzdělávací činnosti ve školní družině je věnována pozornost zvláště **odpočinkové, rekreační, zájmové, veřejně prospěšné činnosti**. Vedle těchto činností, nutnou součástí náplně školních družin je rovněž **příprava na vyučování a činnosti sebeobslužné**. Výchovná činnost ve školní družině by měla být prvořadá, ačkoli zde nejde pouze o získávání a prohlubování kognitivních znalostí, ale především by činnosti realizované v době mimo vyučování měly přispívat k rozvoji sociálních dovedností žáků, formovat správným směrem jejich postoje, názory a hodnotovou orientaci. Toto zařízení by mělo také ukázat dětem možnosti jak kvalitně trávit volný čas, jak odpočívat a relaxovat. Vychovatel by měl umožnit žákům, podílet se na plánování, organizaci a hodnocení činností. Důležité poznatky týkající se jednotlivých činností jsou shrnuty v následujících tabulkách.

Odpočinkové a rekreační činnosti ve ŠD

Druh činností	Obecná charakteristika	Význam činnosti	Náplň činnosti	Způsoby organizace	Optimální zařazení činnosti v režimu ŠD
Odpočinkové	Klidné; fyzicky i psychicky nenáročné	Odstranění fyzické i psychické únavy; naučit děti rozumně odpočívat	Klid na lůžku; relaxační cvičení; prohlížení obrázků; četba knih, časopisů; rozhovor o přečteném; klidné námětové, konstruktivní hry; poslech rozhlasu; vyprávění zážitků; klidná vycházka aj.	Hromadná forma, popř. spontánní aktivity s respektem k věk. zvláštnostem a přáním dětí (koutek pro odpočinek, lehátko ve ŠD)	Ranní družina; po obědě; pozdní odpoledne (V době poklesu výkonnosti dětí během dne). Doba trvání: 30-70 minut
Rekreační	Pohybové aktivity nejčastěji na čerstvém vzduchu	Kompenzace sedavého zaměstnání v době vyučování; regenerace fyzických a psychických sil;	Pohybové hry (kolektivní hry s pravidly); tematické vycházky s prvky sportovních, turistických činností; spontánní pohybové činnosti (volná hra dětí); vyrovnávací a uvolňující cviky aj.	Hromadná forma, popř. spontánní aktivity s respektem k věk. zvláštnostem a přáním dětí	Po odpoledním odpočinku. Doba trvání: 40-60 minut

(Pávková, Pavlíková, Hájek, 1999)

Zájmové činnosti ve školní družině

Druh činností	Obecná charakteristika	Význam činnosti	Náplň činnosti	Způsoby organizace	Optimální zařazení činnosti v režimu ŠD
Zájmové	Cílevědomé aktivity zaměřené na rozvoj celé osobnosti dítěte; umožňují prožívat kladné city; rozvíjet volní a charakterové vlastnosti. Plní výchovnou i vzdělávací funkci.	Rozvoj a kultivace zájmů dětí; nejdůležitější součást výchovy mimo vyučování	Společenskovední Pracovně-technické (rukodělné) Přírodovědné Esteticko-výchovné (hudební; výtvarné) Tělovýchovné, sportovní a turistické	Hromadná forma (festivally, slavnosti); spontánní aktivita (bez přímého ped. vedení v herně, na hřišti);	Po rekreační činnosti. Doba trvání: přibližně 30-60 minut

(Pávková, Pavlíková, Hájek, 1999)

Sebeobslužné, veřejně prospěšné činnosti a příprava na vyučování ve ŠD

Druh činností	Obecná charakteristika	Význam činnosti	Náplň činnosti	Způsoby organizace	Optimální zařazení činnosti v režimu ŠD
Sebeobslužné a veřejně prospěšné	Aktivity směřující k pěstování hygienických návyků, kulturnímu chování a jednání s lidmi	Vedení dětí k samostatnosti v péči o sebe; vedení dětí k dobrovolné práci pro druhé lidi	Návyky osobní hygieny (ochrana před onemocněním); návyky vkusného odívání; péče o pořádek, majetek; návyky společenského chování (hledání kompromisu, řešení konfliktů aj.)	Hromadná forma; individuální nácvik dovedností; nutná spolupráce ŠD a školy. Nutno klást důraz na promyšlenou přípravu.	V průběhu celého dne ve ŠD (systematické, příležitostné osvojování dovedností, vyplývající z konkrétní situace).
Příprava na vyučování	Činnosti spojené s plněním školních úkolů; pěstování zájmu o sebevzdělávání	Procvičovat, opakovat, prohlubovat poznatky získané ve školním vyučování a aplikovat je v praxi;	Zájmové činnosti (spontánní i organizované) – pokusnické práce; literární zachycení zážitků; organizace výstavek aj. vypracování písemných úkolů; didaktické hry; řešení problémových úloh aj.	Individuální, hromadná forma; skupinové učení dětí; využití nefrontálních forem výuky a aktivizujících metod (příprava se musí odlišovat od běžné školní výuky)	V čase po rekreační činnosti, popř. po zájmové činnosti Doba trvání: 20-30minut

(Pávková, Pavlíková, Hájek, 1999)

2.1 Úloha hry dětí ve školní družině

- hra působí jako jeden z nejpodstatnějších výchovných prostředků, jako jedna z nejoblíbenějších činností
- kompenzuje činnosti školního vyučování
- umožňuje blíže poznávat žáky; zábavnou a netradiční formou získávat nové vědomosti, dovednosti, osvojovat si návyky a postoje
- rozvíjí všechny stránky osobnosti žáka
- hra bývá doprovázena různými emocemi
- hra je vždy dobrovolná
- posiluje socializaci dítěte, učí řadě sociálním dovednostem
- je hlavní náplní rekreační a odpočinkové činnosti ve ŠD (Pávková, Pavlíková, Hájek, 1999)
- volit vždy takové aktivity, popř. je modifikovat tak, aby se při nich co nejméně děti nudilo nebo naopak stresovalo (nevolit příliš jednoduché aktivity pro velmi schopné žáky a příliš složité aktivity pro žáky „méně schopné“)

Rady a doporučení pro pedagogickou praxi

Vychovatel ve školní družině by měl znát, popř. umět vyhledat nejrůznější hry, které budou rozvíjet celou **osobnost** dítěte. Velice užitečné pro vychovatelskou činnost je sestavení zásobníku her, v němž vychovatel schraňuje nejrůznější herní aktivity, s ohledem na věk dětí, jejich potřeby, zájmy a druh činnosti. Kreativní vychovatel dokáže hry sám vymýšlet a obměňovat s ohledem ke konkrétním podmínkám.

Každá hra by měla být vychovatelem pečlivě naplánovaná (nutné je vždy formulovat konkrétní cíle a připravit zajímavou motivaci). V úvodu výchovně-vzdělávací činnosti ve školní družině je užitečné, nejprve zařazovat aktivity na uvolnění. Účelně k tomu poslouží nejrůznější obměny honiček. Po realizaci některých her, je dobré uskutečnit alespoň krátkou **reflexi**, v níž si vychovatel s dětmi vzájemně sdělí své dojmy, postoje a pocity z herní aktivity. Reflexe je zvláště důležitá, pokud se jedná o hry, jejíž cílem je např. prevence nežádoucího chování, např. krádeže, šikany apod.

2.2 Výchovné činnosti ve školní družině (rady a doporučení pro praxi)

2.2.1 Učení sociálním dovednostem

Prvořadou úlohou činností ve školní družině, je učení sociálním dovednostem dětí, sociálně žádoucím návykům, upevňování mezilidských vztahů s vrstevníky. Stává se však běžně v pedagogické praxi, že si všechny děti neosvojí sociální dovednosti. Může to být z důvodu, že dítě neví, co je správné chování (nemá vzor slušného chování z rodinného prostředí) nebo projevy dítěte jsou oslabeny jeho momentálním emočním stavem, tudíž reaguje neadekvátně. Učit sociálním dovednostem je vysoce žádoucí také děti se speciálními vzdělávacími potřebami, především z důvodu integrace do běžných škol.

Prvním krokem osvojení si nějaké sociální dovednosti je **nápodoba** sociálně žádoucích projevů chování. Děje se tak nejčastěji formou odpozorování také zástupným učením, při němž dítě vidí, že jiný žák je za určité vhodné chování odměňován. Dalším krokem v osvojování si sociálních dovedností je **hraní rolí**, kdy žák na sebe bere určitou roli (chová se určitým způsobem v jiné situaci). Nutnou součástí nácviku sociálních dovedností je **zpětná vazba**, může být realizována formou pochvaly, odměny, sympatie nebo kladného sebehodnocení svého chování. K nácviku sociálních dovedností lze například využívat řadu sociálních her či rozmanitých způsobů hodnocení žáků.

Při nácviku sociálně žádoucího chování je nezbytně nutné, systematické vedení žáků ve školní družině, spolu s aktivním nasloucháním žákům a rozhovory s nimi. (Mezera in Hájek, Pávková, 2003)

2.2.2 Učení hodnotám ve školní družině

Činnost ve školní družině by měla mimo jiné, směřovat k pěstování **morálních hodnot** žáků. Žáci, zejména ve vztahu s vrstevníky, přáteli, „pochytí“ řadu různých forem nevhodného chování.

Vychovatel ve školní družině by měl vést děti k hodnotám soustavně, např. v rámci tematického plánu v určitém časovém období, může sestavit výchovný program zaměřený na upevňování hodnotové orientace dětí. Například vždy každý měsíc se ve výchovné činnosti s dětmi zaměřit na jednu hodnotu, kterou vychovatel považuje za důležitou s žáky upevňovat.

- Jakými způsoby vštěpovat morální hodnoty dětem?

Na správné hodnoty poukazovat vlastním příkladem správného, slušného chování.

Využít rozmanitých prostředků (vyprávění; slovní hry; hraní rolí), dítě se vžije do určité situace a představí si důsledky svého chování.

Pracovat s diskusí, vést s žáky rozhovor o morálce, důležitosti a potřebě morálních hodnot pro zapojení do společnosti.

Chválit a povzbuzovat děti; učit soustavně se chovat podle určité hodnoty (příliš neupozorňovat na chyby dětí, to vede pouze k opakování nežádoucího chování).

Odměňovat a oceňovat snahu dítěte chovat se správně (medailemi, diplomem aj.).

Dát dítěti druhou šanci, potom co selhalo; možnost začít znovu, umožní dítěti napravit svoje chování.

Učit děti krátké, trefné citáty, které ukazují konkrétní význam dané hodnoty.

Nacházet ke konkrétním hodnotám jejich protiklady (s dětmi se pak můžeme zamýšlet nad tím, zda ta která hodnota člověku pomáhá nebo ho zraňuje)

Využívat vlastní tvořivosti a nápaditosti v tvorbě návrhů, jak vštěpovat dětem morální hodnoty (L. a R. Eyrovi, 2000)

3. Klíčové pojmy

Činnosti ve školní družině (hra, učení); druhy činností jejich význam; aplikace v pedagogické praxi

4. Výchovně-vzdělávací cíle (vychovatel by měl umět):

- definovat pojmy hra, učení a jejich specifika v prostorách školní družiny
- orientovat se ve výchovně-vzdělávacích činnostech ŠD
- vyhledat rozmanité aktivity rozvíjející osobnost dětí
- respektovat věkové, individuální zvláštnosti, potřeby a zájmy dětí a podle toho volit vhodné aktivity
- chápat specifický význam; charakter hry a učení ve školní družině
- být kreativní, nápaditý ve vymýšlení vlastních her, popř. jej obměňovat v závislosti na aktuálních podmínkách

5. Studijní literatura a prameny

ERBEN, K. J., *Prostonárodní české písně a říkadla* (I.díl). Praha : Panton, 1984

HÁJEK, B., PÁVKOVÁ, J., *Školní družina*. Praha : Portál, 2003

HERMOVÁ, S., *Psychomotorické hry*. Praha : Portál, 1994

- HICKSON, A., *Dramatické a akční hry*. Praha : Portál, 2000
- HOLEYŠOVSKÁ, A., *Rok ve školní družině*. Praha : Portál, 2003
- KARÁSKOVÁ, V., *Pohybová čítanka*. Olomouc : Hanex, 1993
- KOCIÁNOVÁ, L., a kol., *Praktické činnosti pro 1.-5. ročník ZŠ*. Praha : Fortuna, 1997
- MACHKOVÁ, E., *Metodika dramatické výchovy, zásobník dramatických her a improvizací*. Praha : IPOS, 1999
- ZAPLETAL, M., *Špalíček her*. Praha : Albatros, 1988
- Zlatý fond her I., II. *Hry a programy připravené pro kurzy Prázdninové školy Lipnice*. Praha : Portál, 2002

Komentář k studijním textům

Zařazení tématu „Výchovně-vzdělávacích činností“ mezi studijní texty pedagogiky volného času, je zcela opodstatněné. Především proto, že činnosti tvoří stěžejní část, jádro celého režimu školní družiny. Napomáhají naplňovat vytyčené cíle, rozvíjet osobnost žáků, jejich socializaci, mezilidské vztahy a upevňovat společensky žádoucí chování. Krom toho, činnosti ve školní družině, významným způsobem přispívají k relaxaci a celkové regeneraci tělesných a duševních sil každého dítěte.

Studenti středních pedagogických škol se prostřednictvím těchto studijních textů seznámí s některými obecnými poznatky k tomuto tématu. V pracovních listech je studentům ponechán široký prostor pro uplatnění vlastní tvořivosti, fantazie a aktivity. Mohou zde široce uplatnit a aplikovat již získané poznatky.

PRACOVNÍ LISTY - VÝCHOVNĚ – VZDĚLÁVACÍ ČINNOSTI VE ŠD

1. Uveďte konkrétní příklady alespoň **5 sociálních dovedností**, které považujete za důležité u žáků rozvíjet ve školní družině.

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

2. Zvolte jednu sociální dovednost, kterou je podle vás užitečné s žáky ve ŠD rozvíjet a navrhnete **konkrétní postup** pro žáky 4. ročníku ZŠ. Jakým způsobem byste rozvíjeli tuto sociální dovednost u těchto dětí. Navržený postup ověřte v průběhu pedagogické praxe v konkrétní činnosti s dětmi.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Navrhnete, jakým způsobem, prostřednictvím jakých aktivit, byste žákům 3. ročníku ve ŠD, přiblížili následující **morální hodnoty**:

POCTIVOST

.....

NESOBECKOST

.....

SAMOSTATNOST

.....

4. Vysvětlíte rozdíl mezi pojmy **odpočinek a rekreace**.

.....

.....

5. Vyhledejte v dostupných zdrojích podstatné informace o tématu:

„Význam hračky pro děti ve školní družině“

Získané informace shrňte a запиšte.

.....

.....

.....

.....

.....

6. Pokuste se analyzovat **hračky**, které jsou k dostání na trhu. Uveďte, které hračky jsou vhodné a které nikoli pro děti 1. a 2. třídy ZŠ.

.....
.....
.....
.....

7. Zhodnoťte, jakým způsobem může hra rozvíjet **poznávací psychické procesy** žáků. (Pávková, Pavlíková, Hájek, 1999)

.....
.....
.....

8. Navrhněte **odpočinkovou činnost**, kterou byste zařadili v činnosti s dětmi v době, kdy by byla u dětí patrná výrazná fyzická únava po školním vyučování. Vyplňte následující tabulku.

Název odpočinkové činnosti:
Motivace činnosti:
Cíl/e činnosti:
Stručný obsah činnosti:

9. Vyhledejte, která témata je vhodné zařazovat v zájmových činnostech s dětmi ve ŠD, v rámci:

- zájmové činnosti přírodovědné:

.....
.....
.....

- zájmové činnosti pracovní-technické:

.....
.....
.....

- zájmové činnosti esteticko-výchovné:

Hudební zájmové činnosti:

.....
.....
.....

Výtvarné zájmové činnosti:

.....
.....
.....

10. Jaké **organizační formy práce** lze využít při zájmových činnostech s dětmi ve školní družině.

.....
.....
.....
.....

11. Vytvořte **přípravu** na zájmovou činnost společenskovední ve ŠD pro žáky 2. třídy ZŠ.

12. Zapište, které dovednosti je nutné u žáků prvního stupně ZŠ upevňovat, v rámci **scbeobslužných činností**.

.....
.....
.....

13. Navrhněte **didaktickou hru** k procvičení učiva z matematiky:
„Sčítání a odčítání do dvaceti“.

.....
.....
.....
.....

14. Uveďte, které **pohybové dovednosti** je nutné s dětmi ve ŠD rozvíjet.

.....
.....
.....

15. Dokončete následující tvrzení:

- Soutěživé aktivity nelze neustále při výchovně-vzdělávacích činnostech zařazovat u žáků.
- Do tělovýchovných aktivit lze vhodným způsobem zařadit některá průřezová témata RVP ZV (uveďte, která průřezová témata):
.....

16. Zvolte vhodnou **pohybovou hru** pro žáky 1. třídy ZŠ. Popište, jak byste vysvětlili pravidla této hry dětem ve ŠD. Rovněž navrhněte, jakým způsobem budete postupovat při nedodržování pravidel hry.

.....
.....
.....

17. Navrhněte a popište náplň takové **výtvarné činnosti** ve ŠD pro žáky 3. třídy ZŠ, která kromě estetického vyjádření bude směřovat k vzájemné **spolupráci** mezi dětmi.

.....
.....
.....

18. Definujte **výchovně-vzdělávací cíle**, k nimž by měly směřovat rukodělné činnosti ve školní družině.

.....
.....
.....

19. Pokuste se formulovat **hlavní zásady bezpečností a hygieny práce** při rukodělných činnostech.

20. Vyhledejte v dostupných zdrojích vhodnou **píseň** pro žáky 1. třídy ZŠ. Pokuste se nastínit, jak byste s touto písní pracovali v rámci hudební zájmové činnosti ve školní družině.

.....
.....
.....
.....

Řešení pracovních listů (klíč správných odpovědí):

Úloha č. 1

Sociální dovednosti: schopnost vyjádřit svůj názor, který může být odlišný od názoru vrstevníků, rodičů; dovednost požádat laskavě o pomoc; dokázat odmítnout návrh, s kterým dítě nesouhlasí; dovednost taktně pochválit druhého; dovednost odolat tlaku vrstevníků chovat se nevhodným způsobem atd.

Úloha č. 2

Dovednost odolat tlaku vrstevníků chovat se nevhodným způsobem, např. předcházet krádežím.

K nácviku této dovednosti lze využít prvků dramatizace.

Cíl: rozvoj sociálního chování – předcházet krádežím

Témata: konflikt morálky a přátelství, mechanismy pro pochopení své situace a vyžádání si pomoc, pokud na to nestačím sám.

Motivace: list Z Evina deníku: „mám strach z toho, co se stane, že moje kamarádka je zlodějka. Nosí do školy samé nové věci (náramek, bonbóny a tak). Pořád to rozdává, kupuje si kamarádky. Já vím, že to krade, říkala, abych šla s ní, že je to sranda, že ty prodavačky jsou blbý... Na to se přijde, to bude děsnej průšvih. Jenomže když jí to řeknu, bude vyvádět, dokáže být pěkně protivná. Nevím, co s tím, je to moje kamarádka, co jsme si my dvě spolu užily...“

Děti si přečtou příběh. Rolové hry: jak lze situaci řešit. Lze rozdělit žáky do dvojic, v níž sehrají scénku dvojic:

Eva (ta co krade) a Lída (její kamarádka);

další situace: Eva a její maminka

Eva a třídní učitelka

Každá dvojice sehraje tyto tři situace. Každá z dvojic se snaží hrát tak, jak by jednala v životě.

Vyvození závěru: Jak se zachovat v takové situaci? (Vnímáme zde dilema – udat kamarádku a postavit se na stranu pravdy nebo si udržet kamarádství i např. za cenu krádeží).

(Námět K. Bláhová, kurz dramatické výchovy, 1999)

Úloha č. 3

Poctivost

Aktivita: ve ŠD, v rodině si zadat společný úkol, kdy každý se má snažit zachovat se v nějaké věci poctivě (např. neopisovat při písemné práci od spolužáka apod.) Po týdnu si o tom povídat, komu se podařilo být poctivý, Ten, komu se to podařilo obdrží vyrobenou medaili.

Nesobeckost

Při nácviku této hodnoty je nutné ukázat dětem, že svět se netočí jenom kolem nich a že i jeho spolužák má své potřeby. Ved'te děti k umění udělat někomu i nepatrnou radost (milým slovem, pochvalou).

Aktivita: Výroba blahopřání k svátku / k narozeninám pro svého kamaráda ve školní družině. Povzbuďte děti, aby přáníčka sami namalovaly a vymyslely, co tam napíší a vyjádřily tak svoje city k oslavenci. Nezapomeňte děti pochválit za každý pokus.

Samostatnost

Při nácviu této hodnoty vést děti k schopnosti jednat podle vlastního uvážení a vést je k odpovědnosti za své jednání.

Aktivita: Vyhradit každý týden určitý čas, kdy každé dítě, popř. ve skupině vymýšlí nějakou zábavnou aktivitu pro ostatní děti. Děti by měly být zvyklé, že každý týden mají tento čas k dispozici, rovněž by měly mít dostatek času program si připravit.

Děti ve ŠD i v rodině velmi silně ovlivňuje příklad rodičů a vychovatelů, neustálý komentář a vysvětlování jejich chování.

Úloha č. 4

Odpočinek – klidná, duševně i tělesně nenáročná činnost (např. spánek)

Rekreace – vydatná pohybová aktivita (např. tělovýchovné, rukodělné činnosti)

Úloha č. 5

Význam, hračky pro dítě ve ŠD: hračky, které si děti samy vyrábějí (např. z přírodních materiálů) rozvíjí tvořivost, aktivitu a samostatnost dětí; hračka přináší radost a citové uspokojení; elektrotechnické hračky a stavebnicové modely napomáhají u dětí rozvíjet zvědavost, zájem o techniku, konstruktivní myšlení, cvičí rychlost reakcí atd.; hračka rovněž vychovává dítě k smyslu pro krásu a k citu pro vkus; estetický význam hračky musí být v souladu s praktičností a funkčností hračky atd.

Úloha č. 7

Hra rozvíjí poznávací procesy dětí: Vnímání, představy, paměť, pozornost, fantazii, myšlení se u dítěte rozvíjí např. pokud si dítě zkusí vytvořit vlastní hračky z nejrůznějších materiálů (dítě si všímá detailů – např. vytvoří nos, uši, ústa; navrhne panence šaty; vymyslí, jak by se daly na panenku přidělat apod.); dítě využívá hračky v rámci nejrůznějších druhů herních aktivit. K některým hračkám si dítě vytvoří zvlášť citovou vazbu.

Úloha č. 8

Název odpočinkové činnosti: „Vytvořme si kamarády brouky“
Motivace činnosti: „Už zaklepal na dveře jaro, slyšíte a cítíte děti ve vzduchu jaro? Paprsky slunce už také více hřejí. Příklad jara je kromě hřejivého slunce také spojen, víte s čím? (Zvířata se probouzejí ze zimního spánku a právě v naší družině se probudil jeden brouk. No, ale protože ostatní jeho kamarádi ještě spí a on si nemá s kým hrát, tak by si moc přál, jestli byste mu nenašli nějaké kamarády.“
Cíl/e činnosti: Rozvoj paměti; schopnost vybavit si určitý obraz
Stručný obsah činnosti: Vychovatel ukáže dětem papírového brouka, který se již probudil ze zimního spánku, každá část brouka bude mít svoje číslo. Děti mají za úkol zapamatovat si čísla u jednotlivých částí brouka a snažit se na základě zapamatovaného, nakreslit brouky, kteří budou dělat probuzenému broukovi společnost. Aktivitu lze dále rozvést např. četbou nějaké zajímavé knihy o broučcích atd.

Úloha č. 9

Témata zájmové činnosti přírodovědné:

Pozorování živé přírody (růst rostlin, chování živočichů ve volné přírodě); péče o drobné živočichy ve ŠD; pěstování pokojových rostlin; činnosti zaměřené na péči o životní prostředí; pokusy s přírodninami; výroba herbářů, sestavování sbírek nerostů, práce s odbornými encyklopediemi o přírodě; návštěvy muzeí atd.

Témata zájmové činnosti pracovní-technické:

Práce s nejrůznějšími materiály (papír, karton, sklo, plast, textil aj.); montážní činnosti; práce se stavebnicemi (tvorba různých konstrukcí); drobné opravy hraček, činnosti spojené s dopravní výchovou atd.

Témata zájmové činnosti esteticko výchovné:

Hudební zájmové činnosti:

Hudební hry, zpěv, doprovod zpěvu na hudební nástroj, propojení hudby, tance a prvků dramaturgie; hry se zpěvy; cvičení při hudbě; poslech hudby, získání poznatků o hudebních skladatelích zajímavou formou, návštěvy koncertů, muzeí atd.

Výtvarné zájmové činnosti:

Práce s nejrůznějšími výtvarnými technikami (malba, kresba, grafika, modelování); práce v materiálu (prostorová výroba); poznávání a porozumění výtvarnému umění (návštěvy galerií) atd.

Úloha č. 10

Organizační formy práce zájmových činností: frontální; skupinové; kooperativní, projektové

Úloha č. 11

Příprava na společensko-vědní činnost

Téma: „Naše město a okolí“ (Místo, kde žijeme)

Cíl: zopakovat si a prohloubit si znalosti o městě, v němž žáci žijí nebo chodí do školy; vnímat krásu svého města; rozvíjet vlastní slovní zásobu a schopnost spisovně se vyjadřovat

Obsah: skládání obrázku, rozhovor s dětmi na téma naše město, luštění křížovky s tajenkou činnost s pohlednicovými obrázky našeho města

Čas: 35-40 minut

Místo: místnost školní družiny

Pomůcky: obrázky a pohledy města Poličky a okolí; křížovka na velkém papíře, fix, rozstříhaný obrázek jako skládačka

Organizace: skupinová práce, společná činnost

Metodický postup

1. motivace žáků: skládání rozstříhané skládačky – vzájemná spolupráce žáků
2. vlastní postup: rozhovor s dětmi na téma naše město – vychovatelka je turistka, děti jsou průvodci. Mají za úkol ve skupině se domluvit, kam by turistku pozvali a proč, co je na daném místě zajímavé.
- luštění křížovky s tajenkou – rozhovor nad jednotlivými slovy křížovky; cílem nalézt na základě indicií, co je ukryto pod tajenkou

Otázky, které pomohou dětem nalézt indicie, a pak také tajenku křížovky:

1) Uved' název lesa, který je součástí města Poličky. Najdeš ho směrem na Korouhev, nedaleko poličského koupaliště? (Liboháj)

2) Nejvyšší kulturní a náboženská památka v našem městě je ... (kostel) .

- 3) Město Polička je obehnáno ... (kolem města nalezneme kamenné...) (hradbami)
- 4) Kromě Masarykovy ZŠ najdeme v našem městě ještě – jakou základní školu? (na Lukách)
- 5) V centru města Poličky se rozkládá rybník, který nese název... (Synský)
- 6) Městem Polička protéká – uveď název potoka? (Bílý)
- 7) Jakému světcí (svatému) je zasvěcen kostel v centru našeho města? (Jakubovi)
- 8) Jakým dopravním prostředkem se nedostaneme přímo z Poličky do Litomyšle?

(Vlakem)

9) Jak obecně říkáme kulturnímu místu, kde se pořádají nejrůznější výstavy. V našem městě tuto budovu najdeš přes silnici vedle poličské knihovny?

(Muzeum)

10) Jak se jmenuje budova, kde se konají významné události – např. oddávání manželů – občanské sňatky, výstavy, koncerty apod. Budovu najdeš v našem městě nedaleko tzv. Morového sloupu? (Radnice)

11) Další budova, kterou najdeme v našem městě, se rozkládá na Palackého náměstí, můžeš si v ní prohlédnout i zakoupit různá umělecká díla – např. obrazy umělců aj. ? (Galerie)

12) Podle kterého spisovatele se nazývá divadlo v našem městě? (Tyla)

13) Budova, v níž si můžeš zapůjčit různé knížky a časopisy se jmenuje...? (Knihovna)

14) Nedaleko města Poličky, směrem na západ se rozkládá obec, která nese název...? (Kamenec)

15) Uveď název samohlásky, kterou bys napsal(a) ve slově kůzle. (ů)

Tajenka: Bohuslav Martinů

Činnost s pohlednicovými obrázky našeho města – každé dítě si vybere jeden pohled či obrázek nějakého místa v Poličce a snaží se říci, co je na obrázku, proč si právě tento obrázek vybral (než si žáci zvolí obrázek, nechat obrázky uprostřed třídy na zemi, aby si mohly děti všechny obrázky dobře prohlédnout).

3. závěr: zhodnocení práce a chování dětí

Výchovně-vzdělávací cíle:

- žák spolupracuje s ostatními žáky na společném díle
- dokáže využít již předem získaných poznatků z vyučování ve škole
- žáci se mezi sebou dokáží vzájemně domluvit – např. kam by společně pozvali turistku, kdyby přijela do našeho města
- dítě se zapojuje do diskuse (v rozhovoru nad slovy-indiciemi z křížovky)
- vysvětlí motiv určitého konání (proč právě volba tohoto obrázku aj.)
- dítě se učí spisovně vyjadřovat své myšlenky
- ve zbývajícím čase a v čase mezi činnostmi – volná hra dětí

Úloha č. 12

Dovednosti, k nimž mají směřovat rukodělné činnosti:

Vychovatel se snaží u dětí: vytvářet a upevňovat dodržování hygienických návyků, návyky osobní hygieny (hygiena při jídle, pravidelné umývání; ochrana před infekčními onemocněními atd.); učení návykům vkusného a přiměřeného oblékání s ohledem k věku, počasí a situaci; péče o čistotu oděvu a obuvi; návyky péče o pořádek a čistotu prostředí (pořádek ve vlastních věcech) atd.

Úloha č. 13

Didaktická hra: Obměna hry „pexeso“. Nastříhané čtverce papíru a na nich napsané příklady na sčítání a odpočítání do dvaceti. Každé dítě dostane celkem 10 čtverců, které si otočí příkladem dolů. Dítě, které nejrychleji zapíše správné výsledky příkladů na papírové čtverce vítězí. Lze takto soutěžit i v menších dvojicích.

Úloha č. 14

Pohybové dovednosti: chůze, běh, skákání, protahování, napodobování pohybu zvířat, rostlin, pohyb s míčem (koulení, kopání, házení), uplatnění osobní hygieny, vytváření pozitivního vztahu k pohybovým aktivitám, rozvoj tělesné zdatnosti, znalost a dodržování pravidel pohybových her, spolupráce/soupeření atd.

Úloha č. 15

U příliš ambiciózních, pyšných („vytahujících“ se) dětí; u nadaných v oblasti jejich nadání; rovněž u dětí podprůměrných, které by měly alespoň občas zakusit úspěch

Průřezová témata: mediální výchova, environmentální výchova; multikulturní výchova, osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

(Internetový zdroj: *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*.

<http://www.rvp.cz/soubor/rvpzv.pdf>)

Úloha č. 16

Pohybová hra: „Na mrazíka“

Pravidla: jeden žák (mrazík) položí ostatním dětem otázku: „Bojíte se mrazu?“ Ostatní odpoví: „Nebojíme“, mrazík: „Tak to dokažte“. Mrazík začne honit ostatní děti, koho se dotkne, ten zmrzne. Hra končí, když jsou všechny děti zmrazeny. Děti se mohou vzájemně vysvobozovat, tak že se dotknou pravé nohy zmrzlého.

Motivace ke hře: „Nyní v zimním období se objevují mrazíky, víte jak vypadá tráva, na které se usadil mrazík? Protože je zima, zahrajeme si na jednoho mrazíka.

Hra je zaměřena na rychlost, pozornost nebýt chycen, zachránit kamaráda – vzájemná pomoc aj.

Při opakovaném nedodržování pravidel hry bude žák vyloučen ze hry, dokud si neuvědomí, že se při hře nepodvádí (např. když se dítě neozve, že bylo chyceno).

Úloha č. 17

Výtvarná zájmová činnost:

Cíl: rozvoj estetického cítění, kreativity a spolupráce při tvorbě společného díla

Obsah: téma k ztvárnění: „Naše oblíbené věci“

Děti ve ŠD mají za úkol dohodnout se, jaké věci v životě mají rádi; jakou techniku použijí k ztvárnění. Žáci ztvárnějí svoje oblíbené věci na společný papír formátu A2.

Organizace: skupiny dětí po 4

Úloha č. 18

Výchovně-vzdělávací cíle rukodělných činností ve školní družině:

Rozvoj jemné motoriky dítěte; soustředění se na práci, dokončit práci; zklidnit se, uvolnit a soustředit se; rozvoj tvořivosti dítěte; charakterových vlastností (např. trpělivosti, pečlivosti, přesnosti, estetického a prostorového cítění; rozvoj praktických dovedností a získávání nových zkušeností, rozvoj pracovních návyků (správné držení nástroje, šetření s materiálem, dodržování pořádku při práci, ochrana vlastního zdraví i ochrana druhých při manipulaci s předměty) atd.

Úloha č. 19

Bezpečnost a hygiena při rukodělných činnostech:

Ve ŠD používat např. při navlékání různých drobných předmětů jehlu s tupou špičkou. Při práci s materiálem, který snadno špiní a jehož odstranění z předmětů je velmi náročné, zabezpečíme plochy nábytku před potřísněním. Vždy použijeme ochranný oděv. Při

výtvarných činnostech, zvláště při malbě, zamezíme neustálému přecházení dětí po třídě s ušpiněnou vodou, na stůl dáme např. větší nádobku, kam lze kalnou vodu odlévat, aby nedocházelo k potřísněné zdi, apod.

Při práci s ostrými předměty vždy dbáme zvýšené pozornosti nad dětmi. Zvláště menší děti by měly používat nůžky s kulatou špičkou, aby nedošlo k poranění.

Pokud je to jen trochu možné, umožníme dětem levákům používat nůžky pro ně přímo uzpůsobené. Nedovolíme žákům, aby s předměty svévolně manipulovali.

Vést děti k úklidu veškerých pomůcek po proběhlé činnosti.

Úloha č. 20

Cíl: naučit se novou píseň – umět ji zazpívat a zároveň vyjádřit pohybem, aktivně se zapojit do vymýšlení tanečku.

Motivace k učení se nové písni: rozhovor s dětmi na téma muzikál. „Víte děti, že někteří zpěváci dokáží při zpěvu i tančit.“ Vy jste taky šikovný. I když nejste profesionální zpěváci, tak si vyzkoušíme, jestli nám to půjde.

1. Nácvik nové písni: „*Malička su*“ spolu s drobným tanečkem.

Tancem děti vyjadřují to, o čem právě zpívají. Pohyby k písni může vymýšlet vychovatel ve spolupráci s dětmi.

HODNOCENÍ (EVALUACE) VE ŠKOLNÍ DRUŽINĚ / ODMĚNY A TRESTY

„Přijmeme-li však zásadu, že s každým dítětem musíme zacházet poněkud jinak, budeme sice v poněkud obtížnější výchovné situaci, ale budeme patrně jednat účinněji i spravedlivěji.“

(Z. Matějček, *Po dobrém, nebo po zlém?* 1994, s. 51)

1. Předchozí znalosti:

Pojmy: kognitivní znalosti

odměny / tresty

autorita

dotazník

2. Hodnocení dětí ve školní družině

Hodnocení dětí, vzhledem k specifickému charakteru práce ve školní družině, by mělo být odlišné od hodnocení, které se užívá ve školní výuce. Jednak proto, že ve školní družině nezískávají děti jen kognitivní znalosti, ale prostřednictvím výchovně-vzdělávacích činností chceme vést žáky především k rozvíjení a upevňování společenského chování, k upevnění žádoucích návyků, k rozvoji osobnosti jedince a mezilidských vztahů. K tomu, aby počínání vychovatele bylo směřováno k společensky žádoucímu chování dětí je nutné, aby měl vychovatel vytvořené **komunikační mechanismy**, jimiž ukázní vhodným způsobem žáky. Překřikování dětí se mnohdy májí účinku. Tudíž je nutné, aby již na začátku práce s dětmi vychovatel stanovil jasná pravidla chování, především, jaké chování nebude od žáků tolerovat.

Hodnocení činností dětí nesmí být zaměřeno pouze na hodnocení výsledku dané činnosti, jelikož takový přístup vychovatele vede u dětí ke ztrátě motivace a úsilí v dalších činnostech. Podstatou hodnocení ve ŠD je vždy **průběžné hodnocení** žáků, jejich snahy a úsilí, které do konkrétní činnosti vložili, i přesto, že výsledek nemusí být vždy kvalitní. Další důležitou úlohou vychovatele je, dovednost v každém i sebehorším výsledku nalézt alespoň nějaký prvek, který si zaslouží ocenění. Neznamená to však, že vychovatel musí

vždy za každou cenu chválit každý výkon. Podstatné je, vždy při hodnocení jasně říci, co je správně a pak teprve, co se dítěti nepodařilo a v čem by se mělo snažit zlepšit se, popř. navrhnout dítěti, jak se zlepšit.

2.1 Výchovné odměny a tresty ve školní družině

Z. Matějček popisuje tři vrstvy výchovných odměn a trestů.

1. vrstva – nejnižší; tělesná (fyziologická) – lze sem zařadit výchovné prostředky, které dítě vnímá jako tělesně příjemné nebo nepříjemné. Jedná se o hmatatelnou, chutí vnímatelnou či viditelnou radost. Například pohlazení, bonbón, zmrzlina nebo pohlavek za trest.

2. vrstva – duševní (psychologická) – taková odměna způsobuje citovou radost, trest pak citovou bolest. Například uznání, pochvala za odměnu; ponížení, odepření něčeho příjemného za trest.

3. vrstva – „duchovní“ – přesahující předchozí dvě vrstvy. Bývá při výchovném působení nejúčinnější. Například porozumění, soucítění, odpouštění, láska, vděčnost aj. (Matějček, 1994)

V pedagogické praxi se stává, že i přes veškeré snažení pedagoga, je dítě neukázněné. Máme v těchto chvílích sáhnout k trestům? Neexistuje konkrétní recept, jak postupovat, když dítě není ukázněné. Vždy je nutné zohlednit podmínky, v nichž je dítě vychovávané, jak v rámci rodinného, tak školního a mimoškolního prostředí. Vedle toho, odměna i trest působí na každé dítě zcela jinak. V podstatě věci, trest pouze může špatné chování zastavit, ale odměna napomůže budovat správné chování, které od dítěte vyžadujeme. Pokud dítě pouze potrestáme a nic víc, naučí se něco nedělat, ale už se nenaučí dělat to, co má. Trest utlumuje, kdežto odměna otvírá dítěti poznání, co je správné, a jak má jednat. Tím ale není řečeno, že by pojem trest měl být zcela smazán. Trest, pokud je **přiměřený, adekvátní, spravedlivý**, kdy samo dítě prožívá pocit viny po nesprávném chování má svůj velký význam. Trest rovněž působí jako **odstrašující prostředek**, aby dítě podobné chování již neopakovalo. V každém trestu by mělo být vyjádřeno nebo alespoň naznačeno, že máme dítě rádi. „*Dobře může potrestat dítě jenom ten, kdo je má rád.*“ (Matějček, 1994 s. 46) Rovněž pak ten, kdo dítě dobře zná.

2.1.1 Zásady užívání výchovných metod (odměn a trestů)

Vychovatelé stejně jako rodiči nelze podat konkrétní recept, kdy užít jakou odměnu a trest. Lze uvést pouze několik rad a doporučení, jak s výchovnými prostředky zacházet.

- Výchovné metody by měly být **přiměřené věku** a osobnosti, jinak mohou brzdit vývoj osobnosti dítěte
- Odměna a trest by měla být vždy dítěti **srozumitelná** (dítě nesmí být trestáno za něco, čemu nerozumí)
- Mít k dispozici **bohatou** soustavu výchovných prostředků
- **Nepřehánět** to s odměnami a tresty (nezačínat u dětí nikdy s příliš velkými odměnami, dítě, které již má všechno, už po ničem netouží; rovněž silné tresty vedou pouze a jedině k apatii, útlumu nebo k vzdoru)
- Netrestat a neodměňovat **v afektu**, v intenzivním hnutí mysli
- **Důsledně** udělovat odměny a tresty (Matějček, 1994)

2.1.2 Význam autority v otázce hodnocení

Velmi důležitým prvkem při udělování odměn a trestů je bezesporu autorita. Jakási přirozená „převaha“ osobnosti vyspělejšího a zralejšího nad osobností, která se teprve tvoří. Převaha, kterou dítě uznává a je pro něho oporou. Dítě velice rychle vycítí, jestli je vychovatel pevnou osobností nebo nikoli. Jednomu vychovateli postačí, aby se podíval na dítě a je klid, jiný vychovatel může křičet, hrozit, ale dítě se přesto nezklidní a nadále neposlouchá. Každý vychovatel by si měl uvědomit, že vlastní autoritu si u žáků nejvíce podryvá svou výchovnou nedůsledností, zvláště pokud není důsledný v používání odměn a trestů. (Matějček, 1994)

Dítě velmi brzy pozná, jestli pohružka trestem je jen řečené slovo, nebo jestli může skutečně přejít v čin.

Rady a doporučení pro pedagogickou praxi

Při hodnocení činnosti i chování žáků nezastupitelnou roli hraje pochvala, která kromě motivačního charakteru, napomáhá také zvyšovat sebevědomí žáků. Pokud vychovatel chválí není vhodné, aby používal citově zabarvená slova, např. „*pěkně jste hráli, soutěžili*“ apod. Vždy je vhodné, když vyjádří konkrétně, v čem děti uspěly, za co si zasloužily pochvalu, např. „*při výrobě lodi z papíru jsi byl velmi pečlivý nebo ztvárnění postavy z papíru v tvém podání je velice nápadité a zajímavé*“ atd. (Hájek, 2003)

Činnosti realizované ve školní družině, zvláště s hudebním a výtvarným zaměřením by neměly být pouze ohodnoceny vychovateli, popř. třídním učitelem. Užitečné je, pokud jsou „výtvary“, schopnosti a dovednosti dětí ve ŠD prezentovány široké veřejnosti.

Možností, jak ukázat na um dětí je celá řada, pouze záleží na organizačních a tvořivých schopnostech vychovatelů.

2.2 Hodnocení vychovatele ve školní družině

K tomu, aby se výchovně-vzdělávací činnost vychovatele stále zdokonalovala, je užitečné, pokud je rovněž činnost vychovatelů ve školní družině pravidelně hodnocena. Užívaným nástrojem k hodnocení učitelů/vychovatelů, slouží **hospitace**, které nejčastěji provádí ředitel školy, zástupce ředitele, Česká školní inspekce, učitelé školy, popř. studenti vychovatelství (učitelství). Hospitace mívá nejčastěji charakter intenzivního pozorování přímé výchovně-vzdělávací činnosti, popř. hodnocení toho, jak vychovatel plní činnosti vyplývající z jeho profese. Nejčastěji se jedná o hodnocení kvality vedení dokumentace (sestavování tematických plánů; zápisy do povinné dokumentace); dodržování režimu dne apod.

Nejčastěji jsou při hospitacích sledovány následující okruhy:

- zvolené výchovně-vzdělávací činnosti (cíl; obsah; použité prostředky; přiměřenost věku; zajímavost činností aj.)
 - způsoby navození činností (zahájení činnosti; ukázkování žáků; motivace činností; prostor pro aktivitu žáků)
 - vytvoření příjemné atmosféry ve ŠD (vzájemná důvěra vychovatele a dětí; vztahy mezi dětmi navzájem; úroveň komunikace)
 - organizační zvládnutí činností (zajištění bezpečnosti žáků; přivítání, rozloučení s dětmi; dodržování pravidel chování; ukázkující mechanismy; usměrňování spontánních aktivit dětí)
 - závěrečné hodnocení (pochvala, pokárání; nápaditost v ohodnocení činností dětí)
- (Hájek, 2003)

Vedle hospitací nadřazenými školskými orgány je vhodné, pokud vychovatel ve školní družině ponechá prostor k zhodnocení své činnosti také svým žákům. Vždy je nutné, aby co nejdůkladněji promyslel, jakým způsobem vychovateli žáci mají poskytnout zpětnou vazbu. Vhodnou chvílí k tomu může být **klidný rozhovor** na závěr činnosti, kdy vychovatel vyhodnocuje aktivity dětí, popř. vyplnění krátkého **dotazníku** dětmi, v němž se vychovatel ptá např. na následující otázky: „*Jak se vám líbila dnešní hra na „horkou bramboru?*“ ano trochu ne vůbec

Proč se vám nelíbila tato hra? Kterou dnešní aktivitu byste si rádi zahráli ještě někdy příště?“

Velice záleží na kreativitě vychovatele, jakým způsobem od žáků zjistí, jaký je jejich postoj a zážitek z konkrétní aktivity. Další věcí důležitou okolností je, zda vychovatele vůbec zajímá, jak žáci hodnotí činnosti, které si pro ně připravil.

3. Klíčové pojmy

Hodnocení – činností dětí; chování dětí; výchovné prostředky – odměny, tresty (zásady užívání výchovných prostředků); autorita ve vztahu k výchovným prostředkům; vhodné a nevhodné výchovné prostředky; hodnocení práce vychovatele ve ŠD – hospitace, zpětná vazba poskytnutá dětmi

4. Výchovně-vzdělávací cíle (vychovatel by měl umět):

- přiměřeně a spravedlivě hodnotit činnosti dětí
- využívat nejrůznější možnosti prezentace činností dětí ve ŠD
- využívat vhodné výchovné prostředky v hodnocení chování dětí
- vytvořit si širokou soustavu výchovných prostředků
- vyloučit ze svého výchovného působení nevhodné výchovné prostředky
- vybudovat si u svých žáků autoritu postavenou na vřelém, vstřícném vztahu k dětem
- být důsledný v udělování odměn a trestů
- přijmout hodnocení / kritiku vlastní činnosti, pokud je oprávněná
- nevnímat hospitace jen jako nástroj k odhalení vlastních chyb ve výchovné činnosti s dětmi, ale vnímat je jako prostředek k zdokonalování vlastní činnosti ve školní družině

5. Studijní literatura a prameny

HÁJEK, B., PÁVKOVÁ, J. a kol. *Školní družina*. Praha : Portál, 2003

KOENIG, L.J. *Chytrá výchova*. Praha : Portál, 2004

MATĚJČEK, Z., *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha : Portál, 1994

Komentář k studijním textům

Téma týkající se hodnocení činností a chování dětí, zařazují do těchto studijních textů proto, že žádná činnost žáků ve školní družině nesmí zůstat bez povšimnutí. Nehovořím v těchto studijních textech pouze o činnostech dětí, ale také o možnostech hodnocení chování dětí, především o problému užívání nejrůznějších výchovných prostředků. S řadou poznatků k této problematice se studenti seznámí v průběhu studia zvláště v předmětu psychologie, tudíž tyto texty chtějí být zaměřeny více prakticky, bez hlubších teoretických podrobností.

Vedle hodnocení žáků je zde pojednáno rovněž o hodnocení vychovatele, především formou hospitací a poskytnutí zpětné vazby vychovateli přímo dětmi, kterých se výchovně -vzdělávací činnosti přímo dotýkají a podílejí se na nich.

**PRACOVNÍ LISTY - HODNOCENÍ (EVALUACE) VE ŠKOLNÍ
DRUŽINĚ / ODMĚNY A TRESTY**

1. Vyjmenujte, které **výchovné prostředky** je podle vás vhodné užívat ve školní družině. Zdůvodněte proč.

.....
.....
.....

2. Uveďte, za co bychom dítě nikdy **neměli** trestat?

.....
.....

3. Postihněte **hlavní myšlenku textu** kapitoly 2.1 studijních textů, týkající se hodnocení (max.30 slov).

.....
.....
.....
.....

4. Uveďte alespoň 3 možnosti **prezentace hudebních dovedností** dětí ze školní družiny.

- 1.....
- 2.....
- 3.....

5. Vytvořte **pozvánku** na výstavu výtvarných prací dětí školní družiny pro jejich rodiny.

6. Vysvětlete, co znamenají tvrzení:

„Výchovné metody by měly být přiměřené věku a osobnosti dítěte.“

.....
.....

„Vychovatel by měl mít k dispozici bohatou soustavu výchovných prostředků“

.....
.....

7. Pročtete si pečlivě následující **příběh**. Pokuste se odpovědět na otázky za textem.

„První třídou chlapec jakž takž prošel – ve druhé však byl už „úplně nemožný“, jak říkají rodiče. Dostával jednu pětku za druhou, choval se jako „divoch“, učitelka byla z něho zoufalá, obviňovala rodiče, že dítě rozmazlili a že nedovedou jeho „neukázněnost“ zvládnout. Rodiče si, napolo zhroucení, stěžují, že na chlapce už žádné domluvy a tresty neplatí. Přitom se zdá, že má dobré srdce, rád se s druhými rozdělí. Má také dost chytré nápady, takže je nepochopitelné, že ve škole tak selhává. Vyšetřením se ukázalo, že podkladem obtíží je lehká mozková dysfunkce a že chlapcova inteligence je docela normální. Odborná školská komise se přidržela lékařského doporučení a neschválila návrh učitelky na přerazení do speciální školy. Rodičům i škole byly vysvětleny příčiny chlapcovy poruchy a předány pokyny pro další výchovný postup. S jistými obtížemi, ale nakonec uspokojivě se podařilo navázat spolupráci mezi rodinou a školou. Chlapec byl doučován v krátkých časových úsecích podle zásady „málo, ale často“. Bylo mu dovoleno, aby při práci stál nebo klečel. Jeho pracovní stůl byl přistaven ke zdi tak, aby ho nic nemohlo rušit. A hlavně vymizely tresty! Ve třetí třídě prošel

a kupodivu prošel i v dalších třídách. Jeho základní obtíže se sice neodstranily, ale on sám se naučil s nimi počítat a vychovatelé se naučili s nimi zacházet. Mohl konečně pracovat na úrovni svých schopností.“

(Z knihy *Po dobrém nebo po zlém*, Z. Matějček, 1994 s. 63,64)

Otázky k textu:

A. Které osoby / instituce v celém příběhu vystupují?

.....
.....

B. Jaké problémy jsou v příběhu patrné?

.....
.....

C. Uveďte, jaké možnosti se podle vás nabízejí vychovatelům ve školní družině v takové situaci?

.....
.....
.....

8. Navrhněte **systém hodnocení** společenskovední zájmové činnosti na téma:

„Poznáváme naše město“.

.....
.....

Řešení pracovních listů (klíč správných odpovědí)

Úloha č. 1

Výchovné prostředky: odměny (nešetřit s pochvalou, poskytovat výhody; úsměv; pohlázení; popř. drobnou hmotnou odměnu, každodenní udělování magnetků za splněné úkoly a povinnosti) a tresty (vést dítě k uvědomění si vlastní viny). Pokud žák udělá nějakou chybu, netrestat jej za to, ale vysvětlit mu, v čem je chyba, popř. vést dítě, aby chybu objevil samo a poučilo se z ní. Pokud se nechová tak, jak by mělo, upozornit dítě, že se nechová podle pravidel chování, tak jak si vzájemně dohodli, že se budou chovat. Dítě má samo přijít na to, v čem se nechová adekvátně. Vést dítě k uvědomění a zjištění, jak může svoje chování změnit, jak se má jinak chovat.

Úloha č. 2

Nikdy dítě netrestat za něco, o čem nevíme, jestli to skutečně udělalo; za vrozenou nebo získanou vadu (zabránit pocitům méněcennosti, posměchu pomoci dítěti, aby se se svou vadou vyrovnalo, pomoci mu vyniknout v nějaké oblasti); za poruchy smyslových orgánů; za onemocnění; poruchy řeči; za snížené nadání (rozumovou opožděnost) – vyžaduje zvláštní vedení, umístění ve speciální škole, snížit vysoké nároky na dítě, drobná mozková postižení (neobratnost, výkyvy nálad atd.) – ADHD (LMD), - porozumět dítěti, vycházet z jeho obtíží a hledat individuální cestu pro dítě, posilovat na dítěti to pozitivní)

Úloha č. 3

Ve školní družině hodnotíme chování a činnosti dětí. Nehodnotíme pouze výsledky, výkony v činnostech, ale především snahu. K hodnocení využíváme rozmanité formy odměn a trestů. Adekvátní hodnocení vychází z jasně stanovených pravidel.

Úloha č. 4

Prezentace hudebních dovedností:

Zorganizovat malý koncert dětí ze ŠD (pokud některé děti hrají na nějaký nástroj, lze připravit orchestrální koncert). V tomto případě bude užitečná spolupráce vychovatele a učitele hudební výchovy (třídního učitele).

Propojení hudební činnosti s tancem. Děti ze ŠD pod vedením vychovatele připraví zajímavý tanec spojený s hudbou, vztahující se např. k nějaké historické době. Děti ze ŠD tak mohou vystoupit jako jedni z účinkujících v rámci většího projektu např. 1. stupně ZŠ.

Hudebně-dramatické vystoupení, které bude mít podobu muzikálu, baletního vystoupení atd. Větší akce ŠD ve spolupráci se školou lze zorganizovat, buď v prostorách školy nebo v jiných městských prostorách. Je vhodné, pokud jsou tyto akce přístupné široké veřejnosti.

Úloha č. 6

„Výchovné metody by měly být přiměřené věku a osobnosti dítěte.“

Odměny a tresty, které žákům udělujeme, by měly být vždy přiměřené k činu žáka. Každé dítě by mělo vědět, proč mu odměna nebo trest byla udělena; měl by vždy rozumět odměně a trestu. Nikdy bychom neměli udělovat takové odměny a tresty, kterým žák nerozumí, takové, které se v jeho věku míjí účinku, např. na dítě v 5. třídě ZŠ už tolik nezabírají (např. bonbóny za odměnu).

„Vychovatel by měl mít k dispozici bohatou soustavu výchovných prostředků“
Vychovatel by se neměl spokojit pouze s jedním, dvěma výchovnými prostředky, měl by si v průběhu pedagogické praxe vytvořit bohatou soustavu výchovných prostředků, která bude adekvátní k věku dětí.

Úloha č. 7

- A. Chlapec s LMD; rodiče chlapce; škola / učitelka; odborná školská komise; speciální škola
- B. Špatný prospěch bez zjevných důvodů; neukázněné chování (zdánlivě na chlapce nic neplatilo); nepracovalo se s ním podle jeho individuálních potřeb až po tom, co byla odhalena LMD; učitelka svalující vinu na rodiče, že dítě rozmazlují; nález LMD; udělování trestů, kterým dítě nemohlo rozumět
- C. Vychovatel by se měl pokusit ke každému dítěti přistupovat podle jeho individuálních potřeb, zájmů a úrovně schopnosti. Občas zařazovat i diferencované aktivity buď pro jednotlivce nebo pro skupiny dětí. Vést děti k vzájemné spolupráci, pomoci slabším atd.

Úloha č. 8

Pro žáky k hodnocení tohoto tématu lze vytvořit tabulku s jmény dětí, popř. skupin (pokud zde budou zařazeny skupinové činnosti). Žáci ve skupinách nebo samostatně budou hodnoceni za snahu v jednotlivých aktivitách k tomuto tématu. Za snahu a dobré výsledky obdrží určitý počet bodů. Žák (lépe skupina), která obdrží nejvíce bodů obdrží odměnu (výhoda, která bude vycházet ze zájmu dětí, např. činnost, která děti baví, budou ji moci realizovat delší dobu ve ŠD).

MEDIÁLNÍ VÝCHOVA VE ŠKOLNÍ DRUŽINĚ

„Kdyby zmizela média, nic by nezůstalo stejné. Náš způsob zábavy by se změnil.(...) Bez televize, nahrané hudby, filmů, rozhlasu a internetu bychom měli velký díl času ve vlastních rukou...“

(Croteau a Hoynes, 2000, s. 6)

1. Předchozí znalosti

Pojmy: média / druhy médií

hromadné sdělovací prostředky

mladší školní věk dítěte (z pohledu ontogeneze, pedagogiky a psychologie)

volný čas dětí

funkční negramotnost

kompetence

výchova zážitkem

2. Média a volný čas dětí mladšího školního věku

V současné době, mnohem více než kdy předtím, se média stávají pevnou součástí života dítěte mladšího školního věku. Děti se s nimi setkávají téměř všude, ve škole, v rodině, ve volném čase. Do jisté míry se média stávají zájmovou činností dětí. Prostřednictvím různých druhů médií, děti získávají informace o světě dospělých i vrstevníků, rozvíjí svoje zájmy, inspirují se prostřednictvím nich o nových způsobech oddechu, prožívají napětí, dobrodružství, ale i chvíle radosti a pohody. (Hofbauer, 2004)

Na druhou stranu, média do života dítěte mohou přinášet chaos v podobě **zkreslených a nesystematických informací**, které bývají nezřídka vytrženy z kontextu. Výjimkou nebývá také zjevná i skrytá propagace násilí a pornografie prostřednictvím médií. Média dětem do jisté míry ukazují určitý styl života, který mají převzít. Můžeme bez nadsázky konstatovat, že média mají na děti mladšího školního věku, jak pozitivní, tak negativní vliv. Hromadné sdělovací prostředky mají významný dopad, jak na jednotlivce,

tak na celou společnost, především v tom, že ovlivňují chování, postoje a názory jedinců. (Jirák, Köpplová, 2003)

Úlohou vychovatelů v této oblasti je, napomoci dětem nahlížet **kriticky** na informace přicházející z různých médií, z televize, rádia, časopisů a jiných tiskovin. Zapojovat se aktivně do oblasti mediálních aktivit, např. tvorbou vlastních příspěvků do rubrik místních časopisů, popř. přinášet příspěvky do školního časopisu. Děti mladšího školního věku mohou přispívat např. psaním vlastní poezie, popř. na výstavku, kterou lze realizovat v prostorách školy nebo městské knihovny apod. Širší možnosti práce v oblasti mediální výchovy se nabízejí spíše dětem starším.

2.1 Charakteristika mediální výchovy

Mediální výchova nebo též výchova k využívání médií je poměrně nová oblast všeobecného vzdělávání, která se objevila jako potřebná právě vzhledem k rychlému technickému rozvoji prostředků zprostředkovávající informace, které se bohatě rozrůstají v nejrůznějších oblastech lidského poznání.

Na prvním místě by mediální výchova měla podporovat kritické hodnocení masy informací z různých zdrojů, které nemusí být vždy věrohodné a zcela pravdivé. Rovněž by mediální výchova měla v žácích pěstovat snahu uvážlivě si vybírat z široké palety hromadných sdělovacích prostředků. To znamená, nepokládat informace z bulvárních „plátků“ za pravdivé, i když se tváří věrohodně. Schopnost výběru však předpokládá na prvním místě snahu získat pravdivou informaci, což nemusí být vždy snadné, mnohdy spojené s hledáním té samé informace z jiného zdroje. Jistá úroveň logického myšlení, schopnost odolat tlaku a psychické manipulaci je na tomto místě též nepostradatelná, zvláště co se týká reklam a nabídek výrobců.

Mediální výchova do jisté míry působí rovněž jako preventivní prvek **funkční negramotnosti**. Alespoň základní kompetence v oblasti zacházení s PC jsou ve většině profesích zcela nepostradatelné!

2.2 Mediální výchova ve škole

Mediální výchova, jako jedno z průřezových témat rámcových vzdělávacích programů pro základní vzdělávání, by měla být realizována zvláště v rámci školního vyučování na prvním a druhém stupni ZŠ. Jakým způsobem?

1. **Nesystematicky** – mediální výchova jako součást některých vyučovacích předmětů. Např. občanské a rodinné výchovy, popř. přírodopisu, kde lze upozornit na zdravotní důsledky spojené s neustálým vysedáváním u PC či televize.
2. **Systematicky** – formou plánovaného integrovaného mezipředmětového tématu nebo specializovaného vyučovacímho předmětu, jak je to navrženo některými zahraničními kurikuly. (Průcha-Walterová-Mareš, 1995)

2.3 Mediální výchova ve školní družině (možnosti realizace)

Mediální výchova nemusí být téma probírané pouze v rámci školního vyučování, ale také jej lze zakomponovat do tematického plánu školních družin.

Vychovatel ve školní družině má prostor v této oblasti působit **preventivně**, předcházet u žáků k neustálému vyhledávání médií pouze k herním aktivitám, ale ukázat média i z jiných úhlů pohledů. Vedle prevence právě vychovatel ve školní družině může být první, který zamezí tomu, aby žáci i ve školní družině trávili čas např. u počítačových her, jak tomu dosud v některých těchto zařízeních bývá. Právě vychovatelé mohou být těmi, kteří svým svěřeným žákům v době po vyučování ukáží, jak hodnotněji trávit svůj volný čas. Pravdou je, že počítačovým hrám jen stěží konkuruje nějaká aktivita, alespoň v očích mnoha vychovatelů tomu tak bývá. Snad právě proto mnohdy ztrácejí odvalu a chuť vytvářet pro žáky jiné aktivity. Velkou pomocí pro vychovatele v této oblasti může být právě výchova zážitkem. Avšak zorganizovat kvalitní zážitkový program, o němž jsem přesvědčena, že může konkurovat počítačovým hrám, stojí dosti námahy a úsilí toho, kdo program připravuje.

Vedle rozsáhlejších zážitkových programů, na jejichž plánování a realizaci je vhodné, když se podílí více vychovatelů, lze s dětmi zorganizovat i drobnější projekty, rovněž na podkladě zážitku, např. právě na téma médií. Na plánování a realizaci takových projektů se mohou podílet i sami žáci. Nutné je, vždy v každém projektu či zážitkovém programu, vytyčit jasný cíl popř. cíle, ke kterým chceme, aby naše konání směřovalo. Bez smysluplného cíle nemá žádná aktivita, kterou s dětmi děláme, hlubší smysl, je spíše pobavením, ale nevede k rozvoji osobnosti žáků.

Z dětmi ve školní družině lze zorganizovat např. projekt na téma: „*Co jsou to média, jaký mají pro nás význam?*“ V takovém projektu převážně herní formou lze žákům ukázat, jaké funkce média plní, především je vhodné zaměřit se na funkci informačně-vzdělávací. Ukázat na příkladech žákům, že médium např. počítač, neslouží pouze k herním aktivitám a zábavě ale také k získávání informací a důležitých poznatků.

Seznámit žáky s internetem a s možnostmi jejich využití může být v tuto chvíli na místě. Každé plánování a realizaci projektů na toto téma vyžaduje aktivní a kreativní přístup vychovatele, jeho upřímný zájem naučit děti pohlížet na média nejen jako na prostředek zábavy, uvolnění a překonání nudy. Uved'me si nyní několik dalších témat, s nimiž může vychovatel ve školní družině pracovat.

„Klady a zápory médií – co nám média přinášejí a co nám berou?“

„Dokázali bychom žít bez médií?“

„Jak často a které hromadné sdělovací prostředky jsou v mém životě prvořadě, k čemu já osobně nejvíce média využívám?“

„Násilí na obrazovkách – jak se dívám na násilí v televizi?“

„Problém reklam – co pro mne osobně reklama znamená“ apod.

Vychovatel se může pokusit s žáky analyzovat některé reklamy z časopisů i televizních obrazovek. S těmito tématy je vhodné pracovat spíše ve vyšších ročnících prvního stupně základní školy.

3. Rady a doporučení pro pedagogickou praxi

Školní družina může být pro žáky také místem, kde získají první znalosti o médiích, např. o osobním počítači, jako o přístroji „pomocníkovi“, který poslouží k řadě velice užitečných věcí. Prostřednictvím počítačových kroužků, které někteří vychovatelé v některých školních družinách realizují, se děti mohou seznámit se základními operacemi PC (zapnutí, vypnutí PC, spouštění programů, význam nejdůležitějších tlačítek na klávesnici PC apod.). Vedle toho, si zde žáci mohou prostřednictvím nejrůznějších počítačových programů, zopakovat a upevnit probrané učivo, např. z matematiky, českého nebo cizího jazyka.

Práce s počítačem ve školní družině by měla být realizovaná formou **hry**. Které programy (hry) na PC jsou pro děti mladšího školního věku vhodné? Předtím, než vychovatel umožní dětem hrát nějakou hru, popř. hrát si v nějakém programu na počítači, měl by vždy zhodnotit **kvalitu hry**, kterou dětem předkládá. Kvalitní hra je taková, která rozvíjí tvořivost dětí; pomáhá dětem při přípravě na výuku; podporující spolupráci žáků. Poměrně kvalitní hry vyrábí firma Terasoft (odkaz na www.terasoft.cz).

Zcela nevhodné hry ve školní družině jsou takové, jejíž náplní jsou bojové úkony, hry s prvky násilí a brutality; aktivity nepřiměřené věku žáků, hry pouze jednostranně zaměřené (např. na nácvik střelby ze zbraně apod.).

Počítače lze v činnosti dětí ve školní družině využívat různým způsobem. Jednou z možností je **individuální práce žáka**, který pracuje s konkrétním počítačovým programem. Důležité je, žáky k práci správně motivovat a zadat jim konkrétní úkol, který mají plnit. Další formou práce dětí na PC jsou **sít'ové hry žáků**, kdy několik počítačů je propojených mezi sebou a žáci mohou mezi sebou soupeřit v tom, kdo lépe a rychleji splní daný úkol. Počítač rovněž může sloužit jako **prostředek při kolektivních hrách**, které mohou mít podobný charakter jako některé televizní soutěžní pořady.

Užitečné je, pokud je počítač umístěn v místnosti školní družiny. Děti tak mají možnost s počítačem pracovat, poznávat jeho potřebu v běžném životě. Vždy by měl být ale vychovatelem jasně stanovený čas, kdy mohou děti na počítači pracovat. Práce s počítačem ve školní družině je neefektivnější, pokud vychovatel umí s počítačem samostatně pracovat a počítač v běžném životě využívá. Vychovatel by měl umět alespoň základy práce v textovém editoru (např. Word), v Excelu, umět vyhledávat potřebné informace na internetu atd. (Macek in Hájek, Pávková, 2003)

4. Klíčové pojmy k této problematice

Média v životě dítěte mladšího školního věku; mediální výchova ve škole, možnosti realizace mediální výchovy ve školní družině, počítačové hry

5. Výchovně-vzdělávací cíle (vychovatel by měl umět)

- orientovat se v problematice médií / mediální výchovy
- kriticky hodnotit informace sdělené médií
- vyhledávat z nejrůznějších zdrojů potřebné informace k danému tématu
- posoudit kvalitu článků z dětských časopisů, televizní pořady, počítačové programy
- vnímat pozitivní i negativní aspekty médií
- naučit děti ve školní družině smysluplně trávit volný čas
- naučit děti využívat média k smysluplným činnostem nikoli jen k hrám
- naučit děti základním dovednostem na počítači

6. Studijní literatura a prameny

HOFBAUER, B., *Děti, mládež a volný čas*. Praha : Portál, 2004

JIRÁK, J., *Média a společnost. stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*.

Praha : Portál, 2003

Komentář k studijním textům

Studijní texty týkající se médií zařazují do této práce především proto, že sdělovací prostředky jsou mnohdy stěžením aktivitou volného času dětí již od útlého věku. Média děti obklopují a v mnoha případech pohlcují veškerý jejich volný čas, zvláště v době po vyučování, v době prázdnin a o víkendech. Rodiče, učitelé, vychovatelé, cítí potřebu změnit pohled dětí na hromadné sdělovací prostředky, většinou ale neví, jak řešit vztah dětí k médiím, jak vytvořit zdravější pohled dětí na média a nepodléhat jim v tak masivní míře, jak je obecně známo.

Tento studijní text chce zvláště vychovatelům ve školní družině ukázat a pomoci, jakým způsobem je možné realizovat téma mediální výchovy ve školní družině. Vychovatelé ve ŠD by neměli mít zavřené oči před tím, jak děti jim svěřené tráví volný čas, nakolik jsou v něm zastoupeny hromadné sdělovací prostředky. S časem, kdy děti přijdou domů ze školní družiny toho zřejmě mnoho nesvedou. Mohou však velice efektivně ovlivnit čas dětí strávený ve školní družině! Při pedagogické praxi ve školní družině jsem se setkala s nežádoucím jevem. Po volné hře dětí na školní zahradě, většina žáků usedla v počítačové učebně k počítačovým hrám. Po celou dobu zde žáci byli bez dozoru vychovatele. Vychovatelé tímto způsobem patřičně zaměstnali žáky, namísto aby pro ně připravili nějaké činnosti, které by rozvíjeli jejich zájmy a potřeby. Situace, jaká je v některých českých školních družinách, mě vedla k alarmující potřebě zařadit studijní texty na toto téma do přípravy budoucích vychovatelů školních družin.

PRACOVNÍ LISTY – MEDIÁLNÍ VÝCHOVA VE ŠKOLNÍ DRUŽINĚ

1. Pokuste se formulovat alespoň 3 nejdůležitější **funkce médií**:

- 1.....
- 2.....
- 3.....

2. Vysvětlete na příkladu, co znamená pojem **funkční negramotnost**.

.....
.....

3. Navrhněte projekt ŠD (max. na 60 minut) na téma: „**Násilí na obrazkách**“ pro děti 5. ročníku ZŠ. Stanovte cíl(e), náplň projektu a činnosti, které byste s dětmi realizovali.

4. Vyhledejte v některém **dětském časopise** článek, který vás zaujme a posuďte, zda informace podané v článku jsou přiměřené věku čtenářů.

Uveďte, co je hlavní myšlenkou článku. Vlastní návrhy, v čem změnit článek.

Zhodnoťte grafickou úpravu a jazykové vyjadřování článku.

Navrhněte možnosti, jak některé podněty z časopisu může vychovatel využít při výchovně-vzdělávací práci s dětmi.

5. Analyzujte **televizní pořady pro děti** mladšího školního věku a posuďte, které pořady směřují k některým výchovně-vzdělávacím cílům.

6. Vyhledejte v dostupných pramenech následující pojmy a vysvětlete stručně jejich význam:

- primární komunikační média
.....
- sekundární komunikační média
.....
- masová média
.....
- mediologie
.....

7. Uveďte alespoň **3 způsoby**, kterými byste se jako vychovatelé snažili podpořit tvořivost dětí mladšího školního věku v oblasti práce v médiích.

- 1.....
- 2.....
- 3.....

8. V průběhu pedagogické praxe výzkumnou metodou **anketa** zjistěte, jaké jsou oblíbené televizní pořady dětí ve školní družině a rovněž se pokuste od dětí zjistit, proč se jim líbí.

.....
.....
.....
.....

9. V dostupných zdrojích, především prostřednictvím internetu, se pokuste nalézt a zapište odkazy na některé **kurzy, semináře pro pedagogy**, týkající se zvyšování vzdělání v oblasti výpočetní techniky.

.....
.....
.....
.....

Úkol pro rychlíky

9. Napište krátkou úvahu (max.70 slov) na téma:
„Reklama a dítě mladšího školního věku“.

Řešení pracovních listů (klíč správných odpovědí)

Úloha č. 1

Informačně-sdělovací; vzdělávací; relaxační; pobavit diváka; obchodně-spotřebitelská funkce (prodat výrobky);

Úloha č. 2

Funkční negramotnost – nevybavenost člověka pro realizaci různých aktivit, které vyžaduje současná civilizace, např. dovednost rozumět složitějšímu textu, vyplňovat formuláře; pracovat na PC atd. (Průcha – Walterová – Mareš, *Pedagogický slovník*, Portál, 1995)

Úloha č. 3

Projekt na téma „Násilí na obrazovkách“

Cíl projektu: napomoci dětem ve školní družině pochopit, že násilí v televizi je smyšlené, ve skutečnosti přináší mnohem závažnější důsledky

Náplň projektu: poukázat na nebezpečnost násilí na obrazovkách; na možné důsledky, které může mít pro zdraví dítěte (nápodoba chování v televizi; větší míra agresivního chování; neklidný spánek; nesoustředěnost apod.)

Činnosti: hra na rozehrání (např. pohybová); motivace např. dopisem, který dětem „přijde“, v němž je popsáno, co se stalo, když chlapec chtěl být stejný hrdina jako v jednom seriálu. Popř. lze přinést do ŠD výstřižky z novin, kde se stala nějaká tragická událost. Diskuse s dětmi na téma násilí v televizi: „*Kolik času asi denně tráví u televize, na co se nejraději dívají? Myslíte si, že se člověk změní, když neustále sleduje nějaké pořady, kde je krev a násilí? V čem se změní? Proč se změní?*“. Vést děti k zjištění, že násilí vede zase jen k násilí a nepřináší pro člověka nic dobrého. Lze rovněž pustit dětem videokazetu, kde budou zachyceny záběry z války, kde trpí nevinní lidé.

Úloha č. 6

Primární komunikační média: kódy používané při komunikaci (např. přirozený jazyk – čeština); jedná se o zprostředkovatele mezi účastníky komunikace

Sekundární média: umožňují přenášet sdělení na velkou vzdálenost, v co nejkratším čase; např. pravěké malby, písmo, tisk

Masová média: média sloužící celé společnosti; směřující od jednoho výchozího zdroje k publiku (role vysílatele a příjemce).

Mediologie: disciplína, zabývající se studiem médií (Jiráček, Köpplová, 2003)

Úloha č. 7

Získávání základních dovedností v práci s počítačem (formou počítačových kroužků). Procvičování a upevňování učiva pomocí výukových programů pro žáky prvního stupně základní školy.

Možnosti dětí ve školní družině přispívat do školního časopisu, (popř. obecního, městského časopisu) např. v rubrice „Zajímavé nápady naší školní družiny“ apod.

Úloha č. 9

Např. Testy ECDL pro získání základní kvalifikace v oblasti výpočetní techniky.

5 Konkrétní možnosti, jak se studijními texty pracovat

Vyučující pedagogiky mohou texty využít při vlastní přípravě na přímou výchovně-vzdělávací činnost. Navrhují rovněž, aby s texty pracovali i samotní studenti formou samostatné nebo skupinové práce, kdy mají za úkol prostudovat některé texty k danému tématu a následně potom, splnit některé úkoly obsažené v pracovních listech. Dále je možné, zadávat studijní texty žákům k prostudování při domácí přípravě na výuku. Některé studijní texty poslouží jako nadstavba k probíranému učivu; umožní studentovi vnímat pedagogiku volného času v širších souvislostech s jinými vědními disciplínami, dozvědět se řadu zajímavostí a nových poznatků v oblasti vychovatelství.

Jsem si vědoma skutečnosti, že existuje řada možností, jak se studijními texty pracovat. Pro přehlednost zaměřuji pozornost pouze na některé možnosti, které se mi zdají vhodné využívat v činnosti českých středních pedagogických škol. Při práci se studijními texty stavím na **aktivním zapojení** studentů do výuky, nejčastěji formou odpovědí na otázky k textům.

Studijní texty – Z historie pedagogiky volného času / školních družin

Studijní texty víceméně shrnují důležité mezníky ve vývoji PVČ a především školních družin. Studijní texty k tomuto tématu obsahují celkem dva texty.

Oba texty mohou vyučující pedagogiky využít při domácí přípravě na úvodní vyučovací hodinu PVČ. Vyučujícím tyto texty napomohou, v kostce si připomenout některé historické souvislosti spojené s vývojem pedagogiky volného času. Znalosti vyučujících k této problematice by však měly být mnohem širší. Tyto texty jsou spíše uzpůsobeny k samostatné práci studentů.

Vyučující mohou studentům zadat tyto texty k prostudování za domácí úkol nebo v rámci vyučovací hodiny jako samostatnou (skupinovou) práci.

Úkoly k textům:

Pečlivě si přečtěte texty (Střípky z dějin pedagogiky volného času; Vznik a vývoj školních družin).

Pokuste se formulovat hlavní myšlenky těchto textů (max. počet slov 40).

Vytvořte přehlednou tabulku, pokuste se do ní zaznamenat nejdůležitější poznatky, které jste se z textů dozvěděli.

5.1 Studijní texty – Volný čas – pedagogika volného času – výchova mimo vyučování

V těchto textech lze získat řadu užitečných poznatků o volném čase dětí, o školních družinách obecně, o možných rizicích spojených s trávením volného času. Nejsou opomenuty ani nové trendy v oblasti pedagogiky volného času, které by měl vychovatel ve školní družině poznat a v praxi s nimi pracovat.

Tyto studijní texty slouží především k utřídění si získaných poznatků z vyučovacích hodin a k doplnění nových, užitečných informací pro pedagogickou praxi. S texty mohou pracovat vyučující pedagogiky, kteří po prostudování textů k tomuto tématu vytvoří stručný přehled nejdůležitějších poznatků, které si mají studenti z vyučovací hodiny odnést. Ve vyučovací hodině formou výkladu, lépe však formou kladení otázek studentům, kteří hledají odpovědi na otázky učitele, jej seznámí s nejdůležitějšími poznatky k tomuto tématu.

Je užitečné, aby s těmito texty pracovali i samotní studenti. Vzhledem ke své rozsáhlosti je třeba počítat s tím, že studium těchto textů zabere více času, na to by vyučující neměl zapomenout. Proto je vhodné, aby texty zadal vyučující studentům za domácí úkol nebo jako skupinovou práci.

Úkoly k textům:

V rámci skupinové práce prostudujte texty týkající se volného času, seznamte svoje spolužáky z jiných skupin, jaké důležité poznatky jste se z textů dozvěděly.

Poznatky, které jste při studiu z textů získali, se pokuste přehledně strukturovat formou pojmové mapy. (Pojmová mapa umožňuje přehledně strukturovat poznatky, ujasnit si nejdůležitější pojmy a vztahy mezi nimi. Pokud by si žáci s tvorbou pojmové mapy nevěděli rady, vysvětlila bych jim jej na konkrétní ukázce).

Vyučující před zadáním tohoto úkolu případně studentům vysvětlí, jak se tvoří pojmové mapy). Po prostudování textů se pokuste nalézt odpovědi na následující otázky:

Co je volný čas?

Jaká rizika mohou být spojená s trávením volného času dětí mladšího školního věku?

Jaký je rozdíl mezi pojmem pedagogika volného času a výchova mimo vyučování?

* * *

5.2 Studijní texty – Osobnost vychovatele v zařízeních pro výchovu mimo vyučování

Úkolem těchto studijních textů je, poskytnout budoucím vychovatelům podstatné informace o předpokladech, které by měl mít vychovatel, aby jeho působení v zařízení pro výchovu mimo vyučování, bylo co nejefektivnější. V textech nalezneme kromě obecných předpokladů pro úspěšný výkon funkce vychovatele, také nové trendy v problematice osobnosti vychovatele, poznatky o tzv. syndromu vyhoření, který může výrazně narušit vychovatelskou činnost pedagogického pracovníka.

Texty umožní studentům pedagogiky volného času / vychovatelům pochopit pojem osobnost v souvislosti s jejich vychovatelskou činností. Seznámí se rovněž s kompetencemi a požadavky na osobnost vychovatele, popř. poznají cesty, jakými mohou zkvalitnit svou výchovně-vzdělávací činnost.

Vyučujícím pedagogiky volného času tyto studijní texty napomohou ověřit si, nakolik se sami ztotožňují s předpoklady, které by měli mít. Zda netrpí některými projevy syndromu vyhoření. S texty by měli pracovat opět především sami studenti. Toto téma samotné může být pro studenty obzvlášť zajímavé. Studenti s těmito texty mohou pracovat formou samostatné práce, kdy každý student sám plní úkoly, které vyučující zadá. V průběhu hodnocení splnění úkolů lze o tomto tématu se studenty diskutovat.

Úkoly k textům:

Prostudujte všechny texty k tématu: „Osobnost vychovatele v zařízeních pro výchovu mimo vyučování“.

V tabulce č. 2, 3 podtrhněte barevně takové osobnostní předpoklady vychovatele, o nichž se domníváte, že by v žádném případě neměly vychovateli chybět. Pokuste se vysvětlit proč.

V tabulkách č. 2, 3 podtrhněte jinou barvou osobnostní předpoklady, o nichž se domníváte, že vám osobně chybí. Popřemýšlejte, jak byste je mohli získat, popř. hlouběji rozvíjet.

Po prostudování textů se pokuste vysvětlit následující pojmy:

kreativita vychovatele

flexibilita vychovatele

další vzdělávání vychovatelů

* * *

5.3 Studijní texty – Legislativa k pedagogice volného času

Texty týkající se legislativy chtějí napomoci studentům, získat alespoň rámcovou představu o dokumentech, vztahující se k pedagogice volného času. V textech není pojednáno pouze o zákonech, vyhláškách a jejich obsahu, ale pozornost je věnována také školnímu řádu, vnitřnímu řádu školní družiny a pedagogické dokumentaci ve ŠD. Vedle toho, poskytují rovněž rady a doporučení, jak pracovat s právy a povinnostmi dětí ve školní družině, co by mělo být náplní vnitřního řádu školní družiny apod.

Vyučujícím pedagogiky volného času tyto studijní texty umožní, utřídit si dosavadní poznatky o této problematice. Vyučující mohou texty zadat ke studiu studentům střední pedagogické školy. Při práci s těmito studijními texty je vhodné využít týmovou formu práci, kdy studenti v týmu pracují s pomocí textů na plnění následujících úkolů.

Úkoly k textům:

1. Prostudujte text 2.1 tématu „Legislativa k pedagogice volného času“. Vyberte, které z uvedených dokumentů jsou podle vás stěžejní v oboru pedagogika volného času. Uveďte důvody svého výběru.
2. Na základě poznatků získaných z podkapitoly č. 2.2 v textech o legislativě, se pokuste v týmu, sestavit vnitřní řád školní družiny.
3. Prostudujte text č. 2.4 („Pedagogická dokumentace ve školní družině“). Uveďte, nutnou pedagogickou dokumentaci ve školní družině. Stručně jej charakterizujte.

* * *

5.4 Studijní texty – Nadané dítě ve školní družině

Texty k tomuto tématu chtějí studenty vychovatelství seznámit s problematikou nadaných dětí ve školní družině. Především jej vybavit základními poznatky týkající se specifického chování nadaných dětí; vedle toho zprostředkovat studentům rady, jak s těmito dětmi ve školní družině pracovat, jak s nimi jednat, aby mohly svoje nadání dále rozvíjet. Texty napomohou studentům pochopit, že každý člověk má nějaké nadání/dovednosti v určité oblasti, které je nutné rozvíjet. Tento poznatek je třeba zohlednit nejen ve škole ale také v činnosti ve školních družinách.

Texty umožní vyučujícím pedagogiky volného času utřídit si poznatky na toto téma, případně si jej doplnit.

Ve vyučovací hodině je vhodné se studenty na toto téma rozvést diskusi. Podkladem pro diskusi mohou být následující otázky a úkoly. Některé úkoly může vyučující studentům zadat formou práce ve dvojici.

Úkoly k textům:

1. Pečlivě si přečtete kapitulu č. 2 (Nadané dítě). Uveďte, do jaké míry se ztotožňuje vaše zkušenost s nadaným dítětem s charakteristikami nadaného dítěte, které jsou uvedeny v tomto textu.
2. Uveďte vlastní stanovisko (názory, postoje) k textu podkapitoly č. 2.2 (Rozvíjení vloh dětí ve školní družině). Souhlasíte s tvrzeními, která jsou zde předkládána? V čem se vaše názory liší?
3. Ze studijních textů na téma: „Nadané dítě ve školní družině“ pořídte stručné, přehledné výpisky.
4. Prostudujte text č. 2.1 (Práce s nadanými dětmi ve školní družině). Pokuste se, formou práce ve dvojici, sestavit patero pravidel práce s nadanými dětmi ve školní družině.

* * *

5.5 Studijní texty – Problémové dítě ve školní družině

Texty, souhrnně nazvané „Problémové dítě ve školní družině“, chtějí studenty středních pedagogických škol seznámit se základními rysy chování dětí, které bývají označovány jako problémové. Pozornost je věnována především konkrétním specifikám přístupu k těmto dětem, s nimiž činnost ve školní družině může být víceméně obtížná, vyžadující nosnou dávku vychovatelského umu a především trpělivosti ze strany vychovatele a ostatních dětí.

Samotným vyučujícím pedagogiky studijní texty mohou napomoci v utřídění si základních poznatků o dané problematice.

Samotné téma těchto studijních textů je pro studenty vychovatelství jistě vysoce přínosné. Především proto, že ve své vychovatelské praxi se setkají s dětmi, jejichž rysy chování budou víceméně problematické. Tím, že texty nabízejí některé rady a doporučení, jak s těmito dětmi pracovat, usnadní tak budoucím vychovatelům práci s těmito dětmi.

S texty by měli pracovat zejména sami studenti. Vyučující je mohou studentům zadat k prostudování za domácí úkol, popř. je zadat jako skupinovou práci přímo při

vyučovací hodině. Některé pasáže textů lze se studenty rozvést v diskusi. Poněvadž se jedná o téma nadstavbové, o němž se vyučující zmíní převážně z časových důvodů jen okrajově, doporučuji studium těchto textů zadat spíše za domácí úkol spolu se zadáním následujících úkolů, které se vztahují k textům tohoto tématu.

Úkoly k textům:

1. Pročtete si pečlivě text č. 2 (Charakteristika problémového dítěte), podtrhněte („čárkou“) v textu základní charakteristiky problémových dětí. Podtrhněte („vlnkou“) takové charakteristiky, které podle vás mohou nějakým způsobem komplikovat výchovně-vzdělávací činnost ve školní družině.
2. Pročtete si text č. 2.1 (Práce s problémovými dětmi ve školní družině). Zvýrazněte v textu poznatky, které považujete za užitečné pro svou výchovnou činnost, které podle vás mohou napomoci zkvalitnit výchovně-vzdělávací činnost ve školní družině. Zdůvodněte proč? Popřípadě uveďte další možnosti práce s problémovými dětmi.
3. Prostudujte text č. 2.3 (Oblasti nadání dětí). Na základě získaných poznatků doplňte následující tabulku.

Oblast nadání:	Dovednosti v oblasti nadání:	Příklad aktivity, jak danou oblast nadání s žáky ve ŠD rozvíjet:

* * *

5.6 Studijní texty – Plánování činností ve školní družině / motivace dětí

Texty zabývající se plánováním činností a motivací dětí ve školní družině umožňují studentům nahlédnout do problematiky tvorby tematických plánů. V textech se jednak dozvědí potřebné poznatky k formální a obsahové stránce tematických plánů, jejichž kvalitní tvorba je jednou z velice významných činností, které by vychovatel měl ve své

vychovatelské práci dobře zvládnout. Od kvality, pestrosti a propracovanosti tematického plánu se odvíjí celá výchovně-vzdělávací činnost. Čím zodpovědněji přistoupí vychovatel k přípravě, tím má větší šance, že se výchovně-vzdělávací činnost vydaří. Nedbalá příprava a laxní přístup jen stěží přinese ovoce a naplnění vytyčených výchovně-vzdělávacích cílů. Nezbytnou součástí těchto studijních textů je rovněž motivace dětí, schopnost vychovatele nadchnout děti pro konkrétní činnost.

Texty mohou využívat vyučující pedagogiky při přípravě na vyučovací hodinu tak, že si je prostudují a připraví z nich pro studenty krátký, přehledný souhrn (ke zpracování mohou využít např. data projektor nebo zpětný projektor, pokud jej má škola k dispozici).

Je prospěšnější, pokud s texty opět pracují sami studenti. Nejlépe při vyučovací hodině, kdy je řeč o tomto tématu. S texty je možné pracovat formou skupinové práce, popř. zpracovávat ve větší skupině krátký projekt. Pomůckou při práci vyučujících s těmito texty mohou být následující úkoly, které zadají studentům k zpracování.

Úkoly k textům:

1. Prostudujte si veškeré texty k tématu „Plánování činností ve školní družině, motivace dětí“. Pokuste se sestavit přehlednou pojmovou mapu, v níž vyjádříte veškeré podstatné vztahy a souvislosti mezi jednotlivými jevy tohoto tématu. (K vytvoření pojmové mapy můžete využít např. grafický program Corel, Mindmanager, program na tvorbu pojmových map nebo jiné).
2. Pročtěte si krátký text č. 2.3 (Přípravy na činnosti ve školní družině). Uveďte, které další okolnosti je třeba v přípravě na výchovně-vzdělávací činnost zohlednit.
3. Z textu č. 2.4 (Motivace dětí ve školní družině) запиšte nejpodstatnější body k motivaci dětí ve školní družině. Se spolužákem v lavici hovořte, které poznatky jste z textu vybrali a proč.

* * *

5.7 Studijní texty – Výchovně-vzdělávací činnosti ve školní družině

Texty, týkající se výchovně-vzdělávacích činností, přinášejí studentům vychovatelství a jejich vyučujícím pedagogiky, základní informace k činnostem, které bývají obvykle realizovány ve školní družině s dětmi prvního stupně základní školy. V několika tabulkách je podán přehled podstatných informací k této problematice. Krom toho, je v studijních textech věnována pozornost úloze hry, učení se sociálním

dovednostem a hodnotám ve školní družině. Texty mohou napomoci vyučujícím pedagogiky k utřídění některých podstatných poznatků, popř. konfrontovat zde uvedené poznatky s vlastními zkušenostmi z praxe.

Studijní texty chtějí především studentům vychovatelství ukázat širokou paletu činností, které lze realizovat na půdě školní družiny. Některá doporučení, jak dětem ve školní družině vštěpovat hodnoty a pozitivní sociální dovednosti, mohou být jistě přínosem pro jejich praxi. Snahou studijních textů je, poukázat na podstatné aspekty tématu, napomoci studentům orientovat se v činnostech, díky nimž lze rozvíjet celou osobnost dětí.

Vyučující pedagogiky mohou texty zadat studentům k domácí přípravě na vyučovací hodinu. Je možné studentům texty rozdat dříve než se ve vyučovací hodině o tomto tématu bude hovořit, aby si jej prostudovali a hlouběji do této problematiky pronikli. Některé body lze rozvést v následující vyučovací hodině se studenty v diskusi.

Příklad tématu k diskusi:

- Význam a úloha hry dětí ve školní družině. „*Nakolik je nutné i samotnou hru dětí organizovat? Kolik času věnovat ve školní družině volné hře dětí*“

Texty lze rovněž zadat studentům spolu s úkoly k textům k vypracování ve dvojici nebo v menší skupině.

Úlohy k textům:

1. Přečtete si krátkou podkapitolu č. 2.1 (Úloha hry dětí ve školní družině). Pokuste se vysvětlit jednoduše body této podkapitoly.
2. Prostudujte podkapitolu č. 2.2 (Výchovné činnosti ve školní družině). Zapište, které poznatky v textu vás obzvláště oslovily, které považujete za přínosné a potřebné.
3. Po prostudování podkapitoly č. 2.2 uveďte, s čím v těchto textech:
 - a. souhlasíte
 - b. nesouhlasíte
 - c. doplňte vaše názory a postoje

5.8 Studijní texty – Hodnocení (evaluace) ve školní družině / odměny a tresty

Texty týkající se hodnocení ve školní družině, poukazují na odlišnost hodnocení ve školním vyučování a ve školní družině. Jsou v nich podány některé poznatky ohledně hodnocení činností dětí a zpětné vazby k chování žáků – odměny a tresty, zásady jejich

užití. V studijních textech je krátce pojednáno také o autoritě ve vztahu k hodnocení ve školní družině. Nedílnou součástí celého hodnotícího systému ve školní družině by mělo být rovněž hodnocení samotného vychovatele.

Studijní texty chtějí napomoci studentům vychovatelství alespoň nahlédnout do problematiky hodnocení ve školní družině. Poukázat, jakými způsoby jej přibližně směřovat.

Pro vyučující pedagogiky mohou být tyto texty nápomocí při přípravě na vyučovací hodinu. Mohou z textů pořídit přehled nejdůležitějších poznatků k této problematice, které pak poskytnout studentům, popř. umožní samotným studentům s texty pracovat. Studium textů lze realizovat formou individuální práce, kdy vedle studijních textů mají studenti zpracovávat následující úlohy k textům. O obsahu některých textů lze se studenty diskutovat.

Úlohy k textům:

1. Po prostudování veškerých textů k tématu „Hodnocení ve školní družině“ se pokuste stručně, ale co nejpřesněji formulovat, jak by mělo být hodnocení ve školní družině realizováno?
2. Po přečtení kapitoly č. 2.1 (Výchovné odměny a tresty ve školní družině) se pokuste vysvětlit, jak rozumíte obsahu tohoto textu? Nakolik se můžete ztotožnit s myšlenkami pana prof. Z. Matějčka?
3. Přečtěte si podkapitulu č. 2.1.1 (Zásady užívání výchovných metod). Pokuste se uvést některé další zásady užívání výchovných metod.

* * *

5.9 Studijní texty – Mediální výchova ve školní družině

Texty, které se týkají mediální výchovy, chtějí napomoci studentům vychovatelství, orientovat se v této dnes dosti rozšířené problematice. Řada dětí na základní škole je velice ovlivněna médii a především reklamou, kterou mají před očima dnes a denně. Tyto texty se snaží napomoci budoucím vychovatelům, co nejlépe uchopit tuto problematiku a pracovat s tímto jevem i ve školní družině. Studijní texty jednak umožní vyučujícím pedagogiky se o tomto jevu dozvědět více informací. Vyučující mohou téma připravit pro studenty střední školy jako prezentaci, popř. s tématem pracovat nefrontální formou výuky, kdy zadají studentům ke studijním textům úlohy, jak s texty pracovat. Případně spolu s tím i některé úkoly, které zařazují mezi pracovní listy.

Při vyučovací hodině lze se studenty na toto téma rozvést diskusi, která může být ukázkou toho, jak vést takovou diskusi s dětmi na prvním stupni (samozřejmě s užitím jednoduchých slov a podrobnějšího vysvětlení). Možné otázky do diskuse:

A. *Klady a zápory médií – co nám média přinášejí a co nám berou?*“

B. *Dokázali bychom žít bez médií?*

C. *Jak často, a které hromadné sdělovací prostředky jsou v mém životě prvořadé, k čemu já osobně nejvíce média využívám?*

D. *Násilí na obrazovkách – jak se dívám na násilí v televizi?*“

E. *Problém reklam – co pro mne osobně reklama znamená*“ apod.

Se studijními texty lze pracovat formou skupinové práce, kdy jednotlivé skupiny mají za úkol pomocí textů zpracovat následující úkol.

Úkol k textům:

1. Prostudujte texty „Mediální výchova ve školní družině“. Ve skupině se pokuste formulovat patero pravidel mediální výchovy ve školní družině. Po vytvoření „patera mediální výchovy ve ŠD“ si zvolte ve své skupině mluvčího a sdělte ostatním skupinám výsledky své práce.

* * *

6 Využití organizačních forem při práci s pracovními listy

Pracovní listy lze zadat studentům při klasickém **frontálním vyučování** v rámci vyučovací hodiny, nejčastěji v předmětu pedagogika a ve volitelném předmětu pedagogika volného času. Při této formě práce vyučující zadá studentům úkoly a všichni studenti plní to samé ve stejnou chvíli.

V případě užití této formy, pracuje každý student na svém pracovním listu. Zpracovává buď celý pracovní list nebo jen vybrané úkoly, které vyučující studentům zadá. V případě mnou navržených pracovních listů je vhodné, pokud vyučující vybírá spolu se studenty vhodné úkoly, jednak proto, že většina pracovních textů je rozsáhlá, tak proto, aby studenti zpracovávaly především úkoly, které vycházejí z jejich potřeb a zájmů. Správnost a kvalitu zpracovaných pracovních listů lze ověřit společnou kontrolou odpovědí, popř. některé úkoly rozvést v diskusi, v níž mohou studenti vzájemně sdělovat svoje postřehy k úkolům, nacházet různé varianty řešení, zkoumat dilemata a rozpornost některých situací. Rovněž je možné, aby vyučující některé úkoly pracovních listů ohodnotil známkou. V tomto případě pracovní listy nabudou povahy diagnostického materiálu, který do určité míry může ověřit znalosti a dovednosti studentů v určité oblasti. S pracovními listy lze pracovat ve vyučovacích hodinách, jejichž náplní je především zopakovat a upevnit získané znalosti, jak z výkladu učitele, tak ze studijních textů. Pracovní listy mohou být rovněž vhodným motivačním nástrojem, který podnítl ve studentech zájem o téma, které bude nyní probíráno, nebo o němž se ve vyučovací hodině bude hovořit jen krátce – pro zajímavost.

S pracovními listy lze efektivně pracovat formou **skupinového vyučování**. Nejvhodnější je, pokud studenty rozdělíme do skupin po 2 až 3 členech. Každá skupina vzájemně spolupracuje při řešení společného úkolu, v tomto případě pracovního listu. Důležité je, aby vyučující dohlížel na činnost studentů, aby se nestávalo, že jeden student vypracuje celý pracovní list sám a ostatní jsou pouze pozorovateli. Každý student by měl mít zhruba stejný podíl na vyřešení úkolů. Pracovní listy vypracované skupinovou formou lze hodnotit rovněž mezi skupinově, tak, že jedna skupina sdělí ostatním, k čemu došli, jak tento úkol vypracovali, ostatní skupiny sdělí vlastní náměty, popř. doplní již řečené. Před vlastní prezentací výsledků skupin je třeba, aby si studenti mezi sebou zvolili mluvčího, který seznámí ostatní s výsledky jejich práce. Pokud se studenti nedohodnou, je vhodné mluvčího např. vylosovat. Velmi přínosné je, pokud chceme, aby si studenti zapamatovali a osvojili poznatky, zpracovat výsledky práce dvojic do přehledné tabulky, např. na tabuli

nebo velký list papíru, kde spolu se studenty zachytíme nejpodstatnější poznatky, které si mají studenti z této skupinové práce odnést. Tato forma vyhodnocení určitého úkolu vede studenty k vlastní tvořivosti, k vyjadřování vlastních postojů a názorů, k nápaditosti přijít mezi ostatní studenty s vlastním nápadem, uvědomit si, že každý na daný jev může pohlížet z jiného úhlu, vidět jej v jiné rovině apod. Při hodnocení odpovědí pracovních listů lze rovněž ohodnotit činnost ve skupině. Může se jednat o hodnocení společných zápisů celé skupiny, rozbor kladů a záporů; porovnání práci skupin a jejich výsledků. Pro studenty bude mnohem zábavnější vypracovávat pracovní listy v netradičním uspořádání učebny. Nejeftivnějším uspořádáním prostoru třídy při skupinové práci je kruhové. Skupinové vyučování plní svoje poslání nejlépe tam, kde nejde jen o prosté naučení faktům, ale především v situacích, kdy mají studenti před sebou složitější úkol nebo problém, který vyžaduje určitou myšlenkovou námahu. (Kalhous, Obst a kol., 2002)

Při zpracovávání pracovních listů lze rovněž pracovat formou **kooperativního vyučování**, které je založeno především na vzájemné spolupráci studentů, odpovědnosti za sebe a celou skupinu. Nemělo by zde jít pouze o strohé soutěžení mezi studenty.

Při práci s pracovními listy by měl mít každý vyučující rovněž na paměti odlišnost studentů, jejich různé schopnosti. Princip **individualizace** a **diferenciace žáků** by tedy neměl být v žádném případě opomenut. Studentům nadaným a rychlým je vhodné, zadat „nadstavbový úkol“, samostatnou práci, která umožní, aby se dále rozvíjeli. S méně „schopnými“ studenty je vhodné projít podrobně každý úkol, individuálně, v malé skupině se jim věnovat, v době, kdy ostatním studentům zadáme další úkoly.

S některými úkoly, které pracovní listy nabízí, lze pracovat rovněž formou **projektového vyučování**, zvláště se jedná o úkoly, v níž mají studenti sami navrhnout určitý projekt, popř. v situacích, kdy se mají studenti seznámit s prostředím školní družiny, pozorovat určitý jev, získat potřebné zkušenosti. Nejčastěji jej tuto formu práce využít, pokud mají studenti řešit nějaký konkrétní problém.

Některé úkoly pracovních listů je výhodné, pokud jej vyučující zadává studentům jako **domácí úkol**. Nejvhodněji k tomu poslouží úlohy, kde mají studenti vyhledávat nejrůznější informace z různých zdrojů, které nemají při vyučování vždy k dispozici. Rovněž úlohy, v níž studenti mají pracovat s textem. Pro studenty střední školy je vhodné zadávat i domácí úkoly dlouhodobějšího charakteru, popř. úkoly, které mají studenti průběžně plnit během pedagogické praxe, v našem případě ve školském zařízení školní družiny. Tím dochází k překonávání odtrženosti školního prostředí a konkrétního školského zařízení. V současné době se stále více ukazuje, že studenti neumí pracovat

s knihou, s textem, mnohdy nedokáží vyhledat potřebné informace. Úkoly v rámci pracovních listů se snaží vést studenty k těmto dovednostem, které vzhledem k informační explozi jsou i pro vychovatele zcela nezbytné.

Řadu úloh v pracovních listech lze bohatě rozvést během školního vyučování v diskusi. Studenti se tak neučí pouze kognitivní znalosti, ale především uvažovat o různých problémech pedagogiky.

Závěr

V diplomové práci jsem se pokusila sestavit studijní texty a pracovní listy, které mají posloužit jako didaktické materiály učitelům a studentům středních pedagogických škol. U všech studijních textů a pracovních listů, jsem se snažila zachovat jednotnou strukturu, která by měla přispět zejména k vyšší přehlednosti a snazší orientaci v práci. Jsem si vědoma toho, že poznatky a informace, které nabízím pedagogům a studentům vychovatelství nejsou vyčerpávající, detailní.

Studijní texty chtějí především napomoci orientovat se v dané problematice, přiblížit především studentům taková témata, která podle mého názoru by měla vychovatelka ve školní družině ovládat a vědět, jak s nimi pracovat. Považuji za zvlášť důležité, aby jednotlivé poznatky sloužili především vychovatelské praxi, ačkoli teoretické poznatky si může každá vychovatelka přečíst v nepřeberném množství odborné pedagogické literatury.

Tato práce chce na prvním místě poskytnout rady a doporučení k problémům, s nimiž se vychovatelka během své praxe může potýkat. Jde mi zejména o to, aby vychovatel při svém výchovně-vzdělávacím působení ve školní družině, dokázal flexibilně reagovat na nestandardní situace a nebál se řešit problémy jiným, nestandardním způsobem.

Vzhledem k velké rozsáhlosti studijních textů a pracovních listů, je vhodné, pokud vyučující vybírá z nabídky (ze zásobníku) takové texty a úkoly v rámci pracovních listů, které považuje za důležité v momentální chvíli se studenty probírat, s ohledem k zájmům a potřebám samotných studentů.

Použité prameny

- BEDNÁŘOVÁ, Z., PELECH, L., *Sociální práce na ulici-Streetwork*. Brno : Doplněk, 1999
- BLÁHA, V., *Volný čas, výchova a sociální formování žáků základní školy v době mimo vyučování*. Praha : SPN, 1980
- BRINDZA, J. *Děti a ich volný čas*. Bratislava : Smena, 1984
- CROTEAU, D. HOYNES, W. *Media / Society*. Thousand Oaks. London : Pine Forge Press, 2000
- ČÁP, J., ČECHOVÁ, V., ROZSYPALOVÁ, M., *Psychologie. Obecná psychologie pro střední pedagogické školy*. Praha : H&H, 1998
- EYROVI, L. a L. *Jak naučit děti hodnotám*. Praha : Portál, 2000
- HÁJEK, B., PÁVKOVÁ, J. a kol. *Školní družina*. Praha : Portál, 2003
- HOFBAUER, B., *Děti, mládež a volný čas*. Praha : Portál, 2004.
- HRADEČNÁ, M. a kol. *Vybrané problémy sociální pedagogiky*. Praha : Karolinum, 1998
- CHLUP, O., *Několik statí k základnímu učivu*, Praha : SPN, 1985.
- JIRÁK, J., KOPPLOVÁ, B., *Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha : Portál, 2003
- KALHOUS, Z., OBST, O., a kol. *Školní didaktika*. Praha : Portál, 2002
- KLAPILOVÁ, S., *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1996
- KOENIG, L.J., *Chytrá výchova*. Praha : Portál, 2002
- KOLÁŘ, M., *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha : Portál, 2001
- KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Praha : SPN, 1983
- KON, I.S., *Sociologie osobnosti*. Praha : Orbis, 1971
- KYRIACOU, Ch., *Klíčové dovednosti učitele*. Praha : Portál, 1991
- MAŇÁK, J., *Nárys didaktiky*. Brno : PedF MU, 1995
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z., *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha : Grada, 2002.
- MATĚJČEK, Z., *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha : Portál, 1994
- MÖNKS, F., YPENBURG, I.H., *Nadané dítě*. Praha : Grada, 2002
- NAKONEČNÝ, M., *Sociální psychologie*. Praha : Academia, 2000
- PÁVKOVÁ, J., HÁJEK, B., HOFBAUER, B., *Pedagogika volného času*. Praha : Portál, 1999

PRŮCHA, J., *Učení z textu a didaktická informace*. Praha : Academia,
PRŮCHA-WALTEROVÁ-MAREŠ, *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 1995.
SUCHODOLSKI, B., *Idea wczasów na tle społeczno-gospodarczego eozwoju Evropy*.
Warszawa, 1948.

Státní politika vzhledem k mladé generaci v České republice. Praha, MŠMT ČR – odbor
pro mládež 1999; vymezením pojmu volného času u dalších zahraničních i našich autorů se blíže zabývá
také Jižanský, M., *Základy pedagogiky volného času*. Brno, Print-Typia 2001, s. 22 násl.

ŠTVERÁK, V., *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha : SPN, 1983 (revize 1995)

VÁGNEROVÁ, M., *Úvod do psychologie*. Praha : Karolinum, 2002

VÁŽANSKÝ, M., *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno : PedF MU, 1993

Internetové zdroje

Hyperaktivní dítě. [on-line] [cit.14.02.2007] dostupné na:

<http://rodina-deti.doktorka.cz/hyperaktivni-dite/>

Kinder- und Jugendhilfe. [on-line] [cit. 03.02.2007] dostupné na:

www.asb.de/view.pop3?show=5100001600167

Národní institut pro další vzdělávání. Vzdělávací programy. [on-line] [cit.12.02.2007]

dostupné na: <http://www.nidv.cz/akce>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [on-line] [cit.12.02.2007] dostupné

na: <http://www.rvp.cz/soubor/rvpzv.pdf>

Syndrom vyhoření. [on-line] [cit.12.02.2007] dostupný na:

<http://cs.wikipedia.org>

Školské předpisy. [on-line] [cit.13.02.2007] dostupné na:

http://www.ucitelskenoviny.cz/skolske_predpisy.php?PHPSESSID=086bfe2a0bc2e41d60b3c0ed13671a04

Zákon č. 561/2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném

vzdělávání (školský zákon). [on-line] [cit.12.02.2007] dostupný na:

<http://www.zakonycr.cz/seznamy/5612004Sb.html>

Příloha č. 1

Vymezení učebních textů ve školském zákoně č. 561/2004 Sb.

§ 27

Učebnice, učební texty, školní potřeby

(1) Ministerstvo uděluje a odnímá učebnicím a učebním textům pro základní a střední vzdělávání schvalovací doložku na základě posouzení, zda jsou v souladu s cíli vzdělávání stanovenými tímto zákonem, rámcovými vzdělávacími programy a právními předpisy. Učebnicím a učebním textům pro zdravotnické obory středních škol ministerstvo uděluje a odnímá schvalovací doložku v dohodě s Ministerstvem zdravotnictví. Seznam učebnic a učebních textů, kterým byla udělena schvalovací doložka, zveřejňuje ministerstvo ve Věstníku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen „Věstník“) a způsobem umožňujícím dálkový přístup.

(2) Školy mohou při výuce kromě učebnic a učebních textů uvedených v seznamu podle odstavce 1 používat i další učebnice a učební texty, pokud nejsou v rozporu s cíli vzdělávání stanovenými tímto zákonem, rámcovými vzdělávacími programy nebo právními předpisy a pokud svou strukturou a obsahem vyhovují pedagogickým a didaktickým zásadám vzdělávání. O použití učebnic a učebních textů podle věty první rozhoduje ředitel školy, který zodpovídá za splnění uvedených podmínek.

(3) Žákům základních škol a dětem zařazeným do přípravných tříd (§ 47), jsou bezplatně poskytovány učebnice a učební texty uvedené v seznamu podle odstavce 1. Žáci prvního ročníku základního vzdělávání a děti zařazené do přípravných tříd tyto učebnice a učební texty nevracejí, žáci ostatních ročníků základního vzdělávání jsou povinni učebnice a učební texty vrátit nejpozději do konce příslušného školního roku.

(4) Žákům středních škol, kteří plní povinnou školní docházku, a žákům se zdravotním postižením, kteří se vzdělávají ve středních školách, jsou bezplatně poskytovány učebnice a učební texty uvedené v seznamu podle odstavce 1. Tyto učebnice a učební texty jsou žáci povinni vrátit nejpozději do konce příslušného školního roku.

(5) Ředitel střední školy zřizuje fond učebnic a učebních textů, a to nejméně pro 10 % žáků střední školy; tyto učebnice a učební texty jsou bezplatně zapůjčovány žákům se sociálním znevýhodněním a žákům sociálně potřebným.¹⁴⁾

(6) Žákům přípravných tříd základních škol, prvního ročníku základního vzdělávání, žákům základního vzdělávání podle § 46 odst. 3 a žákům se zdravotním postižením, kteří jsou žáky základní školy, jsou bezplatně poskytovány základní školní potřeby. Ministerstvo stanoví prováděcím právním předpisem rozsah tohoto bezplatného poskytování základních školních potřeb.

(Internetový zdroj: *Školské předpisy*.

http://www.ucitelskenoviny.cz/skolske_predpisy.php?PHPSESSID=086bfe2a0bc2e41d60b3c0ed13671a04)

¹⁴⁾ Zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, ve znění pozdějších předpisů.